

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

MERAK- LISINA

Feminizm

*Feminist
hareketin
fikirleri nelerdir
ve tarihi nereye
uzanır?*

DEBORAH CAMERON

Çeviren: S. Melis Baysal

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

NOVA
KİTAP

DEBORAH CAMERON, Oxford, Worcester College'da Dil ve İletişim alanında profesör. Kendisine Twitter'da @wordspinster kullanıcı adıyla veya www.debuk.wordpress.com adresindeki bloğundan erişilebilir. Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Meraklısına Feminizm
Deborah Cameron

Orijinal Adı: *Feminism*

Nova Kitap - 62

Meraklısına - 7

Yayın Yönetmeni: *Tuğçe Nida Gökırmak*

Dizi Editörü: *Tuğçe Nida Gökırmak*

Yayıma Hazırlayan: *Merve Akıncı Almaz*

Düzeltilti: *Hazal Baydur*

Kapak Tasarım: *Hamdi Akçay*

Sayfa Düzeni ve Baskıya Hazırlık: *Mehmet Büyüktırna*

1. Baskı, Kasım 2022, İstanbul

ISBN: 978-625-8489-51-4

Sertifika No: 63989

Türkçe çeviri © S. Melis Baysal, 2022

© Deborah Cameron, 2018

© Nova Kitap, 2022

Bu eserin tüm hakları Anatolia Telif Hakları Ajansı aracılığıyla yapılan anlaşma ile Profile Books'tan satın alınmıştır. Deborah Cameron tarafından yazılan kitabın ilk baskısı İngilizce olarak Ideas in Profile: Feminism adıyla yayımlanmıştır.

Yayıncının yazılı izni olmaksızın alıntı yapılamaz.

Kurumsal satış ve işbirlikleri için iletişim adresi: editor@novakitap.com

Nova Kitap™ İthaki Yayıncılık Basın Sanayi ve Ticaret A.Ş.'nin tescilli markasıdır.
Caferağa Mah. Neşe Sok. 1907 Apt. No: 31 Moda, Kadıköy-İstanbul
Tel: (0216) 348 36 97 Faks: (0216) 449 98 34

Kapak, İç Baskı: Deniz Ofset Matbaacılık
Maltepe Mah. Hastane Yolu Sok. No: 1/6 Zeytinburnu-İstanbul
Tel: (0212) 613 30 06 denizmatbaamucellit@gmail.com
Sertifika No: 48625

**DEBORAH
CAMERON**

MERAK- LISINA

Feminizm

**ÇEVİREN
S. MELİS BAYSAL**

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ	9
1 EGEMENLİK.....	21
2 HAKLAR.....	39
3 EMEK.....	57
4 KADINLIK.....	75
5 CİNSELLİK	93
6 KÜLTÜR	113
7 İHTİLAF ALANLARI VE GELECEK UMUDU	131
KAYNAKÇA	141
İLAVE OKUMALAR	143
TEŞEKKÜR	149
DİZİN	151

GİRİŞ

Chimamanda Ngozi Adichie 2014'te kaleme aldığı meşhur yazısında, "Hepimiz feminist olmalıyız," demişti. Ne var ki YouGov anket şirketinin 2015'te Britanya'da yürüttüğü araştırmada kadınların birçoğunun bu konuda o kadar da emin olmadığı ortaya çıktı. Ankete katılan kadınların çoğu, feminizmin hâlâ gerekli olduğunu kabul etse de hemen hemen yarısı "kendilerini feminist olarak adlandırmadıkları"nı söylemişti. Bu kadınların beşte biriye feminist kelimesini hakaret sayıyordu.

Bu çelişkiyle ilk kez karşılaşmıyoruz. Yazar Dorothy L. Sayers 1938'de kadın derneklerinden biri için "Kadınlar insan mıdır?" başlıklı bir konuşma yapmış ve konuşmasına şu uyarıyla başlamıştı:

Dernek sekreteriniz, feminist hareketle ilgileniyordum, diye düşündüğünü belirtti. Ne yazık ki biraz sinirlenerek cevap verdim, "kendimi -dedikleri gibi- feminist olarak tanımlamak" istediğimden emin olmadığını söyledim...

Bu fikir o zamanlarda öyle yaygındı ki Sayers'ın döneminden

roman yazarı Winifred Holtby bu yüzden şu soruyu yöneltmişti: “1934’e gelmişiz, kadınlara geçmiş yüz elli yılın politika, ekonomi, eğitim ve ahlaki açıdan eşitliğin hiç değilse temelini sağlayan hareketlerini ilk kenara atanlar genelde neden yine kadınlar oluyor?”

Şimdi olduğu gibi o zamanlarda da kadınların kendilerine feminist demek istememesinin sebeplerinden biri, bu ifadenin akla olumsuz kalıpyargıları getirmesiydi. “Feminist” kelimesinin kadınları kadınlıktan uzak, aksi tavırlı erkek düşmanları diye kötölemek için kullanılması çok eskilere dayanır. Üstelik Sayers’ın kalem oynattığı dönem, Britanya’da kadınların erkeklerle eşit oy verme hakkını kazanmasının hemen ardından geliyordu. O zamanlar feminizm, oy verme hakkı bulunan sonraki nesle hitap etmeyen, geçmişten kalma yersiz bir şey olarak görülmeye başlanmıştı. (Bir benzeri elli yıl sonra tekrar yaşanacaktı. 1980’ler ile 1990’lardaki genç kadınlar annelerinin “Kadın Özgürlüğü Hareketi”ni kenara atacak, “post-feminist” dönemin başladığı söylenecekti).

Winifred Holtby’nin yönelttiği soruya “feminizm”den ne anlaşıldığına bağlı olarak feminizme karşı alınan tavrın da değiştiği söylenerek de yanıt verilebilir. “Feminizm” kelimesi kullanıldığında aşağıdakilerden birinden veya hepsinden söz ediliyor olabilir:

- Fikir olarak feminizm: Marie Shear’ın bir zamanlar dediği gibi, “kadınların insan olduğuna dair radikal görüş”.
- Kolektif politik tasarı olarak feminizm: bell hooks’un ifadesiyle “cinsiyetçiliği, cinsiyetçi sömürüyü, baskıyı sona erdirmeyi amaçlayan hareket”.
- Düşünce sistemi olarak feminizm: Felsefeci Nancy Hartsock’ın açıkladığı üzere “inceleme yöntemi... sorgulama, yanıt arama şekli”.

Feminizmin bu farklı anlamlarının ardında farklı tarihler yatar. Bu anlamların birbiriyle ilişkisiyse karmaşıktır.

Fikir olarak feminizmin tarihi, politik hareketten daha eskiye dayanır. Avrupa’da politik feminizmin başladığı dönemin on sekizinci yüzyılın sonları olduğu söylenir genelde; halbuki kadınların bunun birkaç yüzyıl öncesinde de kadın cinsini haksız yere kötülenmeye karşı savunduğu yazı gelenekleri vardı. Bu geleneği başlatan metin Christine de Pizan’ın *The Book of the City of Ladies* [Kadınlar Şehri Kitabı] eseri idi. Fransa’da yaşayan, seküler bir kadın tarafından on beşinci yüzyılın başında yazılan bu kitap nüfuzlu erkeklerin kadınlarla ilgili ortaya attığı kadın düşmanı fikirleri çürütme konusunda sistematik olarak gösterilen çabanın ürünüydü. İnsanın değerinin “cinsiyetine uygun olarak vücudunda değil, ahlakı ve meziyetlerinin kusursuzluğunda” yattığını öne sürüyordu. Bu dönemin ardından gelen dört yüz yılda Avrupa’nın çeşitli yerlerinde aynı fikri savunan başka metinler de ortaya çıktı. Bu metinleri kaleme alanlar sayıca azdı, kolektif bir hareketin parçası değillerdi. Ayrıca kendilerine feminist demiyorlardı (feminist kelimesi on dokuzuncu yüzyıldan önce kullanılmamıştır). “Kadınların insan olduğuna dair radikal görüş”e katıldıkları açıktı oysa. Bu kadınların, yaşadıkları dönemde “kadınlara dair bilgi” sayılan erkek yanlısı fikirleri eleştirmeleri sayesinde aslında tarihteki feminist düşünürlerin ilki oldukları söylenir.

Dorothy Sayers da kadınların insan olduğunu düşünenlerden biriydi. “Erkekler nasıl ki insansa kadınlar da öyledir. Onların da kişisel tercihleri, ayrıca kişisel zevkler ve tercihler geliştirme hakları vardır,” diye yazmıştır. Gelgelelim Sayers’ın örgütlü politik hareket olarak feminizmi benimseme konusunda çekincelerinin olması tam da bu düşüncesine dayanıyordu. Sayers sözüne, “Birey olarak değil de mensup

olduğunuz sınıfın üyesi olarak görülmek kimsenin hoşuna gitmez,” diyerek devam etmiştir. Feminist politikanın temelinde yatan çelişki işte budur. Kadınların, erkekler nasıl ki insansa kadınların da insan olduğunu savunması için, kadın olma temeli üzerinde birleşmesi gerekir. Kadınlar kendi içlerinde farklılıklar barındıran epey geniş bir grup olduğundan birleşmelerini sağlamaksa hep zor olmuştur. Feministler özgürlük, eşitlik, adalet gibi soyut idealleri savunma konusunda birleşmiş olsalar da bu ideallerin somut olarak, gerçek hayatta neleri gerektirdiği konusunda fikir birliğine pek varamamışlardır. Tarihçiler feminizmin büyük ölçüde destek almasının, güdülen politik amaçların farklı pek çok fikirle ve çıkarla örtüştüğü vakitlerle sınırlı olduğunu belirtir.

On dokuzuncu yüzyılda başlayıp yirminci yüzyılın başlarında zirveye ulaşan, kadınların oy verme hakkı kazanmasını amaçlayan hareket buna verilebilecek örneklerden biri. Bu hareketi savunanların yaydığı temel fikirlerden ikisi, kadınların doğasıyla toplumdaki rolü konusunda farklı görüşlere dayanıyordu ki bunlar teorik açıdan da birbiriyle bağdaşmıyordu. Görüşlerden biri, kadınların erkeklerde bulunan politik hakların aynısını edinmeyi hak ettiğini savunmak adına kadınların erkeklere benzediğini belirtirken; diğer görüş kadınların erkeklerden farklı olduğunu söylüyor, kadınların kendilerine özgü meselelerinin erkeklerden ibaret seçmen kitlesi tarafından layıkıyla temsil edilemeyeceğini öne sürüyordu. Bu hareketin güttüğü amaç, yani kadınların politik temsil kazanması konusu, başka meselelerdeki çıkarları ve bağlılıkları değişiklik göstermekle kalmayıp birbiriyle doğrudan çatışan kişileri de bir araya getirmişti. Mesela ABD’de kadınların oy verme hakkını savunan siyah kadınlar vardı. Bu kadınların verdiği destek, kadınların bu hakkı kazanmasının ırk konusundaki adalet mücadelesini de ileri taşıyacağına dair inançlarını yansıtıyordu. Buna karşılık beyaz

kadınların oy verme hakkı kazanmasının beyaz üstünlüğünü desteklemek anlamına geleceğine dair görüşleri kullanarak güneydeki ırkçılara yaranmaya çalışan beyaz feministler de vardı. Britanya'daysa kadınların oy verme hakkını savunanlar arasında muhafazakâr, liberal ve radikal partileri destekleyen farklı kişiler vardı. Burada muhafazakâr kadınlar zaman zaman işçi sınıfından erkeklerdense mülk sahibi, eğitilmiş sınıflardan kadınların oy verme talebinin daha yerinde olduğunu savunuyordu. Buna karşılık sosyalistler, işçi sınıfının tamamının konumunun güçlenmesi anlamına geldiğinden, tüm kadınlar ile erkeklerin oy verme hakkı olmasını destekliyordu.

Birbirine hiç benzemeyen bu çıkar gruplarının hepsi kadınların oy verme hakkı kazanmasından fayda sağladı. Bu fayda ittifak kurmalarına yetmişti ama başka konulardaki uyuşmazlıkları düşünüldüğünde bu ittifakın dağılması şaşırtıcı değil. Oy verme hakkı kazanıldığında kadınlar arasındaki bu farklılıklar yeniden ortaya çıktı, “kadın dayanışması” çatışmaya dönüştü. 1930’lar Britanyası’nda kadınların erkeklerle benzediğini savunanlar ile erkeklerden farklı olduğunu savunan feministler arasındaki anlaşmazlık, çakışan iki yaklaşımın ortaya çıkmasına yol açtı. Bunlar “eski” feminizm ve “yeni” feminizm diye nitelendi. İlki, erkeklerle eşit olmayı (mesela bulunan iş olanaklarının yanı sıra alınan ücret konusunda da eşit olmayı) savunurken ikincisi, kadınların evli çocuklu haldeki şartlarını (mesela dullara maaş bağlanması, ailelere yardım ödeneği verilmesi) iyileştirmeye odaklandı.

Böyle değişimler feminizm tarihinde tekrar tekrar yaşanmıştır. Feminist hareket hâlâ değişip baştan kurulmaya devam ediyor; bunun sebebi, kısmen de olsa, değişen zamanın zorluklarına göğüs gerebilmek, ancak aynı zamanda da yeni nesillerin hepsinin kendini bir öncekinden ayırmak istemesi. Feminizmin tarih anlatılarını sıralarken yaygın olarak kulla-

nılan yöntemlerden biri, yani feminizmin “dalgalarda” halinde arka arkaya ilerlediğine dair fikir bu eğilime dikkat çeker. Bu anlatıya göre “birinci dalga”, kadınların yasal haklarını, vatandaşlık haklarını talep etmek üzere on dokuzuncu yüzyılın ortalarında bir araya gelmesiyle başlamış, oy verme hakkı mücadelesinin başarıya ulaşmasıyla 1920’lerde son bulmuştur. 1960’ların sonlarında ABD’de başlayıp başka yerlere de hızla yayılan feminist eylemcilikteki yükseliş “ikinci dalga” diye nitelenmiştir. Bu nitelemeyi on dokuzuncu yüzyıldaki feminizmin daha radikal yanları ile kendi hareketleri arasındaki devamlılığa dikkat çekmek isteyen eylemciler yapmıştır. 1990’ların başında yeni nesilden eylemciler “üçüncü dalga”nın başladığını ilan etti. Bu yeni neslin yaklaşımı ikinci dalganinkine açıkça ters düşüyordu. Son on yılda gördüğümüz üzere feminizme gösterilen ilginin canlanmasıysa bazen “dördüncü dalga” diye anılıyor.

“Dalga” modeli yaygın olarak kullanılsa da birçok eleştiriyi de beraberinde getirmiştir. Gelen eleştirilerden biri, geçmişteki dalgalarda bıraktığı miras aslında günümüzde geçerliliğini sürdürse de her bir yeni dalganın bir öncekinin yerine geçtiğini ima ederek tarihi fazla basite indirgemesiyle ilgilidir. Oysa ikinci dalga eserlerinin pek çoğu (mesela kadın çalışmaları dersleri, ev içi şiddetten kaçan kadınların gidebileceği sığınma evleri) günümüz feminist manzaralarındandır hâlâ. Adını kadınların oy verme hakkını savunan Millicent Fawcett’ten alan Fawcett Derneği gibi kimi feminist örgütler de var ki feminizmin birinci dalgasında yer alan kadınlar yaşıyor olsaydı, bu derneklerin yaklaşımlarını tanıdık bulurdu. Dalga modeli tarihin belli dönemlerinde geçerli olan feminizmin aşırı genellenmesine sebep olduğu için de eleştirilir. Bu modele göre, 1960’larda veya 1990’larda politik erginliğe erişen kadınların hepsi sanki aynı şeyleri düşünmüş, aynı meselelerle ilgilenmiş gibidir. Aslında durum böyle değildi.

Kadınların oy hakkı mücadelesinde gördüğümüz örnekler gibi politik farklılıkların, anlaşmazlıkların görülmediği feminizm dalgası, kadın nesli olmamıştır. Dalga modeline itiraz edilmesinin üçüncü sebebi, bu modelin feminist hareketteki devamlılığın üstünü örterek aralıklı anlatı sunmasıdır; oysa feminist hareket 1920'lerde kesilip 1960'ların sonlarına kadar faaliyet göstermeden öylece durmamıştır. Kadınların oy hakkı mücadelesi, güdülen amaca ulaşıldığında sona ermiş olsa da kadınların haklarını ileriye taşıma mücadelesi başka şekillerde, başka yerlerde devam etmişti.

Bu durum, politik hareket olarak feminizmin tarihini yazma konusundaki daha genel bir zorluğa işaret ediyor. Feminist hareketin ne şimdi ne de geçmişte belli bir merkezi ya da tam sınırları olmuştur. Bu hareketin tarihi, feminist örgütlerin (mesela yirminci yüzyılın başında kadınların oy hakkını savunan grupların, Amerika'da 1960'ların ortasında kurulan Ulusal Kadın Örgütü'nün, Britanya'da yakın zamanda kurulan Kadınların Eşitliği Partisi'nin) tarihinden ibaret değildir; feminist gayeler taşıyan diğer hareketlerin (mesela kooperatifçilik, işçi, barış, çevre hareketlerinin) de göz önünde bulundurulması gerekir. Feminist politikanın bağımsız yürütülmesinin, yani kadınlar tarafından, kadınlar için örgütlenmesinin diğer politik mücadelelerden hareketle başladığı da olmuştur. Mesela on sekizinci yüzyılda Fransız Devrimi, on dokuzuncu yüzyılda kölelik karşıtı hareket, yirminci yüzyılda savaşı karşıtı, sömürgecilik karşıtı hareketlerle sivil haklar hareketi bu işlevi görmüştür. Bazı kadınlar bu mücadelelere katıldıktan sonra kendi şartlarını değerlendirip baskı altında yaşadıklarını görmüş, sırf feminizmle ilgilenen kendi örgütlerini kurmak üzere bu mücadelelerden ayrılmıştır. Ayrılmaktansa oldukları yerde durmayı yeğleyenler de olmuştur ama o kadınların feminist olmadığı anlamına gelmez bu.

Feminizmi bu bölümün başında sıralanan üçüncü anlamıyla, yani düşünce sistemi olarak değerlendirecek olursak karşılaştığımız durumun karmaşıklığının da diğerlerinden aşağı kalıyacağı yok. Feminizm mesela “varoluşçuluk” ile “post-yapısalcılık” gibi felsefe ya da teori akımlarında gördüğümüz alışılmış prototipe uymaz çünkü Büyük Düşünürler’in herkesçe kabul edilen eserlerine yoğunlaşıp odaklanmaz. Modern feminist düşünce tarihinde temel kabul edilen, mesela Mary Wollstonecraft’ın *Kadın Haklarının Gerekçelendirilmesi* (1792) ile Simone de Beauvoir’ın *İkinci Cinsiyet* (1949) eserleri gibi kimi teori metinleri vardır ama bunlar dışında feministlerin hepsinin anlaşılabilir kabul edeceği eserlerin listesini hazırlamak kolay iş değil. “Feminizm” ifadesinin başında genelde niteleyici başka bir kelime daha olur; örneğin “siyah”, “sosyalist”, “liberal”, “radikal” veya “kesişimsel” gibi (örnekler çoğaltılabilir). Bu gruplandırmaların kimi birbiriyle örtüşür, feminist biri aynı anda birçoğuna bağlılık duyabilir, ne var ki kimi de birbiriyle çelişir ya da çelişkili olarak değerlendirilir. Feministlerin hemen hemen tamamen anlaştığı konular da vardır, hiç uyuşmadıkları da.

“Feminizm nedir?” sorusuna şu âna kadar sunduğum yanıt, “Karmaşık bir konu bu,” diye özetlenebilir. Feminizm hem tarihte aldığı şekil hem de düşünce ve politika açısından taşıdığı anlam bakımından farklı farklı özellikler taşır: Farklılık göstermekle kalmayıp birbiriyle bağdaşmayan fikirleri, çıkarları altında toplayan bir çatı gibidir (ayrıca bu fikirlerin kimine feminist olduklarını kabul etmeyenler de katılır). Feminist olduğunu söyleyenlerin hepsinin benimsediği, her şeyi birbirine bağlayıp bir arada tutan temel ilkeler var mıdır peki? Olmadığı sonucuna varan, “feminizm”den değil de “feminizmler”den bahsetmemiz gerektiğini söyleyen pek çok yazar var. Genelleme çabaları da hiçbir işe yaramayacak kadar genele kaçan tanımların ortaya çıkmasına sebep

olur. Mesela “feminizm kadınların toplumdaki konumunu değiştirme konusunda canlı istek duymaktır” tanımı, ardından hemen şu soruyu getirir: “Konum neydi, değişip neye dönüşecek?” (Ayrıca bu tanım feminizme açıkça karşı olan grupların da “kadınların toplumdaki konumunu değiştirme konusunda canlı istek duyduğu” belirtilerek eleştirilebilir).

Bu kitapta feminizm(ler)in karmaşıklığını yansıtip incelemeyi amaçlasam da belli bir başlangıç noktası seçmem gerek. Bu yüzden yukarıdaki genel tanımdan birazcık daha fazla bilgi sunan asgari düzeyde bir tanım yaparak başlayacağım işe. Feminizmin çeşitlilik gösterdiği malum ama bu farklı yanların hepsinin şu iki temel düşünceye dayandığı söylenebilir:

1. Kadınlar toplumda halihazırda ikincil konumdadır; kadın olduklarından belirli haksızlıklar yaşarlar, sistemik dezavantajlardan mustariptirler.
2. Kadınların ikincilliği ne makbul ne de kaçınılmazdır. Bu durum politik hareketle değiştirilebilir, değiştirilmesi gerekir.

Kadınların toplumda neden ikincil konumda olduğu, bu konumlarının nasıl sürdürüldüğü, bunun kime fayda sağladığı ve sonuçlarının ne olduğu konusunda feministlerin farklı farklı fikirleri var ancak bu konudaki anlaşmazlıkları ne olursa olsun tüm feministler, kadınların ikincilliğinin gerçekliğine ve elimizde kayıtları bulunan insan topluluklarının çoğunda bu durumun öyle ya da böyle yaşandığına dair fikir birliğine varmıştır. Feminizm karşıtlarıysa kadınların ikincil konumda olduğuna itiraz edebilir. Günümüzde erkek hakları hareketini destekleyenlerin kimi, modern Batı toplumlarında egemen cinsiyetin kadın olduğunu iddia eder. Feminizm karşıtı diğer ideolojiler kadınların ikincil konumda

bırakıldığını kabul etse de buna Tanrı'nın emri ve/veya fitrat diye gerekçe sunup durumu savunur. Bu gerekçeleri reddetmek feminizmin temel ilkelerindendir. Feministler kadınların konumunun ne yönde değişmesini istedikleri konusunda fikir ayrılığına düşse de değişimin hem gerekli hem de mümkün olduğu konusunda hepsi aynı fikirdedir.

Cinsiyet anlamında “kadınlar” ifadesini kullansam da söylediklerim “kadınlar”ın aynı haksızlıklardan, dezavantajlardan mustarip münferit, homojen bir grup olduğu anlamına gelmez. Günümüz feminizminde çoğu akım Kimberlé Crenshaw'un “kesişimsellik” adını verdiği ilkeyi savunur. Bu ilke kadınların yaşadıklarını sadece cinsiyetin değil; etnik köken, cinsel yönelim, ırk ve sınıf gibi özelliklerin de şekillendirdiğini belirtir. Cinsiyetçilik ile ırkçılık gibi birbirinden farklı tahakküm-tabiiyet sistemleri kesişerek farklı gruplardan kadınların farklı şeyler yaşamasına yol açar; bu kadınlar arasında da sık sık çıkar çatışması yaşanır. Feministler kadınların ikincilliğinin kadınların hepsi açısından olumsuz şartlar getirdiğini düşünse de bu şartlar durumdan duruma değişebilir.

Kesişimsellik ilkesi aynı toplumda farklı konumda bulunan kadınlar arasındaki ilişkileri ele alabileceğimiz bir yöntem sunar. Ne var ki kadınların durumunu ulusal ve coğrafi sınırların ötesine geçerek de değerlendirmemiz gerekir. Sonuçta yaşadığımız dünya küreselleşti ve günümüzde feminizm de küresel bir hareket. Bu noktaya sonraki bölümlerde değineceğim ama bu kadar kısa bir kitapta feminizmin coğrafi ve ulusal farklılıklarının hepsinin hakkını vermek mümkün değil. Bu yüzden yirminci ve yirmi birinci yüzyılda gördüğümüz, Batı'daki (daha da özele inersek Anglo-Amerikan) feminizme odaklanacağımı söylemem gerek. Bu da aslında kendi içinde çeşitlilik gösteren (hatta küresel çapta düşünmek gerektiğinin her gün daha da farkına varan) gelenek-

lerden biri. Gelgelelim başka gelenekler de var. Bu geleneğe odaklanmam dünyanın farklı yerlerindeki her feministin buna odaklandığı veya odaklanması gerektiği anlamına gelmez (benim bu geleneği seçmem de kendi yaşadığım yerle ilgili).

Feminizm hikâyesi engebeli bir yol. Kadınlarının tümünün (hatta çoğunluğunun) “feminist” ifadesini bilfiil benimsemiştiği bir dönem olmadı. Benimseyen kadınlar arasında da hep anlaşmazlık yaşandı. Ne var ki feminizm bundan sağ çıktı: Feminizmin ölüp son bulduğuna dair söylentiler her daim mübalağa olarak kaldı. Feminizmin temel fikrine, yani “kadınların insan olduğuna dair radikal görüş”e günümüzde açık açık karşı çıkacak pek kimse yok. Gelgelelim şeytan ayrıntıda gizli. Bu fikrin hayata nasıl döküldüğü konusundaki ayrıntılarda... Bu kitabın devamının konusunu, feministlerin bu soruya verdikleri yanıtlar oluşturuyor.

EGEMENLİK

Naomi Alderman'ın 2016'da yayımlanan *Güç* romanı egemen cinsiyetin halihazırda kadın olduğu, geçmişte de hep böyle olduğunun varsayıldığı bir gelecek tasavvur eder. Kitaptaki anlatı erkek yazarın birinin elinden çıkmış gibi görünür. Bu yazar kadınların erkekleri iktidardan düşürdüğü, artık uzaklarda kalmış geçmişin hikâyesini anlatarak kadınların gücüne dair bu inanca karşı çıkmak ister. Genç kızlar vücutlarında elektrik üretebildiklerini fark edip bu elektriği acı vermek, hatta öldürmek için kullandığında devrim başlamıştır. Kızlar başlarda bu gücü daha çok kendilerini savunmak için kullanmıştır. Ne var ki daha sonraları hem bu gücü hem de erkeklerin bu güce karşı duydukları korkuyu kendi menfaatlerine göre kullanmaya başlamışlardır. Kadınlar çok geçmeden hükümetten tutun suç örgütlerine kadar her şeyin başına geçmiştir. Cinsel açıdan saldırganlaşmış, bazen de kendi zevkleri uğruna erkekleri suistimal etmişlerdir. Egemenliklerinin doğalmış gibi görünmesini sağlayan yeni efsaneler uydurmuşlardır. Erkeklerin bir vakitler iktidarda olduğuna dair en ufak fikir bile boş hayal ürünü saçmalık denilerek zamanla kenara atılmıştır.

Alderman kitabının tek bir şartta distopya gibi geldiğini söylemiştir, o şart da okuyan kişinin erkek olmasıdır. Kurduğu bu hayal dünyasında erkeklerin yaşadığı şeyler, gerçek hayatta kadınların göğüs gerdiklerinden beter değildir. Ne var ki *Güç* romanı alıştığımız feminist ütopya örneklerine de uymaz. Charlotte Perkins Gilman'ın *Kadınlar Ülkesi*'nden (1915) Marge Piercy'nin *Zamanın Kıyısındaki Kadın* (1976) romanına kadar feminist spekülative kurgularda yer alan ideal toplumlar genelde kadınların doğayla uyum ve barış içinde (gerek erkeklerle gerek erkeksiz) yaşadığı eşitlikçi toplumlardır. *Güç*'teki dünyaysa bizimkine benzer ama kadınlar ve erkekler yer değiştirmiştir. Romandaki anlatı, erkeklerin kadınlar üzerinde sahip oldukları güç tam tersi konumda olsaydı kadınlar da erkekler üzerinde sahip oldukları bu gücü erkeklerin yaptığı gibi kötüye kullanır mıydı diye sormaya yönlendirir bizi. Gelgelelim bu farazi soruyu değerlendirirken gerçek hayatta kadınların erkekler üzerinde neden güç sahibi *olmadıklarını* düşünmemiz gerekir. Cinsiyetlerden birinin diğerine egemen olduğu yerlerde durum hep aynı: Egemen olanlar erkek. Alderman'ın uzak geleceği tasavvur ettiği kurmaca metninde kadınların egemen olduğu nasıl açıksa gerçek dünyadaki bu durum da öyle açık. Kadınların erkeklerle egemen olduğu toplumlar olmuş mudur hiç? Mitoloji ve kurmaca dışında böyle toplumların var olması mümkün mü?

Bu soruları gerek feministler gerek başka araştırmacılar yüz yılı aşkın süredir ele alıp tartışmıştır. Bu bölümde erkek egemenliğinin kökeni, bu egemenliğin zamanla nasıl değiştiği ve günümüzde yerini nasıl muhafaza ettiğiyle ilgili öne sürülen kimi fikirleri değerlendireceğim. İlk olarak “erkek egemen” toplumun ne olup ne olmadığı konusuna açıklık getirmem gerek.

Erkek egemenliğiyle ilgili genel ifadelere çoğu zaman, “Erkeklerin hepsi böyle değil,” diye itiraz edilir. Feministler

ya sadece bazı erkeklerin yaptığı şeyler için erkeklerin hepsini suçlamayı nasıl doğru buldukları sorusuyla karşı karşıya kalır ya da bir o kadar korkunç şeyler yapan kadınların da olduğu gerçeğini göz ardı etmekle de suçlanırlar. Feministlerin erkek egemenliğinden, yani “patriyarka”dan (kelime anlamıyla “babanın hükmü” demek olsa da feministler bu ifadeyi çoğunlukla “erkek egemenliği” anlamıyla kullanır) bahsederken tek tek erkeklerin güttüğü amaçlardan, takındığı tavrardan söz etmediğini belirtmek bu yüzden önemli. Burada toplumsal yapıdan söz ediliyor. Erkeklerin egemen olduğu, yani patriyarkal toplumlardaki hukuki, dini, politik, ekonomik yapılar ve kurumlar erkekleri kadınların üzerinde güç sahibi oldukları bir konuma getirir. Ferdi olarak erkeklerin belli haklardan, imtiyazlardan vazgeçmeyi seçmesi mümkün olsa da bu durum erkeklerin kolektif, yapısal egemenliğini ortadan kaldırmaz. (İşçilerine kötü muamele etmeyen kimi sermaye sahipleri olsa da bu durum, kapitalizmin eşitsizliğe ve sömürüye dayanan bir sistem olduğu gerçeğini değiştirmez). Düşünür John Stuart Mill, 1851’de Harriet Taylor’la evlendiğinde yasalara göre kocaların karıları üzerinde sahip olduğu hakları hiçbir zaman kullanmayacağına söz verdiğini ifade etmiştir. Ne var ki bu sözün hukuken bağlayıcılığı yoktu; Mill’in söylediklerinden her an vazgeçmesi mümkündü. Taylor’la evliliklerinin eşitliğe dayanması mümkün değildi çünkü kadının bu evlilikteki konumu tamamen Mill’in ona karşı takındığı tavra bağlıydı. Gerçek eşitlik yapısaldır, tek tek kişilerin ahlaklı davranışlarına dayanmaz.

Yapısal erkek egemenliği nasıl bir şey peki? Kısaca yanıtlamak gerekirse erkek egemenliği çeşitlilik gösterir. Farklı kültürlerde, farklı zaman dilimlerinde değişmeden aynı kaldığı olmaz. Yine de erkeklerin egemen olduğu toplumlarda şu özelliklerin kimi ya da hepsi bulunabilir:

- Erkekler politik gücün ve liderliğin olduğu konumları ya tekelleştirir ya buralarda egemenlik kurar. Politikada karar alma süreçlerinde sahip oldukları söz hakkı kadınlarınkinden daha fazladır.
- Kanunlar erkeklere kadınlarda olmayan haklar tesis eder.
- Erkekler kadınlara göre ya daha çok ekonomik kaynağa ya bu kaynaklar üzerinde daha çok güce sahiptir.
- Erkekler ailelerindeki veya evlerindeki kadınlar üzerinde doğrudan hak sahibidir. Kanunlar, gelenekler ve din de bunu onar.
- Erkeklerin faaliyetleri, uğraşları, bilgi biçimleri, fikirleri, ürettikleri kültürel eserler kadınlarınkinden daha değerli görülür.
- Erkekler kadınları kontrol etmek, korkutup sindirmek için hem şiddet hem de şiddet tehdidini kullanır.

Farklı toplumlar bu özellikleri farklı şekillerde, farklı derecelerde taşır. Aynı toplum farklı dönemlerde epey farklı özellikler de gösterebilir. John Stuart Mill'in döneminde Britanya erkeklerin her bakımdan açıkça egemen olduğu bir yerdi. Günümüzde Britanyalı kadınlar politikada (hâlâ eşit derecede olmasa da) daha iyi temsil ediliyor, ekonomik durumları da daha iyi. Yasal hakları erkeklerinkiyle aynı; ayrıca erkeklerin karıları, kızları üzerinde hukuken onanmış, doğrudan hakları artık yok (gerçi ev içi şiddetin, kimi çevrelerde de "namus" gerekçesiyle uygulanan şiddetin yaygın olması erkeklerin kimisinin buna hâlâ hakları olduğunu düşündüklerini gösteriyor). Belli bir toplumda aynı zaman diliminde görülen yapısal cinsiyet eşitsizliğinin bile farklı gruplardan kadınlar üzerindeki etkisi aynı değildir. Britanya'da kadınların genel ekonomik durumu 1850'ye göre iyileşmiş olabilir ama buradaki kazanç eşit paylaştırılmamıştır. Farklı nesiller, sınıflar, etnik gruplardan kadınlar arasında, eğitim düzeyleri

farklı kadınlar arasında, çocuklu ve çocuksuz kadınlar arasında açık açık fark vardır.

Erkekler arasında da fark vardır. Bu da bir topluma “erkeklerin egemen olduğunu” söylediğimizde ne kastettiğimiz konusunda başka bir soru doğurur. Erkeklerin *hepsinin* gücünün, parasının, özgürlüğünün, konumunun kadınların *hepsinden* daha üst düzeyde olduğunu mu kastediyoruz? Hayır. Kast, sınıf, etnik köken, ırk gibi tabakaların bulunduğu toplumlarda pek çok erkek politik ve ekonomik güçten mahrum bırakılır; daha üst tabakadan kadınlar konumları gereği daha alt tabakadan erkeklerin üzerinde güç sahibi olur. Köle sahibinin karısının erkek kölelere emir vermesi mümkündü. Derbeyinin karısı, kocasının topraklarında çalışan erkek tarım işçilerinden daha üst konumdaydı. Ne var ki feodal sömürgelerdeki en üst konumdaki kadınların bile kocalarına boyun eğmesi gerekirdi. Toplumdaki hiyerarşinin her katmanında aynısı geçerlidir. Mesela tarım işçisi, efendisinin karısına boyun eğmek zorundaydı ama eve gittiğinde kendi karısının da ona boyun eğmesi gerekiyordu.

Kadınlarla erkekler arasındaki eşitsizliğin toplum yapısının her katmanında yeniden oluşması kadınlar arasındaki farkları, eşitsizlikleri ele alırken gözden kaçabiliyor. Hollywood yıldızlarından bir kadın, başrolde oynayarak aldığı paranın başroldeki erkeğin aldığı yarısı olduğundan şikâyet ettiğinde feministlerin kimi, bu kadının imtiyazlı olduğunu, kazandığı cılgın paranın minicik bir kısmıyla bile milyonlarca kadının hayatının değişebileceğini belirtmekte geç kalmaz. Bu feministler söylediklerinde tabii ki haklı. Milyonerler arasında cinsiyet eşitliğini sağlamak üzere mücadele vermenin feminist politikanın önceliklerinden olduğunu söylemem mümkün değil elbette. Ne var ki Hollywood’daki ünlülerin (hatta CEO’ların, borsacıların vb.) kazandıklarında ücret farkının olmasının feministleri hiç ilgilendirmediğini

söylemek de mümkün değil. Bu durum erkek egemenliğinin *yapısal* olduğunu, sistemin gerek üst gerek alt tabakasında yayıldığını gösteren kanıtlardan biri. Erkek egemenliğinin alt tabakada kalan kadınlar üzerindeki etkisiyle daha çok ilgilenmemiz mümkün (hatta gerekli) ama sonuçta yapının tamamının yıkılması gerek. Pek çok feministin erkek egemenliği, yani patriyarka genel kavramını kullanırken kadınlar arasında fark olduğunu kabul edip bu farkları dikkate almasının sebebi de bu.

Bölümün başında yönelttiğim soruya hâlâ yanıt vermedim: Erkek egemenliği ne kadar yaygın? Hem geçmişteki hem de günümüzdeki toplumların hepsinde erkek egemenliği var mıydı, yoksa kadınların da erkeklerin de egemen olmadığı veya kadınların egemen olduğu istisnai toplumlar görülmüş müydü? Kadınların da erkeklerin de egemen olmadığı eşitlikçi toplumlara rastlansa da kadınların egemen olduğu toplumların olmadığını feministlerin hepsi olmasa da birçoğu belirtir. Hükümdarın kadın olduğu toplumlar vardı elbette. Mesela Rusya çariçesi Büyük Katerina gibi, tebaasının cinsiyet fark etmeksizin tamamının üstünde muazzam güce sahip kadın despotların yahut mutlak hükümdarların bulunduğu toplumlar da görülmüştür. Gelgelelim despotluğun başındaki kişinin kadın olduğu toplum, yapısal olarak kadınların egemen olduğu toplum demek değil. Yapısal olarak kadınların egemen olduğu toplumlara tarihin açık açık sunabileceği örnek yok. Bu da şu soruyu akla getiriyor: Böyle toplumların olmamasını nasıl açıklarız?

Bu soruya getirilebilecek geleneksel açıklamalardan biri biyolojik determinizme dayanır. Buna göre erkek egemenliği, cinsiyetler arasındaki doğal farkların kaçınılmaz sonucudur. Kadınların erkeklere değil de erkeklerin kadınlara egemen olmasının (ayrıca bu durumun tarih boyunca hiç değişmemesinin) sebebi erkeklerin daha büyük, daha güçlü, daha

saldırgan olması ve insanların üreyip çoğalmasında aldıkları rol sebebiyle kadınlar kadar kısıtlanmamış olmalarıdır. Basit haliyle bakıldığında bu görüş makulmüş gibi yansıtılsa da daha ayrıntılara giren, bilime yaslanan uyarlamaları da var. Evrim kuramcıları erkek egemenliğinin (daha doğrusu erkek egemenliğinin temelini oluşturan, saldırganlık ve rekabetçilik gibi özelliklerin) genlerin yavrulara geçmesini sağlama konusunda iki cinsiyetin de çıkarına gelişip evrimleştiğini ileri sürüp durmuştur. Bu görüşe göre üremek için daha çok vakit, daha çok enerji harcaması gereken kadınların, erkeklerin geçim ve koruma sağlaması karşılığında cinsellik (ayrıca bu cinselliğin neticesini, yani ebeveynlerin ikisinin de genlerini taşıyan çocukları) takas ederek üreme başarılarını azamiye çıkarması mümkündür. Dolayısıyla kadınların doğasına uygun olan rol egemenlik kurmak değil, bakım vermektir.

Bu görüş, erkek egemenliğiyle kadın ikincilliğinin kaçınılmaz, doğal bir olgu olduğunu belirttiğinden feministlerin çoğu tarafından desteklemez. Zira feminizm toplum yapımızın değişebileceğini düşünmeyi gerektirir. Bu düşünceye duyulan bağlılık pek çok feministin (ayrıca biyolojik determinizme karşı çıkan başkalarının, mesela Marksistlerin) patriyarkanın tarihteki kökeni üzerine düşünmesine yol açmıştır. Patriyarkanın belli bir tarihi olduğunu gösterebilir, yani ne zaman, nerede, nasıl, ne sebeple ortaya çıktığını söyleyebilirsek onu insan olmanın bir parçası olarak kabullenmemiz gerekmez. Patriyarkadan önce başka bir şey vardıysa yerine başka bir şey koyulabilir sonuçta.

Patriyarkanın kökenini açıklamak pek kolay değil çünkü elimizdeki kanıtlar (özellikle de yazının henüz icat edilmediği dönemlerde yaşayan atalarımız ile analarımızın hayatlarıyla ilgili kanıtlar) hem sınırlı hem de yorumlanması zor. Yine de arkeoloji, antropoloji, eskiçağ tarihi ve mitoloji araştırmalarının sunduğu kanıtlardan yararlanarak bu işe girişen

birçok araştırmacı var. Bu konuda ilk açıklamalar İsviçreli araştırmacı Johann Jakob Bachofen’la Amerikalı antropolog Lewis Henry Morgan (ki kendisi İrokualar’ın arasında yaşayıp zaman geçirmiştir) gibi erkekler tarafından on dokuzuncu yüzyılda getirilmiştir. Bu adamların ikisi de patriyarkanın eski, matriyarka benzeri toplum yapısının yerine geçtiğini öne sürmüştür. Burada “matriyarka” tam olarak “anaların hüküm sürdüğü” anlamında kullanılmıştır. Eski insan toplumlarında cinsel ilişkiye girmenin belli bir düzeni olmadığı ya da birden fazla kişiyle evlenildiği düşünülür ki bu da çocukların babasının kim olduğunun belirlenememesine yol açmıştı. Bu yüzden bu toplumlar anasoyluydu (yani soylarının izini anne tarafından sürüyorlardı). Toplumun yapıtaşısıysa baştaki kişinin kadın olduğu kabileydi. Bu kabile kız kardeşler ile onların çocukları çevresinde geliyordu. Patriyarka babasoyluluğa geçilmesinden ileri geliyordu. Bu yeni sistemde kız kardeşler birbirinden ayrılıyor, kocalarının kabileleriyle yaşamaya gidiyordu. Doğurdukları çocuklar da yeni gittikleri bu kabilelerin oluyordu.

Durumun neden böyle değiştiğini ele alan ilk açıklamalar arasında belki de en çok etki yaratan, Friedrich Engels’in 1884 tarihli *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni* kitabıdır. Bu kitap önceden yapılan araştırmaları tarihsel materyalizm çerçevesinden ele almıştır. Bu Marksist yaklaşıma göre “tarihte belirleyici unsur... yaşamın asli temellerinin üretimi ve yeniden üretimidir”. Engels burada kastettiklerinin “yaşam araçlarının, beslenme, giyinme, barınma eşyasının üretimi ile bu üretim için gereken araçlar”ın yanı sıra “insanların üretilmesi, yani türün üremesi”ni içerdiğini belirtmiştir. Ona göre toplumun genel yapısının hem işgücünün üretilme şeklini hem de ailenin hangi yapıda olduğunu yansıttığı dönem, bölge yoktur.

Engels’in açıklamasına göre patriyarkal yapıdaki aile “ya-

şam araçlarının üretimi”nin değişmesinin, yani hayvancılığın (evcil hayvan yetiştirip gütmenin) gelişmesinin sonucu olarak ortaya çıkmıştı. Bu gelişme kabilenin mal varlığını artırmış, genelde hayvanlara bakmaktan sorumlu erkeklerle de daha önemli rol verilmesine yol açmıştı. Erkekler edindikleri bu yeni konumu mülklerinin kendi çocuklarına kalmasını sağlamak için kullanmıştı. Bu durum sonucunda, Bachofen’in adlandırmasıyla “ana hakkı”na dayanan geleneksel sistemin yerine baba hakkına dayananın geçmesi gerekmişti. Engels bu sistemin dayatılmasını, o meşhur ifadesiyle “kadın cinsinin dünya tarihindeki yenilgisi” olarak görmüştür. Bunun sonucunda “kadın değersizleştirildi, köleleştirildi, erkeğin zevkinin kölesi oldu, çocuk üreten bir araç haline geldi,” diye yazmıştır.

Tarihçi Gerda Lerner 1986 tarihli *The Creation of Patriarchy* [Patriyarkanın Ortaya Çıkışı] kitabında Engels’inkinden biraz farklı bir açıklama getirmiştir. Lerner patriyarkanın ortaya çıkmasının üretim tarzındaki (yani tarımdaki) yeni gelişmelerle ilgili olması konusunda Engels’le hemfikir olsa da kadınların ikincil bırakılmasının sebebini erkeklerin mülklerinin kendi çocuklarına geçmesini sağlamak istemesi olarak görmesine karşı çıkıyordu. Bunun yerine, erkeklerin hem kadınları hem de çocuklarını *mülk* haline getirdiğini ileri sürüyordu. Bunun sebebiyse insan emeğine talebin artmasıydı ki bu da yeni üretim tarzlarından kaynaklanıyordu. Daha çok çocuk doğabilsin diye toplumdaki doğurgan kadın sayısının da çok olması gerekiyordu. Bu yüzden komşu topluluklardan kadınlar kaçırılıp köleleştiriliyordu. Lerner’in ileri sürdüğüne göre “köleleştirilmiş kadınlarla çocuklar özel mülkiyetin ilk örneğiydi”.

1980’lerdeki diğer feministler, erkek egemenliğinin biyolojiyle ilgili cinsiyet farklarının kaçınılmaz sonucu olmadığını gösterme çabasıyla patriyarka ilkelerine göre kurulmamış,

günümüzde yaşayan toplumlara odaklandı. Bu toplumlar kimi zaman “matriyarka” diye nitelense de kadın egemenliğine örnek sunmuyordu. Bu toplumlarda cinsiyetler eşitti, daha doğrusu öyle oldukları söyleniyordu. Bu toplumların cinsiyet açısından eşitlikçi diye nitelenmeyi ne kadar hak ettiği konusunda tartışan feminist antropologlar vardı. Bazıları, erkek egemenliğinin gerçekten de her yerde geçerli olduğunu ileri sürdü, eşitlikçi olduğu söylenen toplumlarda da üst düzeydeki kamu veya din görevlerine de yine erkeklerin hâkim olduğunu belirtti (mesela anasoylu İrokualar’da kadınlar kabilenin bilge anası olsa da sadece erkekler kabile reisi olabilir). Bazılarıysa kadınlar ile erkeklerin görevleri arasında genelde fark olsa da, yani “birbirinin yerine geçebilecek, aynı nitelikte” anlamında eşit olmasalar da aldıkları görevlere, emekleriyle ortaya çıkardıkları ürünlere verilen değer eşit olduğunu, cinsiyetlerden birinin diğerini sömürmediğini, diğeri üzerinde hâkimiyet kurmadığını öne sürdü.

Geleneksel yaşam tarzlarını sürdürmüş avcı-toplayıcı toplumlar cinsiyet eşitliğine dair elimizde bulunan en açık örneklerdendir. Yapılan araştırmalara göre bu toplumlardaki kadınlar ile erkeklerin toplulukların yaşamasındaki payları genelde eşittir; karar alma süreçlerinde eşit yer alırlar, hem kişisel hem de cinsel özgürlükleri eşdeğerdedir. Bazı örneklerde kadınlar ile erkeklerin günlük faaliyetlerinde hemen hemen hiç fark yoktur (kadınların hiç balık tutmadığı veya avlanmadığı, erkeklerin hiç toplayıcılık yapmadığı doğru değildir). Avcı-toplayıcılardaki eşitlik, hiyerarşilerinin olmamasından ibaret değildir. Bu toplumlar işbirliğinin, paylaşmanın bulunduğu bir ortam yaratmaya bilfiil çalışır, tek tek kişilerin egemenlik göstermesine engel olurlar (topluluk bu kurallara uymayan kişileri çeşitli cezalara çarptırır). Bazı araştırmacılar erkek egemenliğinin doğal seçimden kay-

naklandığını ileri süren o bilindik görüşe karşı çıkmış, erkek egemenliği olmasaydı bu durumun eski insan atalarımız ve analarımızın yaşamasına fayda sağlayacağını belirtmişlerdir.

Cinsiyetlerin eşit olduğu toplumların olması erkek egemenliğinin evrensel, doğal bir olgu olmadığını gösterse de antropoloji literatüründe anlatılanların sunduğu örneklerin karmaşık modern toplumlarda yaşayan feministlere pek faydası dokunmaz. Bu toplumlar hem kurmaca feminist ütopyalara (mesela Marge Piercy'nin *Zamanın Kıyısındaki Kadın* romanındaki eşitlikçi toplum Mattapoisett, anasoylu Wampanoag kabilesinin kültüründen uyarlamadır, teknoloji daha gelişmiştir sadece) hem de gerçek hayatta denenilen farklı yaşam tarzlarına ilham kaynağı olmuştur elbette. Ne var ki hepimizin sebze meyve yetiştiriciliğine, toplayıcılığa dönmesi mümkün değil. Ayrıca böyle bir şey yapmak isteyenlerin sayısı da pek fazla değil. Feministlerin çoğu, yirmi birinci yüzyıl şartlarındaki erkek egemenliğini azaltma, nihayetinde de ortadan kaldırma amacı güder. Bu amaç çerçevesinde bakıldığında patriyarkanın günümüzdeki halini inceleyip çözümlemek, kökenini araştırmaktan daha önemli olabilir. Sonuçta erkek egemenliğinin değiştiği açıktır. Uygarlığın doğmasından sonra değişmekle kalmamış, Engels'in kitabını kaleme aldığı 1880'lerden, hatta 1970'ler ile 1980'lerdeki feminist tartışmalardan sonra da değişmiştir.

Sylvia Walby *Patriyarka Kuramı* kitabında yirminci yüzyılda Britanya gibi toplumlarda patriyarkanın "özel alandaki" halinden daha "kamu alanındaki" haline geçildiğini belirtir. Walby "özel alandaki" patriyarka derken kadınlara evin, ailenin özel alanında tek tek erkeklerin (kocalarının, babalarının, erkek kardeşlerinin) doğrudan hükmettiği sistemi kasteder. Engels'in 1880'lerde gördüğü erkek egemenliğinde kanunlar erkeklere kadınlar üzerinde güç tesis ediyordu; kadınların geçinmelerini sağlayabilecek ücretli işlere girmesi-

ne engel olunduğundan (ya da kadınlar bu işler için gereken şartları taşımadığından) kadınların çoğunun evlenip birinin karısı olmaktan başka seçeneği yoktu. Günümüzde erkek egemenliğinin özel alandaki bu hali o kadar öne çıkmıyor (gerçi bunun tamamen yok olduğunu söylemek de mümkün değil). Britanya'daki kadınların çoğunun evin dışında çalışması, evlenmemeyi veya boşanmayı seçmesi artık mümkün. Ayrıca kocalarına boyun eğmeleri artık kanunen şart değil. Ne var ki bu, kadınların hiçbir şekilde ikincil bırakılmadığı anlamına gelmiyor. İkincilliğin tek tek erkeklerle kurdukları özel ilişkilerdense daha çok vatandaş, işçi olarak kamu alanında aldıkları rollere kaydığı anlamına geliyor.

Üçüncü Bölüm'de ayrıntılarıyla ele alınacak emek meselesinden bahsedecek olursak, kadınlar genellikle düşük gelirli, düşük statülü işlerde çalışır, cinsiyet ayrımcılığına maruz bırakılır, ayrıca evdeki ücretsiz bakım emeğinden sorumlu olmalarının beklenmesi açısından da zarardadırlar. Son yıllarda gördüğümüz, verilen kamu hizmeti imkânlarını azaltan “kemer sıkma” politikaları kadınları bilhassa olumsuz etkilemiştir. Bunun sebebi de hem bu hizmetleri veren işçilerin çoğunun kadın olması hem de kamu hizmetinin azaltılmasının kadınların vermesi gereken ücretsiz bakım emeğini artırmasıdır.

Walby'nin belirttiğine göre erkek egemenliğinin değiştiği alanlardan biri de cinsellik. Geçtiğimiz elli yıl genelde cinsel özgürleşme dönemi diye tanınır. Britanya'nın günümüzdeki hali ile 1960'lardaki halini kıyaslarsak cinsel azınlıkların toplum tarafından daha çok kabul gördüğünü, heteroseksüellerin evlenmeden cinsel ilişkiye girmesinin o kadar damgalanmadığını görürüz. Güvenilir doğum kontrolü yöntemlerine erişimin sağlanmasıyla istenmeyen gebelik riski de azaldı. Üstelik “normal” kadınların cinsellikle işi olmadığı düşünülüyor artık. Pek çok açıdan bakıldığında bu gelişmeler hem

kadınların hem erkeklerin yararına olsa da feministler kadınların cinsel açıdan erkekler kadar özgür olduğunu ileri süren görüşü eleştirmiştir. Cinsellik konusunda da özel alandaki patriyarkadan (yani kadınların kocalarına özel cinsel mülk olarak görüldüğü sistemden) kamu alanındaki patriyarkaya geçildiği söylenebilir. Bu yeni durumda kadınların erkeklerin tamamıyla cinselliğe açık olduğu ya da olması gerektiği varsayılıyor. Kadınlar ve kızların eskiden yapmasının yasak olduğu şeyler şimdi onlardan bekleniyor, hatta genelde böyle davranmak zorunda bırakılıyorlar. Erkek egemenliğinin bu hali ister okullarda cinsel zorbalığın, üniversitelerde “tecavüz kültürü”nün, işyerlerinde cinsel tacizin yaşanmasıyla isterse de devlet başkanlarının “kadınların amlarını ellemek”le* övünmesiyle kendini belli etsin, patriyarkanın her halükârda günümüzdeki gücünü koruyup sürdürmesini sağlar. Bu yüzden de feminist politik eylemciliğin görünürdeki odak noktalarından biri haline gelmiştir.

Gördüğümüz üzere, patriyarkanın kökeniyle ilgili açıklamaların hemen hepsi, erkeklerin kadınların doğurma yetilerini sömürüp denetleme isteğinin patriyarkanın ortaya çıkmasında önemli bir etken olduğunu ileri sürer. Bazı feministlerin, kadınların erkek egemenliğine karşı koyamamasının sebebinin, Shulamith Firestone’un ifadesiyle “hep biyolojik yapılarının tutsağı olmaları”** olduğunu belirtmiştir. Ne var ki Firestone’un bunları kaleme aldığı dönemde (yani 1970’te) bilim ve teknolojiye gelişmeler bu durumu değiştirmişti. Firestone, kadınları taşıdıkları bu biyolojik yükten tamamen kurtarmak için gelecekte yapay üremenin kullanılabileceğini bile söylemiştir. Bu tasarı feministler arasında pek kabul

* Donald Trump’ın 2016’da açığa çıkan ses kaydındaki ifadelerden biri. -çn

** Metin boyunca geçen Firestone alıntılarının hepsinde kullanılan kaynak: *Cinselliğin Diyalektiği*, çev. Yurdanur Salman, Payel Yayınları, 1993. -çn

görmese de feministlerin çoğu Firestone'un kadınların "kendi vücutlarının denetimini bütünüyle geri alma"sına dair talebine katılır. Kadınların çocuk doğurup doğurmayacağına, doğuracaklarsa ne zaman doğuracağına kadınlar değil de erkekler ve erkeklerin egemen olduğu kurumlar (hükümet, kilise, tıp) karar verdiği müddetçe kadınların özgürleşmesi mümkün olamaz.

ABD'de 1970'te bu konuda verilen önemli politik mücadelelerden biri kürtaj hakkıyla ilgiliydi (ABD Yüksek Mahkemesi'nin Roe-Wade davasıyla kürtaj hakkını nihayet tesis etmesine daha üç yıl vardı). Kürtaj Britanya'da suç olmaktan 1967'de çıkarılmıştı ama kadının kürtaj olması gerektiğine iki doktorun onay vermesi şartıyla kürtaj yapılabilirdi. Feministler kadın istediğinde kürtaj olabilsin diye mücadele etti. Bu mücadeleyi yürüten eylemciler güttükleri bu amaca zamanla ulaşılacağını düşündüler. Aradan aşağı yukarı elli yıl geçmesine rağmen bu gelişmeler hemen hemen her yerde hız kaybetti. Kürtajla ilgili yeni kısıtlamalar getirildi. Kimi yerlerde (mesela Polonya'da) kürtaj tamamen yasaklanmaya çalışıldı. ABD'de kimi eyaletlerde babalara kürtajı reddetme hakkı verilmesiyle ilgili yasa tasarıları önerildi.

Patriyarkanın en eski yöntemlerinden birine, yani kadınları doğurmak zorunda bırakmaya duyulan isteğin yeniden alevlenmesi, feminizmin yirmi birinci yüzyılda karşı karşıya kaldığı daha büyük bir soruna işaret ediyor. Yeni, militan patriyarka hareketleri yükseliyor ki bu hareketlerin arasında hem köktendinciliğin modern halleri hem de erkek hakları hareketindeki seküler gruplar yer alıyor (ki bu grupların genelde ırkçı, milliyetçi örgütlerle bağı var; beyazların üstünlüğü, erkeklerin üstünlüğü, Müslümanlara ve Yahudilere duyulan nefret *alt-right*'in* temelinde yatar). Eskiden etkisi

* (İng.) "Alternatif sağ"ın kısaltması. 2010'larda ABD'de yükselmeye başlayan aşırı sağ hareket. -çn

olmayan bu hareketler nüfuz kazanmakla kalmamış, gerçekten politik güç de elde etmiştir. Buna verilebilecek bariz örneklerden biri günümüzdeki ABD hükümetidir. Ben 2017’de bu satırları yazarken Hristiyan köktendincinin biri başkan yardımcılığı yapıyor. Ne var ki bu durum “birinci dünya ülkesi problemi” olmakla kalmıyor. Afrika’daki, Ortadoğu’daki köktendinci grupların kimi, mesela Boko Haram ile IŞİD, çeşitli isyanları sırasında çok eskilere dayanan patriyarka uygulamalarını benimsiyor. Kadınları, kızları kaçırıp köleleştiriyor, onlara tecavüz ediyorlar. Kadınların hem cinsel hem doğurma açısından kendi bedenleri üzerindeki tasarruf hakkı eskilerin yanı sıra yeni tehlikelerle de karşı karşıya kalıyor. Dolayısıyla bu tehlikeye karşı direnmek feminizmin gündeminde üst sıralarda yer alıyor.

Erkek egemenliği kadınlara zorla dayatılan bir şeyden de ibaret değil. Kadınlar ikincilliklerini çoğu zaman ya kabul ediyor ya bu duruma iştirak ediyorlar. Kadınların haklarını kısıtlayıp engelleme niyetlerini ayan beyan ortaya koyan liderleri, hükümetleri erkeklerin yanı sıra kadınlar da oy verip destekliyor. Geleneksel (yani patriyarkal yapıdaki) “aile değerleri”ni savunan toplumsal, dini hareketlerde erkeklerin yanı sıra kadınlar da yer alıyor. Kadınların neden kendi zararlarına olacak şekilde hareket ettiği sorusunu feministler sık sık yöneltmiştir. Bu soruya verilen iki türde yanıt var.

Yanıtlardan ilki, kadınların erkeklerle ilişkisinin yapısına odaklanır. Hizmetçilerinin, kölelerinin, tebaasının, kiracılarının ya da işçilerinin sevgisini kazanmaya çalışan (hatta bunu kimi zaman başaran) efendiler, liderler, patronlar olabilir ama tabi konumdakilerin egemen gruptakilerle hayat boyu sürecek yakın ilişkiler kurmasını gerektiren, kadın ile erkeğin arasındaki dışında başka yapısal eşitsizlik biçimi yok. Kadınların geçinebilmek, korunabilmek için ikincil bırakılmadığı durumlarda bile kocalarına, erkek kardeşlerine,

oğullarına duydukları sevgi erkeklerin çıkarlarını benimsemelerine sebep olur (“ailem için en iyisi neyse benim için de odur”). Üstelik patriyarkal yapıdaki ailenin modern, çekirdek aile hali kadınları birbirinden ayırır, böylelikle baskıya karşı fiilen direnmek için gereken kolektif dayanışmayı kurmalarını zorlaştırır.

Yanıtlardan ikincisi, kız çocuklarıyla kadınların ikincilliklerini doğal, kaçınılmaz, adil bulup kabullenmek üzere nasıl toplumsallaştığına odaklanır. Bu toplumsallaşmayı sağlayan önemli unsurlardan biri ailedir. Diğer unsurlar arasında din (dünyadaki en yaygın dinlerin hemen hepsinin öğretisine göre kadınların erkekler karşısındaki ikincilliği takdir-i ilahidir) ve eğitim, daha doğrusu eğitim alamamak yer alır. Gerda Lerner’in belirttiği üzere insanlık tarihinin çoğunda kadınların hemen hepsi ileri düzeyde eğitim almaktan mahrum bırakılmış, bu yüzden de bilgi üretiminde pek rol alamamıştır. Son zamanlarda bu durum da değişti ama binlerce yıllık erkek egemenliğinin hem kadınların hem de erkeklerin dünya anlayışı üzerindeki etkisini kırıp etkisiz bırakmak için birkaç yılın yetmesi mümkün değil. Günümüzde bilginin öne çıkan hali, yani bilim hâlâ erkeklerin egemenliğinde. Patriyarkanın muhafaza edilmesi konusunda, kadınlar ile erkekler arasındaki farklara dair bilimsel açıklamaların dinlerin getirdiği geleneksel açıklamalardan aşağı kalır yanı olmadığı söylenebilir. Öte yandan bilim (öncesinde dinin de yaptığı gibi) kadınların erkek egemenliğine, erkeği merkeze alan bilgiye karşı çıkmasını sağlayacak temeli de sunabilir.

Patriyarkal toplumlara özgü toplum düzenlerinde çoğu zaman hem kadınların hem erkeklerin baskı gördüğü ileri sürülür. Erkekler egemen cinsiyet olsa da erkeklik normları onları çeşitli gerekliliklere, beklentilere tabi tutar (mesela duygularını bastırıp hep güçlü durmaları, ailelerini geçindirmek üzere uzun saatler boyunca çalışmaları, ülkeleri adına

savaşa gitmeleri). Erkeklerin çoğu bunlara imtiyaz değil, yük olarak bakar. Ne var ki pek çok feminist, tekil erkeklerin bir sınıf olarak elde tuttıkları egemen konumun bedelini ödediğini kabul etse de erkeklerin bu düzenden kadınların faydalanmadığı şekilde faydalandığını da belirtir. Bu sebeple feministlerin çoğu, Susan Sontag'ın ifadesiyle “kadınlar özgürleşince erkeklerin de özgürleşeceğine dair o beylik söz”ü kabul etmez. Patriyarkadan herkesin eşit baskı gördüğüne dair bu görüş, Sontag'ın belirttiği üzere “sanki bu düzen birilerinin eseri değilmiş, birilerine yaramıyormuş, birilerine fayda sağlamak üzere işlemiyormuş gibi erkek egemenliğinin çıplak gerçekliğini göz ardı eder”. Diğer yapısal eşitsizlik sistemleri neden sürüyorsa erkek egemenliği de o sebepten sürüyor: Bu sistem birilerinin yararına işliyor. Feministlerse bu sistemin nasıl işlediğini anlamanın, sistemi değiştirmek için gerekenleri yapmamızı, harekete geçmemizi sağlamasını umuyor.

HAKLAR

Ana akım başvuru kaynakları feminizmin “kadınların hakları”yla ilgili olduğu konusunda hemfikir. Oxford İngilizce Sözlüğü’ne göre feminizm “cinsiyet eşitliği zemininde kadınların haklarını savunmak” anlamına gelir. New World Ansiklopedisi’ne göre feminizm “cinsiyet eşitsizliği ve kadınların hak eşitliği kazanmasıyla ilgilenen... toplumsal, kültürel, politik hareketlerden meydana gelir”. Feminist sözler arandığında da karşınıza kadınların haklarıyla ilgili sözler çıkar. Kadınların oy verme hakkını savunan Amerikalı Susan B. Anthony’yle Elizabeth Cady Stanton’ın 1868’de kurduğu *The Revolution* gazetesinin düsturu “Erkekler haklarını alsın, daha fazlasını değil; kadınlar haklarını alsın, daha azını değil” cümlesinden tutun da ilk olarak 1990’da Charlotte Bunch’ın kullandığı, 1995’teyse Hillary Clinton’ın konuşmasında geçirmesiyle ün kazanan “kadın hakları insan haklarıdır” ifadesine kadar çeşitli sözlerle karşılaşabilirsiniz. Gelgelelim genel kabul gören bu feminizm tanımını uygun bulmayan feministler de var. Hak talep etmek liberal politika geleneğiyle ilgilidir. Pek çok feminist, feminizmin nihai hedefine

ulaşmanın, yani kadının ezilmişliğinin sona erdirilmesinin toplumda meydana gelecek daha radikal değişimler olmaksızın mümkün olmayacağını ileri sürer. Bu açıdan bakıldığında feminizmi “kadın hakları” hareketi diye tanımlamak feminizmin emellerinin büyüklüğünü yansıtmaz. Ne var ki hak kavramının, feminist hareket tarihinde gerek teoride gerek uygulamada feminist politikanın önemli bir parçası olduğunu söylemek mümkün.

Bu hareketin tarihi on sekizinci yüzyıla, “insanoğlunun hakları”yla ilgili felsefi fikirlerin devrimci politik hareketlerle alınıp uygulamaya konduğu zamana dayanır. Thomas Jefferson’ın 1776’da kaleme aldığı Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi’ndeki meşhur ifadelere göre,

Tüm insanoğlunun eşit yaratıldığı, Yaradan’ın onlara vazgeçilemez belli haklar bahsettiği, bu hakların arasında yaşama, özgürlük, mutluluğu arama haklarının olduğu gerçeğinin açık olduğunu düşünüyoruz.

Kuramcılar burada bahsedilen hakları “doğal haklar” diye adlandırır. Bunlar doğası gereği insana ait olan haklardır (“insan hakları” kavramı da benzer bir fikri ifade eder). Ne var ki Jefferson’ın “tüm insanoğlu” derken kastettiği “insanların tümü” değildi. Bağımsızlık Bildirgesi “insanoğlu”nun hakkını savunuyordu ama bu “insanoğlu” bilhassa beyaz erkekti. Bildirgeye köleleri, Kuzey Amerika’daki yerli halkları, herhangi bir ırktan kadınları dahil etmediler. Fransa’daki devrimciler 1789’da İnsan(oğlu) ve Yurttaş Hakları Bildirgesi’ni yayımladığında kadınlar bu bildirgede de yer almıyordu. Bu eksikliğe karşı çıkanlar oldu ama. Oyun yazarı Olympe de Gouges, Kadın ve Yurttaş Hakları Bildirgesi’ni 1791’de yayımladı (1793’te giyotinle idam edilmesinin sebeplerinden biri budur). Fransa’da yaşananları dikkatle izleyen Mary Wollsto-

necraft ise İngiltere’de hemen hemen aynı dönemde *Kadın Haklarının Gerekçelendirilmesi*’ni kaleme aldı.

Kadın Haklarının Gerekçelendirilmesi kadınları “insanoğlunun hakları”ndan mahrum bırakmanın meşru temele dayanmadığını ileri sürüyordu. Bu dönemdeki düşünürlere göre “insanoğlu”nun tanımlayıcı özelliği (ki “insanoğlu”nun doğal hakları da bu özellikten kaynaklanıyordu) akıl yetisiydi. Wollstonecraft’ın ifadesiyle akıl, “insanoğlunu hayvanlardan üstün” kılıyordu. Wollstonecraft’ın burada “insanoğlu” derken kastettiği “insanların tümü”ydü. Kadınları haklarından mahrum bırakmakta kullanılan, kadınların erkeklerinki gibi akıl yetisi olmadığını savunan görüşe karşı çıktı. Erkeklerin çoğunda bulunan akıl yetisinin kadınların çoğunda gelişmediğini kabul etse de bu durumun doğuştan gelmediğini, çevreye bağlı olduğunu, kadınların erkeklerin aldığı düzeyde eğitim görememesinden kaynaklandığını düşünüyordu. “Kadının dayanağının güzellik olduğu öğretisiyle çocuk yaşta karşılaşp ona göre gelişen zihinleri de bedenlerine uyum sağlar, kısırıldığı altın kafeste gezinir, yaşadığı bu hapishanede tek isteği orayı güzelleştirmek olur,” diye yazmıştır. Gelgelelim kadınların da erkeklerinki gibi akli vardı, dolayısıyla doğal haklar onlara da bahşedilmişti.

Kadın Haklarının Gerekçelendirilmesi politik manifestodan ziyade felsefi bir incelemeye benzer. Ne var ki şimdilerde “birinci dalga” diyerek andığımız feministler on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında belli yasal hakları, vatandaşlık hakları için örgütlenip mücadele ederken kadın haklarına dair bu genel savı temel almışlardır. Bu feministlerin talep ettiği haklar arasında kadınların eğitim görme, kendi geçimlerini sağlama, önceden icra edemedikleri mesleklere girme, evlendiklerinde mülklerini kocalarına devretmek yerine mülk sahibi olma, boşanma, politikada karar verme süreçlerine erkeklerle yan yana katılma hakları vardı. Bu gelenek, femi-

nizmin genelde kadın hakları hareketi olarak görülmesine, ayrıca “kadın hakları”nın “hak eşitliği” anlamına geldiğinin düşünülmesine yol açtı. Zira feministlerin verdiği ilk mücadelelerin çoğu, erkeklerde bulunan hakları kadınların da elde etmesini hedefliyordu.

Feminizmin hak eşitliğine odaklanan bu liberal hali günümüzde dünyanın pek çok yerinde makul görülür. Kanun önünde kadınlar ile erkeklerin eşit olması gerektiği tartışma götürmez; eğitim, iş, politika gibi alanlardaki haklarının, olanaklarının aynı olmasının gerektiği de adil gelir. Bu uzlaşmaya ancak yakın zamanda varıldığını unutuvermek mümkün. 1960’larda Britanya’da çocukken etrafım yetişkin kadınlarla çevriliydi. Bu kadınlar şimdi temel hak olarak değerlendirdiğimiz haklar olmaksızın büyümüştü. Büyükannem 1920’lerde reşit olmuştu, o dönemde otuz yaşın altındaki kadınlar oy veremiyordu. Annem 1950’lerde evlenmişti, o dönemde babamın izni olmaksızın krediye başvuramıyordu. 1976’da mezun oldum, o dönemde işyerinde cinsiyet ayrımcılığı yapılmasının yasalara aykırı sayılmasının üzerinden çok geçmemişti (girdiğim ilk birkaç işin patronuysa Cinsiyet Ayrımcılığı Yasası’ndan belli ki hiç haberdar değildi). Yaşadığım dönemde ülkemde kadınlar açısından nelerin değiştiğini düşünmek hak mücadelesinin başarılarını hatırlamama yarıyor. Nelerin değişmediğini düşündüğümdeyse haklara odaklanan bu yaklaşımın yetersiz kaldığını açık açık görüyorum.

Kimi feministler toplumu kökten değiştirmeden kadınların durumunu iyileştirmeyi amaçlayan hak eşitliği edinme hedefini “reformist” bulup reddetmiştir. Amerikalı anarşist, feminist Emma Goldman kadınların oy verme hakkı mücadelesini desteklememiş, “sistemin kendisi adaletsizken eylemcilerin daha çok imtiyaz talep etmektense devrim yapmayı savunması gerekir,” demiştir. Radikal feministler ABD’de kadınların oy verme hakkını kazanmasından yakla-

şık elli yıl sonra, 1969'da düzenledikleri eylemde oy verme haklarını simgesel olarak geri vermiştir. Oy vermenin kadınları ezilmişlikten, baskıdan kurtarmaya yaramadığını ileri sürmüşlerdir.

Yeterince radikal olmamakla eleştirilen hak talebi yaklaşımını savunan feministler de var. Hukuk kuramcısı Nicola Lacey, bu yaklaşım lehine en güçlü savları kuranların siyah feministler, yerli halklardan feministler ya da Küresel Güney'den feministler olduğunu belirtir. Bu feministler hak konusundaki feminist eleştirilerin daha imtiyazlı kadınların, yani temel hakların zaten sağlam olduğu Batı'daki liberal demokrasilerde yaşayan beyaz kadınların bakış açısını yansıttığını düşünür. Lacey "Daha büyük baskı altında olanlara göre hak ifadesi hâlâ arzulanan bir ideali yansıtıyor. Bu ifadenin politik mücadele kazanılmadan yapı sökümü uğratılması mümkün değil," diye yazar. Bu mücadelenin hâlâ sürdüğü yerlerde (mesela kadınların ehliyet alma hakkını daha yeni kazandığı ama erkek vasilerinin izni olmaksızın evlenemediği, seyahate çıkamadığı, sözleşme imzalayamadığı Suudi Arabistan'da) eylemciler hak mücadelesini yersiz bulmuyor. Kadınların gerçekten eşit vatandaş olabilmesi için başka şeylerin (bilhassa kültürel normların, tutumların) değişmesi gerektiğini gayet iyi bilseler de hakların hem prensipte hem de kanunlarda tesis edilmesi hâlâ güttükleri temel amaçlardan biri.

Dünyanın dört bir yanında onlarca yıla yayılan, hak eşitliğini savunan mücadelelerin, girişimlerin, yasaların aslında eşitlik getirmediği konusunda hemfikir olmayan neredeyse yok. Kadınların durumunun iyileştiğine dair kanıt görülen yerlerde bile bu gelişmeler son derece yavaş ilerliyor. Mesela çok tartışılan, cinsiyete dayalı ücret farkı gittikçe azalsa da 2015'teki Dünya Ekonomi Forumu bu farkın 2133'ten önce kapanmayacağını öngördü. Teorik olarak alındığında geniş

çapta destek toplayan eşit ücret alma hakkı gibi hedeflere gerçekte ulaşmak neden bu kadar zor peki?

Feministlerin bu konuda tespit ettiği sorunlardan biri, yasalarda eşit muamele ilkesine dayanmasıyla ilgili. Bu da kadınların erkeklerle “eşit” muamele görmek için onlarla aynı olmasını gerektirir. Mesela eşit ücret yasası, erkeklerle aynı işi yapmalarına rağmen erkeklerinkinden az ücret aldığını kanıtlayabilen kadınlara kanunen çözüm sunar genelde. Ne var ki bu yasa, emek piyasalarının çoğunda yaygın görülen cinsiyet ayrımını ele almaz. Pek çok kadının düşük ücret almasının sebebi tam da erkeklerle aynı işi *yapmamalarına* dayanır. Bu kadınlar geleneksel olarak kadınların icra ettiği işlerde veya erkeklerin de çalıştığı belli sektörlerin kadınların hâkim olduğu kollarında çalışır. Dolayısıyla kadınların yaptığı işlere hak ettikleri kadar değer biçilmemesinden en çok zarar görenler kanunen tanınmış eşit ücret hakkından en az kazanç sağlayan kadınlardan başkası değil.

Gelişmelerin yavaş ilerlediği konulardan bir diğeri, meclislerde kadınların yeterince temsil edilmemesi. Birleşmiş Milletler, ulusal yasama organlarında kadınların yüzde otuz oranında temsil edilmesini hedefliyor. Bu hedefe 2011’de otuz ülke bile ulaşamadı. Belli sayıda kadının seçilmesini sağlamak üzere kimi yerde kota belirleniyor. Bu yaklaşım kadın adaylar ile erkek adayların, deyim yerindeyse, aynı kulvarda yarışmadığını kabul etmiş oluyor. Üstü örtülü olarak erkeklerin tarafı tutulduğundan kadınlar dezavantajlı konumda. Kota belirlemek gibi önlemler almak bu yanlışlığı telafi etme amacı gütsen de bu tavrın kendisinin de yanlış olması gerekçesiyle bu önlemlere de çoğu zaman karşı çıkılıyor. Sonuçta bu önlemler kadınlar ile erkeklere farklı muamele ettiğinden hak eşitliğinin temel ilkesini çiğniyor.

Kadınlara özel önem taşıyan kimi haklar var ki bunların herkesin aynı muameleyi görmesi ilkesine dayanarak savu-

nulması mümkün değil. Bu haklar kadınların üremedeki rolüyle ilgili. Hamile kadınlara yönelik ayrımcılık başlarda ne ABD’de ne de Birleşik Krallık’ta açık açık cinsiyet ayrımcılığı olarak görülüyordu (bu durum şu anda iki ülkede de cinsiyet ayrımcılığı sayılıyor). Patronlar kadınlarla değil, hamile kalmaya karar veren kadınlarla sorunları olduğunu söyleyebiliyordu ki söylediler de. Bu durumdan etkilenen kadınlarsa aynı durumu yaşayan erkeklere kıyasla daha kötü muamele gördüklerini söyleyemiyordu çünkü aynı durumu yaşayan erkek diye bir şey yok.

Üremeyle ilgili haklardan bir diğeri, hamileliği kanunen sonlandırmakla ilgili. Uzun zamana yayılan, hâlâ süren kürtaj mücadelesi hak eşitliği yaklaşımıyla ilgili başka bir soru doğurur: Kadınların hakları başka haklarla çatıştığında, daha doğrusu kadınların haklarının başka haklarla çatıştığı düşünüldüğünde ne olur? Kürtajın yasak olduğu yerlerde, kürtaja izin vermenin doğmamış çocuğun yaşam hakkını çiğnemek anlamına geleceği söylenerek gerekçe sunulur genelde. Annenin yaşamı tehlikedeyse kürtaja izin verilmesi mümkün ama burada fetüsün haklarına karşı öncelik tanınan, kadının kendi bedeni üzerindeki tasarruf hakkı değil, annenin yaşam hakkıdır sadece. Bu konuda öne sürülen savlardan bir diğeri göre babalara verilmeyen haklara kadınların sahip olmaması gerekir. İkinci Bölüm’de bahsi geçen, annenin hamileliği sonlandırmasını engelleme konusunda babaya hak tanıyan kanunlar “cinsiyet gözetmeksizin eşit muamele” ilkesini uygulasa da bu kanunlar (feministlerin belirttiği üzere) yalancı eşdeğerliğe dayanır: Kadının tek başına gebe kalması mümkün olmasa da gebe kalabilen, doğurabilen sadece kadındır. Bu kanunlar babaların çocukları üzerindeki haklarını annelerin kendi bedenleri üzerindeki haklarından daha önemli addeder.

Hakların çatışması kürtaj dışında başka alanlarda da me-

sele olabilir. Kadınların hakları özel hayatın gizliliği, aile hayatı hakkı, kültürel ve dini inançları ifade etme hakkı gibi genel haklarla çatışabilir. Bu çatışma hak yaklaşımının kökenini yansıtır. Sonuçta bu yaklaşım erkeklerin politika ve ticaret alanlarında hükümetle ve diğer erkeklerle kurdukları ilişkileri düzenleme amacı taşıyordu esasen. Erkeklerin hanelerindeki diğer kişilerle, yani ilk “toplum sözleşmesi”ne göre hiçbir hakkı olmayan kadınlar, çocuklar, hizmetçiler ve kölelerle kurdukları ilişkilerin düzenlenebileceği özel alanı kapsamıyordu. Özel alandaki yaşam erkeklerin dışarıdan gelen müdahalelerden azade olması gereken yer olarak görüyordu.

“İnsan hakları”nın modern dönemini başlatan, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nun 1948’de kabul ettiği İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’nde (İHEB) bu düşüncenin izleri görülür. Bu bildirge on sekizinci yüzyıldaki bildirgelerin aksine “erkekler ile kadınların hak eşitliği”ni giriş kısmında açık açık tanıır. Ne var ki bildirgede Madde 16’da, “Aile toplumun doğal, temel birimidir; toplum ve devlet tarafından korunur,” yazar. Bu ifade ailenin homojen yapıda olmadığını, aile fertlerinin çıkarlarının birbiriyle her zaman örtüşmeyebileceğini göz ardı eder. Feministlerin onlarca yıldır dikkat çektiği üzere, kadınlar ve kızların zorla çalıştırılmaktan tutun da ev içi şiddet ve cinsel şiddete kadar çektiklerinin çoğu ailede yaşanır, yaşananların müsebbibi de ailenin diğer fertleridir. Dolayısıyla devletin aileyi koruma görevi ile “erkekler ile kadınların hak eşitliği”ni koruma görevi birbiriyle çelişebilir.

BM’nin 1979’da kabul ettiği Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi’ne (CEDAW) pek çok devletin verdiği karşılık bu çelişmeye örnek sunar. Bu sözleşme kadın hakları meselesini ele almak üzere daha toplu girilen çabayı yansıtıyordu. BM sözleşmeleri, anlaşma gibi bir etkisi olmayan İHEB’in aksine, sözleşmeyi imzalayan üye dev-

letleri belli konularla mükellef kılar. Ne var ki devletler BM sözleşmelerinin hepsini imzalamak zorunda değildir (mesela ABD, CEDAW'ı imzalamamıştır). Ayrıca belli bir sözleşmeyi imzalarken çekince ekleme, yani yükümlü olmak istemedikleri belli şartları belirtme seçenekleri de vardır. CEDAW örneğinde bu çekincelerin listesi epey uzundu, çoğu da kadınların ailedeki konumu konusundaki hükümlerle ilgiliydi. Evli kadınların ikametgâh seçme, soyadı seçme hakkı olması gerektiğini kabul etmeyen pek çok ülke vardı. Birçok ülke de uyruğun babadan başkasından geçemeyeceği konusunda idretti. Malta evli kadınların gelirini vergilendirme gerekçesiyle kocalarının sayma, evli kadına verilmesi gereken devlet yardımını “aile reisi” olması gerekçesiyle erkeğe verme hakkını saklı tuttu. Hem Britanya hem Lesotho, kraliyet ailesindeki erkek evlatların en büyüğünün tahta geçmeyi sürdürmesini istedi. Bahreyn, Mısır, Suudi Arabistan, Malezya, Maldivler, Moritanya ve Fas'ın da aralarında bulunduğu, çoğunluğu Müslümanlardan oluşan devletlerin bazıları İslam hukukuyla çelişen hiçbir şartla mükellef olmayacaklarını bildirdi. Bu ülkelerin birçoğu, evlilik ve boşanmayla ilgili şartlar konusundaki endişelerini dile getirdi. Fas'ın eklediği çekincelerde yer alan ifadeye göre evlilik ve boşanmadaki “eşitlik ... karı ve kocaya birbirlerini tamamlayıp denge sağlamaları temelinde haklar, sorumluluklar veren şeriatla bağdaşmaz”.

CEDAW'a eklenen bu çekinceler kadınların hakları konusuna uluslararası çerçeve getirmenin ne kadar zor olduğuna örnek sunar. Hukuk kuramcısı Catherine MacKinnon'ın belirttiği üzere cinsiyet eşitsizliği küresel çapta bir sistem ama bu sistemin küresel olarak ele alınmasının önüne iki şekilde geçilebiliyor. Eşitsizlik ya da baskı belli bir kültüre özgüyse söz konusu ülke(ler) “yabancı” kültürel normların getirdiği yükümlülüklerle karşı çıkabilir. Böylelikle bunca ülke “kadın-lara karşı her türlü ayrımcılığın önlenmesi”ni hedeflediği ifa-

de edilen bu sözleşmeyi imzalayıp evlilik, boşanma, veraset, uyruk gibi meselelerde ayrımcılığı sürdürme hakkını saklı tutabilmiştir. Öte yandan, eşitsizlik ya da baskı belli bir kültüre özgü değilse, yani evrenselse bu durum da eşitsizliğin, baskının “doğal” olduğunun, bu konuda devletin yapacak hiçbir şeyi olmadığının savunulmasına olanak verir.

“Kadın hakları insan haklarıdır” sloganının başta sanıldığı gibi aksine totoloji olmamasının sebebi işte bu (yani “kadınlar insan olduğuna göre kadın hakları tabii ki insan haklarıdır” diye bir tekrar yok ortada). Bu sloganın kullanılmasının sebebi, evrensel insan hakları hareketinin kadın haklarını, özellikle de kadın haklarının çiğnenmesini dikkate almamasını kınamaktı. Bu sloganı kullanıma sokmasıyla tanınan Amerikalı feminist Charlotte Bunch (gerçi sloganı Filipinler’deki kadın eylemcilerden duyduğunu söylemiştir) yukarıda sözü geçen bu yaklaşımların (“kültüre özgü” veya “doğal” bu denmesinin) neleri göz ardı ettiğini açık açık özetlemiştir. Dünyanın dört bir yanında kadınların “sırf kadın oldukları için işkenceye, açlığa, teröre maruz kaldığını, aşağılandığını, sakatlandığını, hatta öldürüldüğünü” belirtmiştir. Bunların hedefine kadınlar değil de başka bir grup oturtulsa yapılanlar açıkça insan hakları ihlali olarak görülürdü. Ne var ki konu kadınlar olunca öyle görülüyor.

Eylemciler 1991’de imza kampanyası başlattı. BM’nin 1993’te Viyana’da düzenleyeceği Dünya İnsan Hakları Konferansı’nın “kadınlara yönelik şiddetin insan hakları ihlali olduğu”nu tanımasını istediler. Kampanya konferansta sunulmadan önce beş yüz bin kişi tarafından imzalanmış, 124 ülkeden binlerce kuruluşun desteğini almıştı. BM, Kadınlara Yönelik Şiddetin Ortadan Kaldırılmasına Dair Bildirge’yi 1993’ün sonlarında resmen kabul etti. Kadına yönelik şiddet de gündemde daha da yer etmeyi sürdürdü. Uluslararası Ceza Mahkemesi’nin kurulmasını sağlayan 1998 tarihli tü-

zükte cinsiyete dayalı zulme, cinsel şiddete ilişkin ifadeler yer aldı. BM, silahlı çatışma sırasında yaşanan kadına yönelik şiddetle ilgili 2000'de konsey kararı aldı (1990'larda eski Yugoslavya, Ruanda ve Kongo Demokratik Cumhuriyeti'nde yaşanan çatışmaların, topluluğa tecavüz edilmesinin ve soykırımın savaş silahı olarak kullanıldığını tüm dünyanın bilmesini sağladığı söylenebilir).

BM, Dünya Kadın Konferansı'nın dördüncüsünü 1995'te Pekin'de düzenlemiştir (Hillary Clinton "kadın hakları insan haklarıdır" cümlesini burada kurmuştur). Bu konferans da "Pekin Eylem Platformu"nu, ayrıca "cinsiyet eşitliği ilkesini yaygınlaştırma" yaklaşımını beraberinde getirmiştir. BM kadınların haklarını ayrı mesele olarak ele almaktansa çalışmalarının tümüne cinsiyet çerçevesi katıyor artık. Hangi politikayı, planı izleyecekse kadınların bundan nasıl etkileneceğini soruyor: Bu politika kadınları olumlu mu etkileyecek olumsuz mu, yoksa hiç etkilemeyecek mi? Bu politikalar uygulanmalarının ardından denetlenip değerlendirilirken de aynı yaklaşım sürdürülüyor. Cinsiyet eşitliğini savunma, eşitsizlikleri önleme amacı güdülüyor. BM 2010'da "Cinsiyet Eşitliği ve Kadının Güçlenmesi Birimi"ni, yani daha bilinen adıyla "BM Kadın Birimi"ni kurdu. Bu birim uluslararası standartlara uyulması için hem BM politikasına karar verenlere hem de üye devletlere destek sunuyor.

Burada BM'ye odaklandım çünkü BM politikaları, standartları geniş çapta etki yaratıyor. Üye devletlerin hükümetlerinin yanı sıra dünyanın dört bir yanındaki sivil toplum kuruluşlarını (STK'ları) da etkiliyor. BM'nin kadın hakları konusundaki yaklaşımında 1990'dan beri görülen gelişmeler önemli etki yarattı. Kadınlara yönelik şiddete karşı çıkmaya öncelik tanınması konusunda özellikle etkisi oldu. Ne var ki kadın haklarının nasıl tanımlandığı, nasıl yorumlandığı sorusu hâlâ karmaşıklığını, zorluğunu koruyor. Kesişimsel,

kapsayıcı, küresel olmayı amaçlayan bu hareket açısından bilhassa karmaşık sorular bunlar.

Bu bölümde sözünü ettiğim, alıntıladığım belgeler “kadınlar”ı belirleyici özelliği olmayan, “erkekler”den farklı olmasıyla tanımlanan bir sınıflandırma olarak ele alır. Ne var ki gerçekte “kadınlar”ın belirleyici özellikleri vardır. Mesela yaş, sınıf, ırk, etnik köken, cinsel yönelim, dini inanç veya inançsızlık, medeni durum, anne olma ya da olmama, taşrada veya şehirde yaşama, Küresel Kuzey’de ya da Küresel Güney’de yaşama gibi özellikler kadınların ne durumda olduklarını, neye ihtiyaç duyduklarını belirler. Kadınların haklarıyla erkeklerin ya da çocukların haklarının çatışması nasıl mümkünse farklı gruplardan kadınlar arasında da çatışma olması mümkün. Kadınların, feministlerin fikir ayrılığına düştüğü güncel meselelerden ikisini kısaca ele alıp bu duruma örnek sunalım.

Değineceğimiz ilk mesele ticari amaçlı taşıyıcı annelik, yani bir kişinin ya da çiftin, gebe kalıp çocuk doğurması için bir kadını yetkilendirip bunun karşılığında para vermesi (“taşıyıcı”nın rahmine yerleştirilen embriyo ya çiftin ya bağışçıların genetik materyalinden oluşturulur). Bu ticaret uluslararası ölçeğe yayılmış durumda. Bunun kısmen de olsa sebebi maliyet (maliyet sebebiyle “şirketlerin yurtdışında işletilmesi”nde de aynı mantık görülür). Sebeplerden bir diğeri ise aralarında Britanya’nın da olduğu pek çok Avrupa ülkesinde ticari amaçlı taşıyıcı anneliğin yasak olması. Gelgelim Avrupalı müşterilerin Avrupa dışında kalan ülkelerdeki kliniklere başvurması mümkün. Taşıyıcı annelik yapacak kadınları tutan, gereken tıbbi işlemleri denetleyen, hatta bazen bu kadınların gebelik esnasında gözetim altında tutulduğu pansiyonları işletenler bu kliniklerden başkası değil.

Bu ticaret hem taşıyıcıların hem de müşterilerin hakları konusunda tartışmaya yol açmıştır. Feministler üremeye il-

gili seçim hakkını (yani gerek çocuk yapma gerek yapmama hakkını) genelde desteklese de ticari amaçlı taşıyıcı anneliğe karşı çıkanlar çocuk yapılması için başka bir kadının sömürülmesinin hak olmadığını savunur. Bu savunucular taşıyıcı annelerin Küresel Güney'deki yoksul toplumlardaki kadınlardan seçildiği durumların ister istemez sömürüye dayandığını, bu kadınları tehlikeye attığını (mesela uzun vadede ne etki göstereceği konusunda tam olarak bilgilendirilmedikleri işlemlere maruz kalabileceklerini, paraya muhtaç ailelerin bu kadınları taşıyıcı annelik yapmaya zorlayabileceğini) belirtir. Gelgelelim bu görüşlerin kadınların seçme hakkını, eylemliliğini yadsıdığını düşünen feministler de var. Feministler kadınların kendi bedenleri üzerinde tasarruf hakkı olduğunu düşündüğüne göre Güney Asya'daki, Güneydoğu Asya'daki yoksul kadınların taşıyıcılık hizmetini satma hakkı tabii ki var diyorlar (cinsellik hizmetinin satılmasıyla ilgili de benzer şeyler söyleniyor, Beşinci Bölüm'de bu konuyu tekrar ele alacağım). Bu görüşü savunan feministlere göre müşterinin haklarıyla taşıyıcının hakları çatışmaz, taşıyıcı anneliğin yasaklanmasıysa hem müşterinin hem de taşıyıcının haklarının haksız yere kısıtlanması anlamına gelir.

Ticari amaçlı taşıyıcı anneliğin gerçekten de hak meselesi olup olmadığının sorgulanması mümkün. "Seçim hakkı", "eylemlilik", "hak" gibi kavramlardan sanki yaşadığımız dünyayla alakaları yokmuş, bunlar fanusta yer alıyormuş gibi söz ediyoruz genelde ama aslına bakılırsa yapacaklarımıza olanak veren de kısıtlayıp engelleyen de önümüzdeki şartlardan başkası değil. Mesela taşıyıcı annelik örneğinde, ancak üreme teknolojilerinin gelişmesinden sonra ortaya çıkan seçimlerden söz ediyoruz. Burada tek tek kadınların seçimini belirleyen şey, ekonomik eşitsizliğin uç noktada olması ki bu iş modelini elverişli kılan da bu (denizaşırı ülkelerdeki müşteriler açısından düşük maliyet taşıyor, taşıyıcı-

cıların aldıkları paraya değiyor, klinikler kâr ediyor). Kırsal Gucarat gibi yerlerde yaşayan kadınların daha fazla, daha iyi ekonomik seçenekleri olsaydı zengin yabancılar için taşıyıcı annelik yapmayı kaç kadın seçerdi ki? On dokuzuncu yüzyılda Britanya’da milyonlarca kadının hizmetçilik yapmayı “seçtiği”ni de söylemek mümkün öyleyse. Gelgelelim Birinci Dünya Savaşı sırasında, ayrıca sonrasında da başka iş seçenekleri açıldığında yatılı hizmetçi arzı hızla azalmıştı.

Feministlerin fikir ayrılığına düştüğü diğer meseleyse kadın azınlıkların kültürle, dinle ilgili hakları. Kamusal alanda dini simgelerin giyilmesi konusunda, özellikle de artık Fransa ve Belçika’da yasaklanan, bazı Müslüman kadınların taktığı peçe konusunda Avrupa’da tartışmalar dönüyor. Karı koca, aile arasındaki anlaşmazlıklarda arabuluculuk yapan şeriat mahkemelerinin oynadığı rolün yanı sıra din mekteplerinde kız çocuklarıyla oğlan çocuklarına ayrı muamele edilmesi de tartışma konusu oldu. Bu konular Müslüman karşıtı ırkçılığın artması çerçevesinde tartışılıyor. Solcular ve liberallerin yanı sıra birçok feminist, peçe takmanın yasaklanması gibi kararları aslında ırkçılık sebebiyle yapılan bir ayrımcılık olarak değerlendiriyor; ayrıca bu kararlardan sorumlu yetkili makamlar Müslüman kadınların haklarıyla feminist açıdan ilgilendiklerini söylediğinde de parlayıp öfkeleniyor. Feministlerin kimi, bu sözleri kılıf uydurmak diye değerlendirip kınamanın yanı sıra Müslüman kadınları Batılı liberaller tarafından “kurtarılması” gereken aciz kurbanlar olarak göstermekle de suçluyor. Müslüman kadınların birçoğuyorsa hem kendi seçimlerini yapmadıklarının varsayılmasına hem de Müslüman olmayan kadınların Müslüman kadınların ne dediğine bakmak yerine bu kadınlar açısından neyin baskı sayıldığı konusunu kendi aralarında tartışıp durmasına karşı çıkıyor.

Müslüman kadınların söyleyeceklerine kulak vermek tabii ki önemli. Ne var ki politik tartışmalar “A grubundan ka-

dınların söyleyeceklerini dinleme” çağrısıyla çözülmez pek. Zira A grubundan kadınları dinlediğinizde gruptakilerin ağız birliği etmediğini, farklı farklı şeyler söylediğini çok geçmeden anlarsınız. Kadınların kimliklerinin ortaklaşması politik analizlerinin de ortaklaşacağı anlamına gelmez. Dini hakları destekleyip mücadele veren Müslüman feministler de var, tam tersini savunan Müslüman feministler de.

Fransa’da yaşayan Cezayirli feminist Marième Hélie-Lucas, Fransa’nın okullarda örtünmeyi yasaklamasını savunmuştur mesela. Devletin çocukları ebeveynlerinin dayattığı zararlı uygulamalardan korumakla yükümlü olduğunu ileri sürmüştür. Etnik azınlıktan kız çocukları mesele oldu mu liberaller ile solcuların bu yükümlülüğü kenara atmaya dünden razı olduğunu söylemiş, kız çocukları ve kadınların cinsel organlarının kesilip sakatlanmasını “kültürel hak” diye görüp savunan, bu uygulamaya Avrupa’da son verme çabasını “Batı emperyalizmi” diye değerlendirip kınayan solcular olduğunu belirtmiştir. “Batı emperyalizmi” suçlamalarının Batı’nın dışındaki feministlerin yazıları, faaliyetleri konusundaki bilgisizliği yansıttığını, bu bilgisizliğin de Avrupa-merkezci olduğunu söylemiştir. Kız çocukları ve kadınların cinsel organlarının kesilip sakatlanması uygulamasını ortadan kaldırmayı hedefleyen taban örgütlenmesi hareketlerinin Afrika’daki tarihi onlarca yıl önceye dayanır. Üstelik Kuran’a göre hem kadın hem de erkeklerin edepli olması gerekirken örtünmenin kültürün dayatması olduğunu ileri süren, tarihi on dokuzuncu yüzyıla dayanan İslamcı feminizm geleneği de var. (Afrikalı, Ortadoğulu feministlerin tümü bu konuda fikir birliğine varmış değil tabii ki. Her yerde olduğu gibi burada da feministler arasında farklılıklar, anlaşmazlıklar var).

Britanyalı Müslüman feminist Yasmin Rehman kadınların kendi istekleriyle örtünebileceğini kabul etse de örtünmenin kadınların hep kendi eylemlilikleriyle ilgili olduğu-

nun varsayılması konusunda uyarıda bulunur. Britanya'daki Güney Asyalı kadınlar şalvar kamiz (şalvar ve bol tunik) gibi geleneksel giysiler giymeye zorlandıklarını halk peçeyi tartışma konusu etmeden çok önce dile getiriyordu. Müslüman olmayan topluluklarda da bulunan "edep"li giyinme kurallarının kadınlar ve kız çocuklarının denetlenmesinde kullanıldığını da söylüyorlardı. Rehman azınlıkların kültürel uygulamalarını ırkçılığı körüklemeden eleştirmenin mevcut şartlarda zor olduğunu belirtse de feministlerin çoğunluk halkın cinsiyetçiliğe karşı çıkan kadınlar ve kız çocuklarını nasıl savunuyorlarsa azınlık halkının cinsiyetçi normlarına içeriden karşı çıkan kadınlar ve kız çocuklarını da savunması gerektiğini ileri sürer.

Güney Asyalı ve siyah kadınların hakları uğruna uzun yıllardır mücadele eden, Britanyalı feminist grup Southall'lı Siyah Kız Kardeşler (SBS) evlilik, boşanma, çocuk velayeti, veraset ve ev içi şiddetle ilgili anlaşmazlıklarda şeriat mahkemelerinin arabuluculuk etmesinin resmi olarak gitgide kabul edilmesi konusunda endişelerinin arttığını bildirmiştir. SBS'nin başlattığı "Şeriat kanun olmasın, herkes için aynı kanun geçerli olsun" kampanyasını destekleyen üç yüz kadın 2016'da bir bildiri imzalamıştır:

Şeriat Heyeti gibi dini kuruluşların pek çoğunun başında kadınların kendi bedenlerinin, düşüncelerinin kontrolünü elinde tutması düşüncesine bile tahammül edemeyen köktendinci, katı din adamlarının bulunduğunu tecrübelerimizden biliyoruz. Bu din adamları ... dinimizin, kültürümüzün baskı olarak gördüğümüz yanlarını kabul etmeyen bizleri ayıplayarak, kötüleyerek yetkilerini kötüye kullanıyor. Ev içi şiddete, çokeşliliğe, çocuk istismarına, tecavüze boyun eğmiyoruz diye ağır bedeller ödüyoruz.

SBS grubu bu kampanyayı kadın azınlıkların vatandaş eşitliği hakkının savunulması olarak ifade ediyor. Sorun, şeriat mahkemelerinin kadınlar ve erkeklere eşit muamele etmemesiyle kalmıyor, seküler mahkemelerin yanı sıra şeriat mahkemelerinin kabul edilip işlenmesi kadın azınlıklar ile diğer kadınlar arasında da eşitsizliğe yol açıyor. Kadınların azınlıktan biri olarak bulundukları konumun Birleşik Krallık vatandaşı konumlarının önüne geçmesine sebep olup bu kadınların haklarına karar verme işini paralel yargı sistemine bırakıyor. Bu sistemse ne şeffaf işliyor ne de demokratik açıdan hesap vermekle yükümlü (Parlamentonun ülkenin kanunlarını değiştirmesi mümkün olsa da Tanrı'nın kanunlarını değiştirmesi mümkün değil).

Bu konuda tam tersini savunan feministler de var. “Şeriat kanun olmasın, herkes için aynı kanun geçerli olsun” diyerek direktmenin kadın azınlığın adalete diğer vatandaşlar gibi erişmesine bilfiil engel olduğunu söylüyorlar. Seküler mahkemelerin belli dinlere mensup kadınların ihtiyaçlarını karşılayamadığı durumlar olabilir (mesela boşanmanın dinen geçerli olması ki bu da kadınların yeniden evlenebilmesine olanak verir). Burada temelde yatan soru aynı olmak ile farklı olmak arasındaki dengeyle ilgili yine. Eşitliğin sağlanması için herkese aynı muamelenin gösterilmesi mi gerekir, yoksa eşitliğin belli biçimleri ancak herkese aynı muameleyi göstermezseniz mi sağlanabilir?

“Hak” ve “eşitlik” ifadeleri yaygın kullanılan, bildiğimiz kavramlar olsa da her zaman sanıldığı kadar basit değil. Hak mücadelesinin hem geçmişte hem de günümüzde feminizmde önemli bir yeri olmuşsa da feminizm bundan ibaret değil. Kadınların kâğıt üstünde sahip oldukları haklar ortada toplumsal, kültürel, ekonomik değişimler yoksa hayatlarını gerçekte pek iyileştirip düzeltmeyebilir.

EMEK

Emeğin feminist bakış açısıyla ele alındığı bir bölümde nelerden bahsedilmesini beklersiniz? Cinsiyete dayalı ücret farkı, kadınların belli sektörlerde yeterince temsil edilmemesi, “cam tavan”, genelde “iş yaşam dengesi” diye anılan uyum gibi yanıtlar gelir sanıyorum. Bunlar “kadın meselesi” diye medyada geniş yer tutan konular. Bu konulara gösterilen ilgi kadınların çalışmasının, bilhassa da yüksek statülü meslekler icra etmesinin feminizmin *asıl* hedefi olmasa bile ana hedeflerinden biri olduğunun düşünüldüğünü gösterir, aynı zamanda da bu düşünceyi pekiştirir. Bu düşünce hem muhafazakârların hem de radikallerin feminizmi suçlamasına yol açar. Muhafazakârlar feminizmin kadınların evdeki geleneksel rolünü değersizleştirdiğini söylerken radikaller de feminizmin dar bir meseleye, yani meslek sahibi üst sınıf kadınların “birinci dünya ülkesi problemleri”ne odaklandığını söyler. Ne var ki iki tarafın eleştirilerinin de “karikatürleştirilmiş feminizm”e yönelik olduğunu söylemek mümkün. Emek üzerine feminist fikirler bu yaygın kabul edilen karikatürleştirilmiş feminizmden çok daha karmaşık, çok daha çeşitli.

Kadın ve emek üzerine yaygın tartışmalar genelde “emeği” ücretli emekle, yani emeğin ücret, yevmiye ya da maaşla takas edilmesiyle eş tutar. Gündelik konuşmalarımızda da aynısı geçerli. Mesela çiçeği burnunda annelere “iş”e ne zaman “döneceklerini” sorarlar, sanki çocuk bakmak “iş” değilmiş gibi. Feminizmin emek konusunda getirdiği bakış açısının tanımlayıcı özelliklerinden biri, ailenin bakımını üstlenmenin de iş sayıldığıнын kabul edilmesidir. Bu işin tek farkı, karşılığında ödeme almamanızdır. Elbette bu da feminist meselelerden biri çünkü ücretsiz bakım emeğinin çoğunu veren yine kadınlardan başkası değil. Cinsiyete dayalı ücret farkı gibi konuları açıklamak için bazen bu durum anılır (“kadınların erkekler kadar para kazanmamasının sebebi ailede sorumluluklarının olmasıdır”). Ne var ki kadınların “ailedeki sorumlulukları”nın tartışma götürmeyen şeylermiş gibi alınması feministlere yeterli gelmez. İki karpuzu bir koltuğa sığdırmanın niye kadınlara düştüğünü, bu durumun neden toplumun tamamını ilgilendiren bir mesele değil de tek tek kadınların çözmesi gereken bir sorunmuş gibi görüldüğünü açıklamamız gerek.

“Kadın ve emek” meselelerinde karşımıza çıkan o tanıdık listenin teşkil ettiği diğer sorun, listedekilerin son derece imtiyazlı, küçük bir azınlığın dertleri olarak kolaylıkla kenara atılabilmesi. Dünyanın dört bir yanında meslek seçimini, cam tavanı dert etme lüksü olmayan sayısız kadın var. Bu kadınlar kirayı ödeyebilmek, eve ekmek getirebilmek için çalışıyor. Mesele, meslek sahibi üst sınıf kadınlar ile onlar kadar imtiyazlı olmayan kadınların durumunun farklı olmasından da ibaret değil. Bu kadınların üst düzey mesleklerini icra edebilmesi temizlik, kâhyalık, dadılık, bakıcılık yapan kadınların emeğine dayanıyor olabilir aslında. Sayılan bu işleri yapanlar genelde işçi sınıfından, farklı ten renklerinden kadınlar oluyor. Daha yoksul ülkelerden gelip bu işleri yapan

göçmen kadınların sayısı da gitgide artıyor. Bu kadınların durumunun (yani patronlarının evinde çalışmaları, kimi örneklerde aynı zamanda yatılı kalmalarının) bu kadınları sömürü ve istismar tehlikesine açık hale getirmesi mümkün. Evdeki çalışma şartlarının köleliğe denk düştüğünü, işçilerin evden çıkmasının yasak olduğunu, ücret almadan çalışmaya zorlandığını, pasaportlarının ellerinden alındığını, hem fiziksel hem de cinsel şiddete maruz kaldığını belgeleyen yardım kuruluşları var.

Feminizmin sadece bazı kadınların değil, hepsinin ne durumda olduğunu değerlendirmesi gerekir. Kadınlar arasındaki farklar ve eşitsizliklerle ilgilenmenin yanı sıra kimi kadınların başka kadınları sömürdüğünü de ele alması gerekir. Ne var ki giriş bölümünde belirttiğim üzere, feminizmin temel fikirlerinden birine göre, kadınlar *kadın olduklarından* ezilir. Kadınların erkek değil de kadın olmalarının kadınlar arasındaki (ister sömürüye dayanan ister eşitsiz) ilişkileri nasıl etkilediği sorusu feminist analizin yöneltmesi gereken sorulardan biridir.

Yoksul kadınların ev emeğinin sömürülmesinden neden sırf zengin kadınlar sorumluymuş gibi gösterildiğini sorabiliriz mesela. Feminist açıdan bakınca görürüz ki dikkat çekmeyip arka planda kalsa da bu takasta payı olan bir taraf daha var: Evdeki adam. Çocuklarla, evle ilgilenmekten kadının sorumlu tutulması bu sömürünün bu özel biçimine şekil verir. Kadın bu işleri yapmak istemiyorsa yerine geçecek birini bulmak onun sorumluluğudur. Kadın bu düzenden nasıl faydalanıyorsa kocası da faydalanır (sonuçta aksi durumda ya yapılacak işleri bölüşmesi ya da bu işlerin o kadar kaliteli yapılmamasına razı gelmesi gerekirdi). Ne var ki bu adam bu resimde işçi kadını sömüren kişi olarak değerlendirilmez çünkü “ona düşen işi” yaptırmak için başkasına ücret ödemeyi seçen o değildir.

Mesele tam da bu, yani zengin aileden bir kadın çalışması gerektiği için değil, çalışmak istediği için çalışır, diyebilirsiniz. Sonuçta bunu *tercih ediyor*, çoğu kadının böyle bir seçim hakkı bile yok. Hatta pek çok kadın, dışarıda çalışması gerekmediği için bu kadına imrenebilir. Ne var ki burada gözden kaçırılan başka bir nokta var. Tam zamanlı ev kadını olarak çalışan bir kadın, hangi sınıftan olduğu fark etmeksizin, ekonomik açıdan kocasına bağımlıdır. Bu bağımlılıksa eşitsizliğe işaret eder. Buradaki eşitsizliğin ilişkide kadının aleyhine işlemesinin (mesela kadın, kocasının ona zarar vermesi durumunda kaçmakta zorlanabilir çünkü geliri yoktur) yanı sıra kadınların kolektif olarak ekonomik zarar görmesinde de payı vardır. Kadınların “eve ekmek getiren” erkeğin geliriyle geçinebileceği fikri kadınların düşük ücretle çalıştırılmasına gerekçe göstermek için kullanılıp duruyor. Kadınların düşük ücretle çalıştırılmasıysa geçinebilmek için aslında kadınların kazancına muhtaç olan evlerin yoksulluğunu daha da şiddetlendiriyor. Feministlerin ücretli çalışabilmeyi on dokuzuncu yüzyıldan beri önemli politik taleplerden biri olarak görmesi de işte bu yüzden. Bu meselenin önem taşıdığı kişiler sadece Batılı, imtiyazlı kadınlar değil.

İktisatçı Amartya Sen 1990’da “Yüz milyondan fazla kadın kayıp” başlıklı bir makale kaleme aldı. Bu savını nüfus istatistiği analize dayandırdı. Bu istatistiğe göre, dünyanın belli yerlerinde, mesela Kuzey Afrika’da ve Asya’nın büyük kısmında, erkeklerin sayısı kadınlarınkinden dikkat çekecek ölçüde farklıydı. 1980’lerde kadın sayısının erkeklere oranı Çin’de 94/100, Hindistan eyaletlerinden Pencap’taysa 86/100’dü. Bu oranların dikkat çekmesinin sebebi, beklen-
tinin aksini göstermeleri. Doğan oğlan sayısı kız sayısından fazla olsa da (normalde oran 105 oğlana 100 kızdır) bebek ölüm oranı oğlanlarda daha yüksek olduğundan, ayrıca ilerleyen yaşları değerlendirdiğimizde kadınların ortalama ya-

şam süresi daha uzun olduğundan (diğer şartların eşit olması durumunda) nüfusta kadın sayısının biraz daha fazla olması beklenir. Gelgelelim şartlar eşit olmadığında istisnalar ortaya çıkar. Kız çocuklarına, kadınlara eşit değeri verilmediğinde, eşit muamele edilmediğinde kız çocukları ve kadınların ölüm oranı fazlasıyla artar. Yeterince yiyecek verilmemesi, gerekli tıbbi bakımın sağlanmaması ölmelerine sebep olur. Kızlara bebekken kasten bakılmadığı, hatta bu bebeklerin öldürüldüğü örnekler var. Aileler kızları olmasın diye cinsiyete göre kürtaj yaptırdığından kız çocuklarının pek çoğunun doğma şansı bile edinemediğini artık biliyoruz.

Amartya Sen bu durumun ekonomik kaynaklar azken kadınların erkeklerin hezimetine uğramasından ibaret olmadığını düşünür. Sahraaltı Afrikası'nın çoğu yerinde, yani dünyanın en yoksul bölgelerinin olduğu bu yerde erkeklerin sayısının kadınlarınkinden çok olmadığını belirtir. Hindistan'da da yoksul eyaletlerden Kerala'dansa zengin sayılabilecek Pencap'ta kadın ve erkeklerin sayısı arasındaki fark daha açılmıştır. Sen'in ileri sürdüğüne göre, buradaki asıl mesele hanelerde kaynakların nasıl dağıtıldığıyla ilgilidir. Ayrıca Sen bu konunun kadın emeği meselesiyle, kadının bilhassa da hane ekonomisine maddi katkı sağlayan üretim emeği verip vermediğiyle alakalı olabileceğini düşünür. Sen'in analizine göre kadınlar hane dışında "maaşlı iş"te çalışıp para kazandığında daha iyi muamele görür, onlara daha çok değeri verilir.

Sen'in de takdir ettiği üzere "maaşlı iş"te çalışmayan kadınlar yine de çalışır. Genelde çocuklara, yaşlılara, hastalara bakma, giysi yamayıp dikme, çamaşır yıkama, temizlik yapma, yemek pişirme gibi işlere saatler harcarlar. Sen'in ele aldığı toplumların kiminde kadınlar su taşıma, odun toplama gibi vakit alan ev işlerini de üstlenir. Ne var ki yapılan bu işler, Sen'in ifadesiyle "takdir edilmeden, ücreti ödenmeden" kalır. Bu işlerin gerçekte sağladığı ekonomik katkı görülmez

çünkü bu iş sonucu üretilenler genelde maddi şeyler değildir (pek çok kuramcı ev işini “üretim” değil “yeniden üretim” diye sınıflandırır; yani yemek hazırlama gibi işleri kadının yapmasıyla, hanedeki diğer kişileri aksi takdirde kendilerinin yapması gerekecek bu işlerden kurtaran ev işi bu kişilerin üretim emeği vermesine olanak tanır). Bu durumdan tek etkilenen Kuzey Afrika ya da Pencap’taki kadınlar değil. Yeniden üretim emeğinin verilmesinin gerekmediği toplum yok. Kadınların bundan etkilenmediği bir toplum yok.

Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD) “dünyanın dört bir yanında kadınların verdiği ücretsiz bakım emeğinin erkeklerinkinin iki ila on katı”nı bulduğunu 2014 raporunda bildirdi. Bu ifadeden anlaşıldığı üzere, bölgeler, ülkeler değiştikçe oran da değişiyor (ayrıca farklı sınıflardaki oranlar da farklı, hane ne kadar yoksulsa kadın ile erkeğin yaptığı iş arasındaki fark da o kadar artar). Kadın ile erkeğin yaptığı iş arasındaki farkın bilhassa açıldığı Hindistan’da kadınlar ücretsiz bakım emeğine günde ortalama altı saat harcarken erkekler otuz altı dakika harcıyor. Farkın o kadar açık olmadığı yerlerde bile kadınların verdiği ücretsiz bakım emeği erkeklerinkinin iki katı ediyor (mesela Kuzey Amerika’da erkeklerin ortalaması iki saatin biraz üstündeyken kadınlarınki dört saatin biraz altında). Ev işinin bu şekilde eşitsiz bölüştürülmesi kadınların ücretli emek piyasasındaki konumlarını etkiler. Ev işinin çok vakit aldığı durumlarda kadınlar ücretli işlere hiç giremez. Ev işi nispeten az vakit alıyorsa bile yarı zamanlı, düşük maaşlı, geçici işler yapmak dışında şansları olmayabilir. Ev işleri kız çocuklarının, kadınların iş olanaklarını artırabilecek, para kazanma becerilerini geliştirebilecek eğitimlerden mahrum kalmalarına da sebep olabilir.

OECD’ye göre bu, gelişmekte olan ülkeler açısından ciddi bir sorun. Ne de olsa ekonomik açıdan büyümek iste-

yen bu ülkeler kadın işgücünden tam olarak faydalanamaz. OECD'nin yayınladığı rapor, devletlerin bu sorunu çözmek için alabileceği çeşitli önlemler önerir: Ev işinin daha az vakt alması için altyapıya yatırım yapmak (Gana'da elektriğin olduğu hane sayısı artsa vaktini odun toplamakla geçiren kadınların sayısı azalırdı), çocuk bakımevinin yanı sıra yaşlı bakımevi gibi kamu hizmetlerini çoğaltmak (rapor Kenya'da şantiyede çalışan kadınların çocukları için geliştirilen gezici kreş projesinden bahseder), esnek çalışma saatleri ve ebeveyn izni gibi "aile dostu" politikalar başlatmak, "bakım emeğini kadın işi olmaktan" çıkarıp erkeklerin daha çok iş yapmasını sağlamak amacıyla "toplumun kökleşmiş normlarıyla, cinsiyet rolleriyle" mücadele etmeye çalışmak.

Bu önerilerden sonuncusu hariç hiçbirinin cinsiyet eşitsizliğini doğrudan ele almaması dikkat çekiyor. Diğer öneriler kadınların yükünü bu yükün hiçbir parçasını erkeklere aktarmadan azaltmayı amaçlar. OECD'nin sunduğu istatistik bile ücretsiz emeğin yeniden bölüştürülmesinin ne kadar zor olduğunu gösterir. Zengin ülkelerdeki, bilhassa da Avrupa'nın batısındaki refah devletlerindeki ailelerin zamandan tasarruf etmeyi sağlayan teknolojileri, çocuk bakımı hizmetleri, esnek çalışma saatleri zaten var. Ne var ki buralarda da ücretsiz bakım emeği verenlerin çoğu yine kadınlar. Bu işbölümü neden böyle değişmeden kalıyor? Bu konuyu nasıl değerlendirmemiz lazım? Bu konuda ne yapabiliriz, hatta ne yapmamız gerek?

Bu sorular, kitapta ele alınan diğer meselelerde de olduğu gibi, feministler arasında tartışmalara ve anlaşmazlıklara yol açmıştır. Bu bölümün devamında feministlerin ileri sürdüğü, birbiriyle çatışan analizleri, teorileri ve getirdikleri önerileri ele alacağım. Bulduğumuz noktaya nasıl geldiğimizi değerlendirmekle başlayacağım.

İnsan toplumlarının çoğunda cinsiyete dayalı iş bölümü

vardı. Bu düzene göre belli işler kadınlara, belli işler erkeklerle veriliyordu. Küçük ölçekli, geleneksel toplumlarda bu düzenin eşitlikçi olduğu söylenir genelde. Kadınlar ve erkekler ekonomik açıdan birbirine bağımlıdır, cinsiyetlerden ikisi de diğerinin emeğiyle ürettiklerine ihtiyaç duyar. Her durumda kadına veya erkeğe özel ayrılmış pek iş yok gibidir. Aynı işi (mesela mısır yetiştirmek) bir grupta erkeklerin, diğer grupta kadınların yapması mümkündür.

Tarihçilerin belirttiği üzere sanayi öncesinden, daha büyük ölçekli, daha karmaşık toplumlarda (mesela Ortaçağ Avrupası veya modern dönemin başlarındaki Avrupa toplumlarında) erkeklerin ve kadınların yaptığı işlerin düzenlenmesi konusunda hem hiyerarşi hem de karşılıklılık vardı. Sanayi Devrimi'nden önce üretimin çoğu evde yapılırdı. Üretilenlerin çoğu da satılmak yerine kullanılmak için üretilirdi. Bu üretim tarzı hem kadının hem erkeğin emek vermesini gerektiriyordu. Mesela sığırlara erkekler baksa da hayvanları kesip etini muhafaza eden, yayık yayan, hayvanın yağından mum yapanlar kadınlardı. Zanaatkâr veya tüccarla evlenen kadınlar genelde kocalarının mesleğini öğrenip işlerine yardım ederdi. Bazen de kocalarına vekillik eder, hatta kocaları öldükten sonra işin başına geçerlerdi. Bu düzene cinsiyet açısından eşitlikçi demek mümkün değil, ne de olsa evlilik eşitler arasında değildi. İngiltere'deki (sonrasında da İngiltere sömürgelerindeki) evli kadınlar "himaye yasası"na tabiydi. Bu hükme göre kadın, kocasından bağımsız varlık göstere-miyordu. Kadının verdiği hizmetlerin, sahip olduğu mülklerin, kazandığı gelirin hepsi kocasına aitti. Kocalarıyla çalışan kadınlar eşit ortak olmuyordu. Ne var ki yardımlarına ihtiyaç duyulması kadınlara fayda sağlıyordu. Ne de olsa bağımlılık tek taraflı değil, karşılıklıydı.

Sanayi Devrimi bu durumun değişmesine sebep oldu. Üretimin çoğu evden fabrikalara, imalathanelere kaydı. Bu-

ralarda erkekler, kadınlar ve çocuklar maaş karşılığında çalışıyordu. Bunun sonucunda ev işi, üretim olmaktan çıkıp yeniden üretim faaliyetine dönüştü. Ev kadınının görevi, evde kullanılan malzemeleri (mesela yiyecek, bira, giysi, mum) üretmek yerine hanedeki diğer kişilerin çalışmayı sürdürmesini sağlayan ev içi hizmetlerini (mesela yemek pişirme, temizlik yapma, çamaşır yıkama işlerini) karşılamaya dönüştü. Diğer kişilerin kazandığı para önceden “evde” üretilen malzemeleri dışarıdan satın almak üzere kullanılabilecekti böylece. Ev içindeki hizmetleri karşılamak kadınların aldığı yeni bir sorumluluk değildi, aslında durumun değişmeden kalmasına yol açtı (ne de olsa bu işleri geçmişte de kadınlar yapmıştı). Burada değişen nokta, karşılanan bu hizmetlerin hangi şartlarda icra edildiği idi. Bu yeni sanayi ekonomisinde “iş” ile “ev” birbirinden ayrı alanlar haline geldi. Maaşlı işte çalışan kadınlar “iş”te olmadıkları vakit yemek pişirme, temizlik yapma gibi ev işlerini yapmakla yükümlüydü. Aslında kadınların “ikinci vardiya”ya çıkması gerekiyordu.

Pek çok kadın sanayide işgücüne katılsa da aldıkları maaşlar erkeklerinkinden hep düşüktü; bu da çatışma yarattı. Erkeklerle göre, düşük ücretle istihdam edilen kadınlarla rekabet etmeleri de düşük ücret almaya razı gelmeleri de gerekmemeliydi. Erkeklerin ailelerini geçindirecek kadar kazanması, kadınların ev işlerine öncelik vermesi, dışarıda çalışacaklarsa eve ekmek getiren erkeğin gelirine ek kazanç sağlamaktan başka amaçlarının olmaması gerektiği fikri rağbet gördü. Günümüzde “geleneksel” aile veya kadının “geleneksel” rolü dendiğinde bahsedilen şey, “eve ekmek getiren erkek ve ona tabi ev kadını” düzeninden başka bir şey değil. Ne var ki tarihe bakıldığında bu durumun hiç de “geleneksel” olmadığı görülüyor. Her yerde geçerli bir düzen de değildi hiçbir zaman. Bu düzenin idealmiş gibi değerlendirilmesinin tek sebebinin erkeklerin işine gelmesinden kaynaklanmadı-

ğı, kapitalizmin çıkarlarına hizmet etmesiyle de alakalı olduğu ileri sürüldü. Asıl işlerinin ev işi olduğu düşünülen kadınlar işe yarayan, ucuz “yedek işgücü ordusu”nu oluşturuyordu. İşsizlerin yanı sıra eksik istihdam edilenlerden oluşan, ihtiyaç duyulduğunda (mesela savaş zamanlarında orduya katılan erkeklerin yerine geçsinler diye ya da ekonominin gelişmesiyle) işgücüne dahil edilebilen, barış zamanında ya da ekonomi gerilediğindeyse artık ihtiyaç kalmadığından işten atılan kişiler anlamında kullanılan Marksist bir terim bu. Kadınlara gelince, evde zaten işleri var, kadınların çalıştığı ücretli işler ailelerini geçindirmesi gereken erkeklere lazım denilerek bu durum savunulabiliyordu.

Bu anlattıklarımı geçmiş zaman kipiyle yazmamın bir sebebi var. Günümüzde neoliberal ve küresel kapitalizm maliyeti düşürmek, kârı azamiye çıkarmak üzere başka seçenekler sunuyor. Mesela düşük ücretle çalışmaya razı gelen yabancı işçiler istihdam ediliyor, işçilerin çalışmaya uygun olmasını gerektiren ama iş verileceğini garantilemeyen “sıfır saat” sözleşmeleri imzalanıyor. Şirketler faaliyetlerinin bir kısmını maliyetin düşük olduğu ülkelere taşıyıp oradan yürütebiliyor, insan işgücüne duyulan ihtiyacın azalmasını sağlayan teknolojilere yatırım yapabiliyor. Bu uygulamalardan en çok etkilenenler kadınlar değil, birinci dünya ülkelerindeki işçi erkekler. Bu erkeklerin eskiden endüstriyel üretimde icra ettikleri işler ya denizaşırı ülkelere taşındı ya da artık makineler tarafından yapılıyor. Yeni iş olanaklarıysa kadınların hâkim olduğu hizmet sektöründe yer alıyor; bu işler erkeklerin önceki işleri kadar güvence sağlamıyor, maaşları da düşük. Toronto menşeli *Globe and Mail* gazetesi 2008 ekonomik krizinin ardından yaşanan ekonomik gerileme döneminde Kanada’da erkek işsizliği oranının kadın işsizliği oranını tarihte görülen en büyük farkla katladığını bildirmiştir.

Çalışan erkeğin “aile geçindiren maaş”ı alarak karısı ile çocuklarına para sağladığı bu eski çalışma modelinin gerçekle bağı iyice kopmuş olsa da bu model insanların zihnindeki sağlam yerini koruyor. Son dönemde ABD’de ve Avrupa’nın pek çok yerinde sağ popülizmin yükselmesinin tek sebebi yabancı düşmanlığı ve ırkçılık değil. Eve ekmek getiren erkeğin altın çağına nostalji duyulmasının da etkisi var. Donald Trump’ın ABD seçmenine (bilhassa da pek eğitilmiş olmayan beyaz erkeklere) hitap etmesinin sebebi erkeklere evlerinde otorite, çevrelerinde de itibar sağlayan güvenceli, iyi maaşlı işleri geri getirmeyi vadetmesiydi. Geçmişe dönme konusundaki bu arzu Utah menşeli gazetelerden birine 2017’de gönderilmiş mektuplardan birinde de dile getirilmişti. Bu mektup yasa koyucuların kadınlar ile erkeklere eşit ücret ödenmesini şart koşan bir yasayı reddetmesini istiyordu. Erkeklerin “ailesini geçindirmesi, böylelikle annenin evde kalarak çocuk bakıp büyütmesini sağlaması gerektiği” gerekçesi sunuluyordu bu istek için. Bu görüş kadınların eve ekmek getiren erkeğe bağımlı olmasının makbul olduğunu, ayrıca kadınların hepsinin böyle bir seçeneği olduğunu varsayar. Aslında çoğu kadın için durum tam tersi. Bu kadınlar gerek bekâr olduklarından (yani evlenmediklerinden, boşandıklarından ya da dul kaldıklarından) gerek aynı haneyi paylaştıkları adam çalışmadığından “eve ekmek getiren asıl kişi” olmak zorunda. Günümüze özgü bir durum değil bu. “Altın çağ” addedilen dönemde, hatta yüzlerce yıl öncesinde de durum böyleydi. Kadınların kazandıklarına muhtaç olan haneler hep vardı. Kadınlara erkeklerinkinden az maaş vermek bu hanelerin birçoğunu yoksulluğa mahkûm eder. Utah gazetesine gelen mektupta karşı çıkılan yasaları feministlerin uzun yıllardır desteklemesinin sebeplerinden biri bu (diğer sebep de adalet ilkesi).

Cinsiyete dayalı ücret farkı patronların kadınlara erkek-

lerle aynı işi yapmalarına rağmen erkeklerinkinden az maaş vermesinden ibaret olmaktan çok uzak (eşit ücret almakla ilgili yasaların kırk yılı aşkın süredir yürürlükte olduğu Britanya gibi yerlerde bu farkın hâlâ sürmesi de buna işaret eder). Emek piyasasındaki pek çok alanda cinsiyet ayrımı var. Kadınlar ve erkekler aynı işi yapmaz, kadınların yaptığı işlerin değer görmemesinin sebebi tam da kadınlar tarafından yapılmasıdır. Bu işlerin bazıları, kadınların evdeki ücretsiz emeğinin devamı gibidir. Bu yüzden de bu işlerin erkeklerin yaptığı işlere kıyasla o kadar zahmetli olmadığı, o kadar vasıf gerektirmediği varsayılır. Bu konu Britanya’da eşit ücret alma yasasına zemin hazırlayan iş mücadelesinde temel meselelerden biriydi. Dagenham’daki Ford fabrikasında araç koltuklarının kılıfını yapan ustalar yürütüyordu bu mücadeleyi. Bu kadınlar vasıfsız değil de vasıflı işçi sayılmak için yıllarca mücadele etti. Dikiş makinesine iplik geçirme becerisinden bile yoksun erkek amirler bu hak talebini reddedip durmuştu. Ben 1970’lerin ortalarında hastane çamaşırhanesinde çalışırken de çamaşır makinelerini doldurup boşaltan erkekler, ameliyat önlüklerini, hemşirelerin formalarını ütüleyen kadınların kazandığından yüzde elli daha fazla maaş alıyordu. (Ütü yapmanın çamaşır makinesini doldurmaya kıyasla daha çok vasıf gerektirmediğini zannediyorsanız belli ki pek çamaşır yıkamamışsınız.)

Cinsiyete dayalı ücret farkında payı olan şeylerden bir diğeri, pek çok kadının çocukları küçükken ücretli işte çalışmaya ara vermesi ya da yarı zamanlı çalışmasıdır. Bu yüzden de ara vermeden tam zamanlı çalışanlara göre daha az kazanırlar, elde mevcut olan kariyer basamaklarından tırmanmaları daha uzun sürer, sonunda aldıkları emekli maaşı da daha az olur. “Aile ile iş”in (diğer bir deyişle, ücretsiz emek ile ücretli emeğin) birbiriyle çatışan gerekliliklerini böyle dengede tutmak genelde tek tek kadınların yaptığı birer “se-

çim” olarak anılıyor. Ne var ki “seçim” söylemi, yapısal etkenlerin (ki bunlar kadınların kontrolünde değildir) kadınların seçimlerinin sınırını nasıl çizdiğinin üstünü örter. Pek çok kadın henüz çocuk yapmamışken bile erkek partnerlerinin kazandığından daha az kazanır. Bu da ekonomi açısından bakıldığında annenin birincil ebeveyn ya da tam zamanlı ebeveyn olmasını makul kılar. OECD’nin “toplumun yerleşik normları, cinsiyet rolleri” diye ifade ettiği kültürel etkenler de mesele. Toplumun çocuklara bakan birincil kişinin anne olacağı yönündeki beklentisi epey güçlü. Birçok erkek ya bu rolü üstlenmek istemiyor ya da üstlenirlerse patronlarının ne düşüneceğini dert ediyor. Son olarak, ücretli işlerin çoğunun düzeninin nasıl sağlandığı da önemli. Bu düzen tam zamanlı çalışanların ücretsiz emeği başkasına devredebileceğini varsayar. Buna günlük çalışma saatinin sekiz saat olup hem okul saatinden hem de muayenehanelerin çalışma saatlerinden daha uzun sürmesi gibi basit bir örnek verilebilir.

Feministler tek tek kadınların seçim hakkı olması gerektiğinin söylenmesiyle yetinmez. Bu düzenin neden kadınları belli seçimleri yapmak zorunda bıraktığını sorgulamamız gerek. Ayrıca bu düzeni değiştirip değiştiremeyeceğimizi, değiştirmemizin gerekip gerekmediğini de sorgulamamız lazım. Emek konusundaki feminist tartışmalar bu sorular etrafında dönüyorsa da farklı feministlerin yaklaşımları da farklı.

Sosyalist ve Marksist feministler ekonomik ve toplumsal yapının genelinde kadın emeğinin yerinin ne olduğunu anlamakla bilhassa ilgilenmiştir. Mevcut düzenden kim fayda sağlar? Bu feministlere göre, kadınların hem ücretli hem de ücretsiz emeğinden fayda sağlayanlar kadınların ailelerinin yanı sıra kapitalizm ve devlettir. Sermaye sahipleri hem ucuz yedek işgücü ordusu edinir hem de patrona hiç maliyet çıkarmadan yiyip içen, bakımı sağlanan işçiler çalıştırmış olur.

Devlet, kamu hizmetlerinden tasarruf eder çünkü kadınlar bakım emeğinin çok büyük kısmını ya hiçbir ücret almaksızın ya da asgari miktarda sosyal yardım olarak karşılar.

Marksist analiz kadınların evde verdikleri hizmetlerin taşıdığı ekonomik değere dikkat çeker. Bu analizin getirdiği önerilerden biri, devletin kadınların yaptığı “ev işine ücret” ödemesidir. Ev işine ücret verilmesi daha önce andığım sorunlardan ikisini, yani ev kadınının kocasına mali açıdan bağımlı olması dolayısıyla güvencesinin, özerkliğinin olmamasını ve ücret almaksızın ikinci vardiya çıkmanın getirdiği yükü teoride çözebilir. Ne var ki ev işine ücret verilmesinin çözemeyeceği başka sorunlar da var. Mesela öyle bir durumda cinsiyete dayalı işbölümü olduğu gibi kalır (kadınlara ev işi yapmaları için ücret verilmesi durumunda erkeklerin işe ortak olma istekleri daha da azalır). Üstelik insanın kendi yaşadığı yerde ev emeği vermesinin tatmin sağlamadığını, yalnızlaştırdığını, öyle ki bu işi kimsenin tam zamanlı yapmamasının gerektiğini dile getirmez.

Ev işine ücret talep edilmesine karşı çıkan feministler de vardı. Kadınları evdeki angaryadan kurtarmanın daha mantıklı bir hedef olduğunu ileri sürüyorlardı. Angela Davis ev işinin takılı kaldığı sanayi öncesi tarzdan (yani tekrar eden aynı işleri her bir kadının kendi evinde, kendi evi uğruna yapmasından) sanayi tarzına geçilmesiyle bunun sağlanabileceğini öne sürdü. Davis’e göre, “Günümüzde ev kadınının binbir zahmetle, ilkel tarzda yaptığı işleri dolgun ücret alan, vasıflı işçiler gelişmiş teknoloji ile temizlik aletleriyle haneden haneye dolaşarak hızla, ustalıkla yapabilir”. Radikal feminist Shulamith Firestone’a göre çözüm, ev işi yapmak ve çocuk bakmayı sanayileştirmekte değil, kolektifleştirmekte yatıyordu. Bu da çekirdek aile yerine başka seçeneklerin geliştirilmesiyle sağlanacaktı (Firestone’a göre aile kurumu hem kadınların hem de çocukların ezilmesinde kilit önem taşı-

yordu). Firestone bu nitelikteki benzer tecrübeler (mesela Sovyet komünleri arasındaki ilk örneklerle) kadınların pek rağbet etmediğini bilse de insanların bakılmaya, yakınlık kurmaya duyduğu ihtiyacı karşılayabilecek tek kurumun aile olduğu görüşünü reddediyordu. Firestone'a göre, Sovyet tecrübesinde yatan sorun bu ihtiyaçların doğru düzgün değerlendirilmemesiydi. Hatta Sovyetler'in tek yaptığı, "kadınları erkek dünyasına almak"tı.

Günümüz kapitalist toplumlarını da aynı şekilde eleştirmek mümkün. Bu toplumlar kadınları işgücüne katma (yani kadınları üretim emeğinin erkek dünyasına alma, bu sayede ekonomik büyümeyi sağlama) konusunda istekli olsa da erkekleri bakım vermenin kadın dünyasına alma konusunda en iyi ihtimalle isteksiz. Çoğu durumda OECD'nin "toplumun yerleşik normlarıyla, cinsiyet rolleriyle" mücadele etme çağrısı gibi göstermelik tavsiyelerin ötesine pek geçmiyorlar. Buradaki temel soruna, OECD'nin bakım emeğini "kadın işi" olmaktan çıkarmanın, böylelikle erkekleri bu işleri bölüşmeye teşvik etmenin gerekmesiyle ilgili söyledikleri dikkat çekiyor. Kadınların erkeklerin yaptığı işleri yaparak itibar kazanması mümkün olsa da erkekler "kadın işi" diye gördükleri bakım emeğini kendilerine itibar kaybettirecek bir şey olarak değerlendiriyor.

Bakım emeğinin erkeklerin kazancını düşürecekmişse kesin. Katrine Marçal'ın belirttiğine göre İsveç'te, ölüm döşğinde yaşlı bir kadınla ilgilenen bakıcı saat başına 69 İsveç kronu (yaklaşık 8 pound) kazanıyor. Bu ücret, mesela emlakçıların, güvenlik görevlilerinin kazandığından dikkat çekecek ölçüde az. OECD bakım emeğini "kadın işi" olmaktan çıkarmaktan söz ediyor ama gerçek anlamda cinsiyet eşitliği edinmek istiyorsak işyeriyle ilgili değerleri, varsayımları da "erkek niteliğinden çıkarmamız" gerekiyor. Böylece mülk satan, mülkü koruyan kişilere ölüm döşegindekilere, hastala-

ra, yaşlılara bakanlara verilenden daha fazla maaş verilmesi artık “doğal” görünmez. Genel anlamıyla bakıldığında iş düzeninin her yanını işçinin erkek olduğu varsayımıyla kurmaktan vazgeçmemiz gerekiyor. Aile dostu diye anılan politikalar bile genelde kadınların “özel ihtiyaç”larına tanınan bir imtiyaz gibi değerlendiriliyor. Mesela 2017’de Avustralya’daki kimi araştırmacılar kadınların çalışma saatlerinin haftada en fazla 34 saat olacak şekilde kısaltılmasını önerdi (erkeklerinki haftada en fazla 47 saatti). Bunun sebebi de kadınların “evdeki görevleri” yerine getirirken harcadığı fazladan zamanı tazmin edebilmektir. Bu önlem uygulanmış olsa yol açabileceği olumsuz sonuçların (mesela işverenlerin kadınları işe almaktan kaçınması, erkeklerinse “evdeki görevleri” bölüşmeyi reddetmesi [“Ev işini yapmak senin görevin, bunun için izin alıyorsun,” demesi]) sağlayacağı faydalara ağır basması mümkündür. Cinsiyeti ne olursa olsun işçilerin ev işi yapması, bakım emeği vermesi gerektiği varsayılarak haftalık çalışma zamanının herkes için kısaltılması daha radikal bir yaklaşım olurdu.

Kadınların emekle, işle nasıl bir ilişkisinin olacağını belirleyen şey kurumsal, toplumsal etkenlerin (mesela devlet politikaları ve yasaların, kapitalizmin işleyişinin, işverenlerin taleplerinin) yanı sıra kişisel etkenlerdir. İşle ilgili meseleler (mesela zaman, para, ev işi, çocuk bakımı) erkekler ve kadınlar arasında çatışmaya yol açar. Bu da, “Kişisel olan politiktir,” diye ifade edilen feminist ilkeye örnek teşkil eder. Temelde söz konusu olan şey, güçtür: Kimin kim için ne yapmakla yükümlü, kimin kim üstünde yetkisi olduğu meselesidir bu.

Ben küçükken evli kadınlara kocalarının çalışmalarına “izin” verip vermedikleri, çalıştıkları için kocalarının “rahat-sız” olup olmadığı sorulurdu. (Aynı varsayımın karşıt tarafına dayanan sorular, mesela “Kocanın çalışmasından rahat-

sız oluyor musun?”, “Kocanın ev işi yapmasına izin veriyor musun?” diye sormak geçmişte olduğu gibi günümüzde de saçmalık sayılıyor). Bu sorular kadınların kocalarının iktidarına tabi olduğunu, karılarının ücretli işte çalışmasının erkeklerin iktidarları açısından tehdit oluşturduğunu düşünebileceğini varsayıyordu. Günümüzde kadınların çalışmasına eskisi kadar karşı çıkılmıyor (ne de olsa kadınların para kazanması pek çok hanede elzem) ama araştırmalara göre erkekler, kadın partnerlerinin onlardan daha çok kazanmasına hâlâ sinirleniyor. Üstelik bu epey yaygın. Bu durumdaki erkeklerin “eve ekmek getiren” geleneksel erkeklerin yaptığı kadar bile ev işi yapmadığını, ayrıca evlilik dışı ilişki yaşamalarının daha olası olduğunu gösteren bazı araştırmalar var. Bunları sırf ekonomiyle ilişkilendirerek açıklamak mümkün değil: Buradaki mesele, daha çok, kadın ve erkek arasındaki “makbul” ilişkinin nasıl olması gerektiğine, ayrıca erkekliğe dair fikirlerle ilgili.

Bu bölüme feminizmle ilgili rağbet gören görüşlerden birine değinerek başladım. Bu görüş kadınların geleneksel olarak evde üstlendiği rolü değersizleştirirken bir yandan da kadınları çalışmanın keyfini keşfetmeye teşvik eden bir tür propaganda gibi işliyor. Gerçekse çok daha karmaşık. Feministler farklı görüşlerde olsalar da hepsi kadınların düştüğü ikilemin “Çalışsam mı evde mi kalsam?” sorusu olmadığı anlayışıyla hareket eder (ne de olsa kadınların birçoğuna göre ev zaten çalıştıkları yerdir). Buradaki ikilem kadınların değil, erkeklerin ihtiyaçları etrafında düzenlenmiş bu dünyada kadınların hem ücretli hem ücretsiz emeğin gerekliliklerini nasıl karşılayacağıyla ilgilidir.

KADINLIK

Simone de Beauvoir, *İkinci Cinsiyet*'in giriş bölümünde bir çelişkiye dikkat çeker:

İnsan türünde dişilerin olduğu konusunda herkes hemfikir. Geçmişte olduğu gibi günümüzde de insan türünün hemen hemen yarısı kadınlardan oluşuyor. Ne var ki kadınlığın tehlike altında olduğu da söyleniyor. Kadın olmamız, kadınlığa dönmemiz, kadın kalmamız öğütleniyor. Demek ki insan dişisinin hepsi ille de kadın diye bir şey yok. Kadın sayılmak için tehlike altındaki, o gizemli kadınlık gerçeğinin parçası olmanız gerek.

Beauvoir'ın kalem oynattığı 1940'larda hem genelin hem de bilirkişilerin fikirleri günümüzde "özcü" diye adlandırdığımız nitelikteydi. "Kadın"ın evrensel, değişmeyen yapısını biyolojik ve üreme işlevinin belirlediği düşünülüyordu. Bu görüşten kadınlığın dışı olanın dışı vurulması olduğu sonucu çıkıyordu. Beauvoir bunun başka hiçbir şey değilse bile

aşırı basitleştirme olduğunu öne sürdü. *Kadın* kelimesi yalnızca biyolojik sınıflandırmaya işaret etmekle kalmaz; daha da önemlisi, toplumsal sınıflandırma belirtir; toplumsal sınıflandırmada “kadın” diye görülmek içinse dişi doğmak yetmez. Belli dönemlerde, belli bölgelerde kadınlara münasip bulunan şekillerde görünmek, davranmak da gerekir. Beauvoir’ın *İkinci Cinsiyet*’in sonraki bölümlerinde, “Kadın doğulmaz, kadın olunur,” demesi de buna dayanır. İkinci dalganın 1968 sonrasında, İngilizce konuşulan ülkelerde yer alan feministler bu anlayışı benimsedi. Bu feministler *cinsiyet* ile *toplumsal cinsiyet*i teori düzleminde birbirinden ayırdı; *cinsiyet* biyolojik anlamda dişi/erkek olma anlamı taşıırken *toplumsal cinsiyet* kültürün belirlediği (diğer bir ifadeyle, o dönemden sonra dile yerleştiği şekliyle “toplumsal inşa” olan) kadınlık/erkeklik rolleri demekti.

Kadınlığın toplumsal inşa olduğunu gösteren önemli kanıtlardan biri, “kadınsı” davranış sayılan şeylerin aslında evrensel olmaması, değişmeden kalmamasıdır. Bunlar farklı kültürlerde, farklı dönemlerde büyük fark gösterir. Yirminci yüzyıl ortalarında büyük etki yaratan düşünürlerden bir diğeri Amerikalı antropolog Margaret Mead, erkekler ve kadınlar açısından normal, makbul bulunan toplumsal roller ve kişilik özelliklerinin farklı toplumlarda farklılık gösterdiğine, bu farklılığın da çarpıcı derecede olduğuna dikkat çekmiştir. Mead, 1935’te yayınlanan *Sex and Temperament* [Cinsiyet ve Mizaç] kitabında Papua Yeni Gine’deki yerel toplumlardan üçünü incelemiştir. Hâkimiyetin kadınlarda olduğu, erkeklerinse daha edilgin, daha duygusal, daha güçsüz görüldüğü Tchambuli halkı ile kadınlar ve erkeklerde değer verilen özelliklerin birbiriyle aynı olduğu Arapesh ve Mundugumor halklarını kıyaslamıştı. Bu özellikler duruma göre değişiyordu: Mesela Arapesh halkında iki cinsiyet de barış yanlıyken Mundugumor’da ikisi de saldırgandı. Mead

insan yapısının son derece kolay şekil alabildiği, insanlarda bu yapının biyolojiden ziyade kültürün etkisiyle şekillendiği sonucuna vardı.

Bunu dile getirmek, kadınların çoğunun her yerde ve dönemde yaşadığı kimi tecrübenin *gerçekten de* biyolojiyle şekillendiğini reddetmek anlamına gelmez (mesela kadınların hemen hepsi regl olur, çoğuysa hamile kalıp çocuk doğurur). Ne var ki insanlardaki en temel ve evrensel tecrübeler (beslenmek, ölmek gibi, cinsiyete özgü olmayan örnekler) bile kültürün parçasıdır. Kadınların regl veya hamilelik gibi biyolojik süreçleri nasıl yaşayacağını etkileyen tek şey bu süreçlerin yapısı değildir; ayrıca kadınların yaşadığı toplumda bunların nasıl değerlendirilip ele alındığının da etkisi var.

Kadın olma sürecinde öğrenilmesi gereken şeylerin çoğunun biyolojik anlamda dişilikle hiç alakası yok. Cinsiyetler arasındaki biyolojik fark, mesela erkek kardeşimin gömleğindeki düğmelerin benimkine göre neden ters tarafta olduğunu, ikimiz de ıslık çalarken ya da bacaklarımız açık otururken annemle babamın neden sadece beni payladığını açıklayamaz. Bu davranışlar “dişilikten uzak” değil (ne de olsa diş insan olarak ben de gayet böyle davranabiliyordum); “kadınlık”tan, yani anne babamın ifadesiyle “hanım hanımcık” olmaktan uzak şeylerdi. Kadınlıkla ilgili belirli (orta sınıfa ait) normla çelişiyordu bu davranışlar. Kadınların davranışlarını ya da görünüşlerini “kadınlıktan uzak” diye nitelememiz mümkünse de saçma sapan çelişkili konuşmakla suçlanmamamız kadınlığın dişilikten farklı olduğuna işaret eden kanıtlardan bir diğeri. Susan Brownmiller’in ifadesiyle,

[kadınlık] her zaman daha fazlasını yapmayı gerektirir. Ortada böyle bir fark yokken bile, izleyenleri farklı olduğuna sürekli inandırmaya çalışmayı gerektirir yoksa

etrafta rastlanan farklardan birinin edinilip benimsenmesi, eldeki notalarla senfoni bestelenmesi gerekir.

Kadınlık toplumsal inşa olmanın yanı sıra toplumun dayattığı bir şeydir aynı zamanda. Ödül-ceza sistemiyle dayatılan beklenti, talimat ve yasaklardan müteşekkildir.

Bu dayatmaların kesinlikle işe yarayacağı söylenemez elbette. Geleneksel kadınlığı hem geçmişte hem de günümüzde reddeden pek çok kadın var. Yaşadığımız kültürün idealleştirdiği kadınlığı tamamen ve istikrarla yansıtanların sayısı pek az (eğer yansıtan varsa). Bu beklentilere ne kadar uyacağımızı seçmekte özgür olsak da bunun sonucunda yaşadıklarımız kişisel tercih meselesi değil. Çocukluğumda ılık çalmayı seçmem mümkündü ama etrafımdakilerin bu davranışımı “hanım hanımcık olmaktan uzak” bulup ona göre (yani olumsuz) değerlendirmesine engel olamıyordum.

Peki ya erkeklik? O da kültürün kurup şekillendirdiği, erkek cinsi olarak doğanların erkeklik kurallarına göre (mesela “erkekler ağlamaz”, “erkek adam duygularını belli etmez”) öğrenmesi gereken bir şey değil mi? Erkekler de erkeklik normuna uymaları karşılığında ödüllendirilip normdan saptıklarında cezalandırılmıyor mu? Kısacası, toplumsal cinsiyetin bu ikili yapısı herkesi sınırlayıp ezmiyor mu? Bu sorulara kısaca “evet” diye yanıt verilebilir. Kadınlık toplumsal inşa olduğuna göre aynısının erkeklik için de geçerli olması lazım. Kadınlık ve erkeklik birbiriyle alakalı ifadelerdir, aralarındaki karşıtlığa göre tanımlanırlar. Ne var ki buradan, ikisinin “aynı şey” olduğu sonucu çıkmaz illa. Beauvoir’ın *İkinci Cinsiyet*’te belirttiği üzere kadınlık ile erkeklik arasındaki ilişki son derece simetrikmiş gibi görünse de yakından baktığımızda durumun öyle olmadığını görürüz: “Erkek hem artı hem nötr kutbu yansıtır; insan türünden bahsedilirken *insanoğlu* denmesi buna işaret eder. Kadınlarsa eksi kutbu

yansıtır, sınırlayan ölçütlerle tanımlanır. Bu ölçütlerin karşılığı erkeklerde yoktur.”

Bu açıdan bakıldığında toplumsal cinsiyet, zıt olmalarına rağmen eşit nitelikteki iki ifadenin arasındaki karşıtlığa dayanan toplumsal sınıflandırma sistemi değildir; erkekliğin kadınlığa göre daha üst statüde olduğu hiyerarşik bir yapıdır. Cinsiyet rollerindeki kimi ayrımlar (mesela gömlek düğmelerinin hangi tarafta olacağı konusu) keyfi, önemsiz şeylermiş gibi görünse de kiminin de erkeklerin gücü elde tutmasının, kadınlarinsa ikincil, yan rol üstlenmesinin beklendiği toplum sistemiyle arasında doğrudan bağ kurmak mümkün. Erkeklik cesur, hareketli, kendinden emin, mantıklı, güçlü olmak anlamına gelirken kadınlık korunmaya muhtaç, edilgin, itaatkâr, duygusal, güçsüz olmak anlamı taşır. Kadınların benimsesinler diye teşvik edildiği özellikler, toplumdaki aşağı konumlarına gerekçe göstermekte kullanılan özelliklerle aynıdır. Tek tek oğlan çocuklarının, erkeklerin birçoğunun erkekliğin gerektirdikleri altında ezildiğine, hatta kiminin epey zarar gördüğüne şüphe yok. Yeterince erkeksi olmadığı düşünülen erkekler ağır yaptırımlarla karşılaşabilir: Uç örneklerde bunun cezası ölüm bile olabilir. Gelgelelim feministler bu sistemin hem kadınları hem erkekleri olumsuz etkilediğini kabul etse de sistemin genel amacının ne olduğunu da gözden kaçırmak istemez. Ne de olsa bu sistem erkeklerin kadınlar üstündeki kolektif egemenliğini sürdüren araçların parçasıdır.

Feministler tabii ki bu sistemi değiştirmek ister. Gerçi bu konuda ne yapacaklarına dair fikirleri de her zamanki gibi farklı farklıdır. Bazı feministler toplumsal cinsiyetin “ortadan kalkmasını” destekler. Shulamith Firestone’un ifadesiyle “insanlar arasındaki cinsel ayrılıkların kültür açısından hiçbir öneminin kalmayacağı” bir dünyayı savunurlar. Bazı feministlerse insanların daha çeşitli toplumsal cinsiyet kim-

likleri arasından seçim yapmakta özgür olmasını ister. Toplumsal cinsiyetin ikili yapısını yıkmaktansa halihazırdaki normların sınırlı, katı yapısına karşı çıkmakla ilgilenen pek çok feminist de var.

Bu bölümün devamında 1960'lardan beri hem feminist teorideki analizlerde hem de feminist politik eylemcilikte kadınlık konusunda önemli yer tutan iki çeşit soruyu ayırtılarıyla ele alacağım. İlk gruptaki sorular feministlerin hemen hepsinin baskıcı olarak değerlendirdiği bir meseleyle, dış görünüşle ilgili normlara dayanan beklentilerin kız çocukları ile kadınlar üstünde yarattığı etkiyle ilgili. İkinci gruptakilerse kadınlık (ve erkeklik) normlarının çocuklukta-ki gelişim yıllarında nasıl edinildiğiyle ilgili. Ben ilk olarak bu gruptakileri ele alacağım.

Simone de Beauvoir'ın 1949'da ortaya attığı, özcülük karşıtı "kadın doğulmaz" savına tekrar tekrar karşı çıkıldı. Bu tartışmadaki en büyük çatışmalardan biriyse çocuk gelişimi meselesi. Kadınlar ve erkekler arasındaki farkların çevreyle ilgili olmayıp doğuştan geldiğini savunanlar bu farkların yaşamın ilk safhalarında, çocuklar toplumsal normlar ile beklentilerin farkına bile varmadan oluştuğunu gösteren kanıtlara başvurur. Çocukların cinsiyet ayrımı yapılmaksızın yetiştirilmesinin bu farkları ortadan kaldıramadığının belli olduğunu da söylerler. Görünüşe bakılırsa kız çocukları ile oğlan çocukları nasıl toplumsallaştırılırsa toplumsallaştırılınsınlar, "doğuştan" gelen nitelikleri sebebiyle farklı şeyler yapmayı, giymeyi, farklı şeylerle oynamayı tercih ediyorlar gibi görünüyor.

"Doğal olan bu" savına feminizmin ikinci dalgası sırasında karşı çıkıldı ve bu sav kısa süreliğine de olsa tarihin tozlu sayfalarını boyladı. Ne var ki son zamanlarda evrim psikologlarının bu görüşü savunmasının yarattığı etki sebebiyle yine yaygınlaşmaya başladı. Evrim psikologlarının insan doğasıy-

la ilgili yorumlarından ikinci bölümde bahsetmiştim. Bu psikologlar iki cinsiyet arasında bulunan farkları, bu farkların insan türündeki ilk atalarımız ile analarımızın işine yaraması varsayımıyla açıklar. Bazen bu anlatıyla örtüşmeyecek bir şey yokmuş gibi geliyor. Bir grup araştırmacı 2007’de, pembe rengin yirmi birinci yüzyıldaki kız çocuklarını çekmesinin sebebinin çevreyle ilgili olmayıp doğuştan gelebileceğini bile öne sürdü. Pembenin (yani pek çok yemişin renginin) tarihöncesi dönemde kadın toplayıcılar açısından taşıdığı önemi yansıtıyor olabilirmiş. Buna karşılık, oğlan çocuklarının mavi rengi yeğlemesinin sebebi tarihöncesindeki avcılarının gökyüzünü uzun saatler boyunca incelemesine dayanıyor olabilirmiş. Ne var ki tarihçiler, aktarılan bu hikâyenin hatalı olduğunu belirtti. Kız çocuklarının pembe, oğlan çocuklarının maviyle kurdukları ilişkinin tarihi öyle eskiye falan dayanmıyor. Bilakis, yirminci yüzyılın başı gibi yakın bir tarihte pembe (oğlan çocuklarına uyacak şekilde kırmızının açığı olduğundan) erkeksi görülürken mavi kadınsı bulunuyordu (mesela Avrupa’daki dini resimlerde Meryem Ana’nın giysisi genelde mavidir).

Evrin psikologlarının anlattığı hikâyeleri neden böyle kolaylıkla kabulleniyoruz ki? Bunun sebebi, kısmen, cinsiyet rollerindeki bu farklılıkların gündelik hayatımızda karşılaştığımızda bize kontrol etmesi güç ve değişmez gibi gelmesi olabilir. Kızınız tüm itirazlarınıza rağmen sahip olduğu her şeyin pembe olmasında diretiyorsa bu inadının kültürel norm gibi basit bir şeyden değil de daha derine işleyen bir şeylerden kaynaklandığını düşünebiliyorsunuz. Doğayı, biyolojiyi “derine işleyen” şeyler olarak değerlendirirken kültür sığ, yapay bir şeymiş gibi düşünüyoruz ama hata ediyoruz. Kültür de “derine işliyor”. Çığır açan sosyolog Emile Durkheim’ın belirttiği üzere, sosyal varlıkların oluşum süreci fazlasıyla baskıya dayanır. Bu süreçte “çocuğa kendiliğinden

edinemeyeceği görme, düşünme, hareket etme biçimlerini dayatma çabası” vardır sürekli. Çocuklara doğdukları andan itibaren cinsiyet rollerine dayanan görme, düşünme, hareket etme biçimlerini dayatan süreçleri yıllardır kanıtlarla belgelemeye çalışan pek çok feminist var.

Bu belgelerin bir kısmı kontrollü araştırmalardan gelir. Bu araştırmalar annelerin küçük çocuklarla ne kadar konuştuğunu (bu araştırmanın bulgusuna göre oğlanlardan ziyade kızlarla konuşurlar) veya çocuğun cinsiyetinin yetişkinlerin o çocuğun fiziksel becerileriyle ilgili fikirlerini nasıl etkilediğini (oğlanların becerilerini abartırken aynı yaştaki kızlarınkini hafife alıyoruz) inceler. Bu araştırmalar bütünü, kız çocukları ile oğlan çocuklarına ta en başından beri farklı muamele edildiğini kanıtlar. Bu muamele de çocukların sonraki gelişimini etkileme potansiyeline sahip. Bu araştırmalar psikolog Cordelia Fine’in “düşündüklerine kendin tam olarak inanmazken ebeveynlik etme şekli” diye adlandırdığı duruma da kanıt sunar. Cinsiyet rollerine bilinçli olarak karşı çıkan, oğulları ile kızlarına farklı muamele etmediklerine gerçekten inanan yetişkinler bile “kız çocukları kendilerini konuşarak anlatma konusunda oğlanlara kıyasla daha iyidir, oğlanlarsa kızlara kıyasla daha maceraperesttir” gibi kalıpyargılardan bilinçdışı düzeyinde yine de etkilenir.

Bir diğer psikolog Bronwyn Davies kreşe giden çocuklarda kızlar ve oğlanlar arasındaki farkları anlamlandırma çabasını ele almıştır. Çocukların yetişkinlerden karışık mesajlar aldığını gözlemlemiştir. Liberal fikirli ebeveynler, öğretmenler erkeklik ile kadınlığın “uç nokta”da dışa vurulmasının önüne geçmeye çalışsa da (oğlanların son derece saldırgan, duygusuz; kızlarınsa firfırlı elbise giyen, hareketsiz, utangaç kişiler olmasını istemeseler de) çocukların cinsiyet rollerinin açık olmasını bekliyordu. Kızların oğlanlara benzeyen tavırları fazlaya kaçtığında; oğlanların da kıyafet, oyuncak se-

çimleri kızlarınkine fazla benzediğinde rahatsız oluyorlardı. (Cordelia Fine ebeveynlerle ilgili benzer bir tavır aktarır. Bu ebeveynler oğulları Barbie bebek istediğinde orta yolu ona araba yarışçısı Barbie bebek alarak bulmuştur. Yani oyuncanın kadınlıktan biraz daha uzak halini almışlardır).

Bu ebeveynlerin halinden anlıyoruz. Zira dünyanın daha farklı bir yer olmasına dair duydukları arzu ile çocuklarının mevcut dünya düzeninde yaşayıp gelişebilmesini sağlama yükümlülüğü arasında sıkışıp kalmışlar. Bundan kaynaklanan karışık mesajlar da çocukların çözmesi gereken bir bilmeceye dönüşüyor. Bronwyn Davies kreşe giden çocukların bile cinsiyet rollerine göre toplumsallaşma sürecinin bilfiil parçası olduğuna, yetişkinlerin öğretilerini edinen edilgin kişiler olmakla kalmadıklarına dikkat çekmiştir. Üstelik çocukların uygulamaya döktüğü bilgiler, bu çocuklara bakan yetişkinler dışında yerlerden de geliyordu. Bu çocuklar Davies'le tanışmadan önce ailelerinin hem içinde hem de dışında çeşitli roller edinmişti bile. Kreşe gidiyorlardı, akran gruplarının parçasıydılar. Ayrıca yiyecek, kıyafet, oyuncak gibi ürünlerin yanı sıra kitle iletişim araçlarını da kullanıyorlardı. Kız ya da oğlan olmanın ne anlama geldiğini bulundukları bu konumlar aracılığıyla öğreniyorlardı.

Gözlemlerinin güncesini tutan feminist ebeveynler bu öğrenme sürecini belgelemiştir. Alman avukat ve feminist Marianne Grabrucker, kızı Anneli'nin hayatının ilk üç yılını ayrıntılarıyla kayda geçirdiği günceyi 1980'lerin başında yayımlamıştı. Akrabaların, arkadaşların, hatta yabancıların bile küçük kıza cinsiyet rolüne uygun davranma kurallarını nasıl öğrettiğine, küçük kız kadınsı role girdiğinde onu nasıl ödüllendirdiklerine; mesela yardımsever davrandığında, birlikte oynadığı oğlanlara itaat ettiğinde övdüklerine, güzel görüldüğünde ona iltifat ettiklerine dikkat etmiştir. Britanyalı gazeteciler Ross Ball ve James Millar bu örnekten ilham alarak

2011’de bir Twitter hesabı açtı. @GenderDiary [Cinsiyet Roller Güncesi] kullanıcı adını kullanarak bir kız ile bir oğlanın ebeveynleri olarak yaşadıklarını aktardılar. Çocuklarının aynı gelişim evrelerinden geçerken gördükleri muamelede, onlarla ilgili edilen laflarda sistematik fark olduğunu görmüşlerdi. Mesela kardeşlerden küçüğü olan oğullarını bebekken muayeneye götürdüklerinde doktorlar çocuğun ne kadar büyük olduğunu konusunda olumlu sözler söylüyordu. Kız kardeşi de o yaştayken o kadar büyüktü ama oğlanın vücut büyüklüğü hakkında daha çok yorum geliyordu. Ball ve Millar kızlarının “büyüklüğü”nden bahsedildiğinde kastedilenin vücudunun büyük olmasından ziyade “yetişkin” gibi davranmasıyla ilgili olduğunu da fark etmişti. Oğlanların vücudunun büyük olması ya nötr ya olumlu, kızlarınkinin büyük olmasıysa olumsuz özellik addedilir. Bu kaide çocuklar için üretilen kıyafetlerde bile görülür. Kızlar ve oğlanların kıyafetlerinin görünüşü (renkler, desenler, ıvr zıvr ayrıntılarla dolu olma açısından) genelde farklıdır ama bunun yanı sıra birçok markanın kızlar için ürettikleri kıyafetler oğlanlar için ürettiklerinden küçük boydadır. Ortalama boy, kilo gibi özelliklerde cinsiyete göre belirgin farkın olmadığı kadar küçük yaşlardaki çocukların kıyafetlerinde bile aynı durum geçerli.

Çocukları cinsiyet ayrımı yapılmadan yetiştirmede “başarısız” olunması doğuştan gelen özelliklerin çevrenin etkisine üstün gelmesiymiş gibi gösterildiğinde feministler, ebeveynlerin bilinçaltında yatan fikirlerin yarattığı etkinin yanı sıra çocuğun gelişimini belirleyen diğer tüm kültürel etkenlerin gücünün de hafife alındığını söyler. Kaldı ki bu etkenlerin önüne geçmenin tek yolu, ebeveynlerinin çocuklarına normal bir hayat vermemesidir (mesela bu çocukların okula gitmemesi, arkadaş edinmemesi, televizyon ve internet olmaksızın yaşaması, seri üretilen kıyafetleri, oyuncakları kullanmaması gerekir). Radikal deneylere girişen ebeveynler de var.

Mesela 2011’de Kanadalı bir çift en küçük çocukları Storm’u (çocuğun cinsiyetini açıklamayı reddediyorlardı) “cinsiyet ayrımı gözetmeksizin” yetiştirmeyi amaçladıklarını duyurdu. Bu amaç doğrultusunda, hâkim kültürün dışına taşınıp “medeniyetten uzakta” yaşamaya, çocuklarını okula göndermeyip evde eğitmeye karar vermişlerdi. Ne var ki bunu çoğu ebeveynin uygulaması mümkün değil. Üstelik bu seçenek toplumsal bir soruna bireysel çözüm getirdiğinden politik açıdan etki alanı da sınırlı. Daha geniş çerçeveyi ele almak için hâkim kültürü değiştirme mücadelesi vermek gerek.

1970’lerde böyle mücadeleler veren bir sürü ebeveyn vardı. Benzer bir durum son zamanlarda da yaşanmaya başladı. 2012’de Britanya menşeli forum sitesi Mumsnet’teki tartışmalardan biri, eylemcilerin “Oyuncakların Cinsiyeti Yoktur” diye bir kampanya düzenlemesini sağladı. Bu kampanya oyuncak bayilerini dükkân ve kataloglarındaki oyuncakları cinsiyete göre etiketlemeyi bırakmaya ikna etmeyi amaçlıyor. Çocuk kitaplarının pazarlanmasında da cinsiyete göre ayırım yapmanın bırakılması için benzer bir kampanya yürütülüyor. Çocukların izlediği televizyon kanallarındaki, sinema filmlerindeki cinsiyet rollerinin eleştirilmesi, daha özgüvenli kızların ana karakter olduğu animasyon filmlerinin çekilmesini sağladı. Disney stüdyolarından çıkan *Karlar Ülkesi* ve *Cesur* filmleri buna örnek verilebilir. Gerçi yapılan araştırmalar bu filmlerde de erkek karakterlerin toplamda yine daha çok konuştuğunu, bu yeni prenses neslininse kadın güzelliğiyle ilgili o bilindik ideali (gözleri büyük, saçları uzun, zayıf, genç, beyaz olmayı) yansıtmayı sürdürdüğünü gösteriyor. Bu filmlerde gördüklerimiz kanlı canlı insandan ziyade animasyon olmasına rağmen eleştirmenler bu karakterlerin ikiboyutlu vücut özelliklerinin kanlı canlı kız çocukları ile kadınların özenmesi gerektiği söylenen vücut biçiminin çok uzağına düşmediğini belirtiyor.

Feminizm tarihinde eleştiri getiren, toplumsal inşa olan kadınlıkla ilgili diğer meseleye geçelim. 1790’larda Mary Wollstonecraft’ın kadınların, “kadının dayanağının güzellik olduğu” öğretisiyle çocuk yaşta karşılaştıklarından, zihnen gelişmekle değil de bedenlen güzelleşmekle ilgilenmeye itilmesinden duyduğu rahatsızlığı ikinci bölümde alıntılamıştım. Birinci dalga feministler eğitim görme ve oy verme hakkı uğruna mücadele etmelerinin yanı sıra on dokuzuncu yüzyıldaki kadınlara dayatılan kıyafet tarzını da eleştiriyordu. Ağır mı ağır iç etekliklerle, taşıması zor eteklerle giyilen, beli doğaya aykırılık derecesinde ince gösterme amacıyla tasarlanmış, sımsıkı bağlanan korse modasına bilhassa karşı çıkıyorlardı. ABD’de Amelia Bloomer bu kıyafetlere 1849’da kendi alternatifini yaratmıştı. “Bloomer giysisi” şalvar ve tunik benzeri parçalardan oluşuyordu. Britanya’daysa Makul Giyinme Cemiyeti pantolon giymeyi savunduğunda takvimler 1880’leri gösteriyordu. O yıllarda bisiklet sürmek gitgide yaygınlaşan bir faaliyetti, dolayısıyla bu savunmanın sebebi kısmen de olsa, kadınların bisikleti daha kolay sürebilmesini sağlamaktı. Bu yenilikçi kadınlar cinsiyetler arasındaki doğal farkları ortadan kaldırmak istemekle suçlansa da Victoria dönemindeki kadınlık anlayışının kısıtlayıcı, yapay halini eleştiriyorlardı aslında. Ne çemberli etekler ne de korseler “doğal”dı sonuçta.

1960’larda ortaya çıkan Kadın Özgürlüğü Hareketi de kadınları hem gerçeklikten uzak, baskıcı güzellik ölçütlerinden hem de kadınların değerinin kendilerini erkeklerin kullanabileceği, arzu edilen bir nesneye dönüştürme becerilerine göre belirlendiği fikrinden kurtarmak istiyordu. Kadın Özgürlüğü hareketinin en bilinen ilk eylemlerinden biri güzellik yarışmalarına karşı düzenledikleri protestolardı. Protestoculara göre, bu yarışmalarda kadınlar kurbanlık gibi sergileniyordu. Bu feministler, tıpkı on dokuzuncu yüzyıldaki

seleflerinin de yaptığı gibi, kadınların hareket özgürlüğünü kısıtlayan, kronik fiziksel rahatsızlık yaratan giyim kuşam kurallarını (korse takmak, topuklu ayakkabı giymek gibi) eleştiriyordu. Bunun yanı sıra, mükemmel görünme baskısının kadınlarda yol açtığı psikolojik hasarı da bir o kadar mesele ediyorlardı. Bu mesele 1990'larda daha da büyüdü. Hem yeme bozukluğunun görülme sıklığının hem de estetik ameliyata talebin artmasının, hak eşitliği döneminde büyüyen kadın nesil açısından her şeyin yolunda gitmediğine işaret ettiği söylendi. Naomi Wolf, *The Beauty Myth* [Güzellik Efanesi] kitabında "Maddi ve yasal engelleri aştıkça kadınların üstüne binen kadın güzelliği imgeleri sertleşti, ağırlaştı, acımasızlaştı," diye yazmıştır.

Felsefeci Heather Widdows zorlu güzellik ölçütlerine, daha doğrusu Widdows'un ifadesiyle "güzellik gereklilikleri"ne uyma yönünde kadınlar üzerinde oluşturulan baskının 1990'dan sonra daha da uçlara taşındığını düşünüyor. Dünyanın dört bir yanındaki kadınların aynı ölçütlerle değerlendirilmesi günden güne yaygınlaşıyor. Bu ölçütleri karşılama baskısıysa artık daha uzun zamana yayılıyor. Baskı, ergenliğe girmeden çok önce başlıyor (Birleşik Krallık'taki Girlguiding kuruluşunun yürüttüğü araştırmalardan birine göre yedi ila on bir yaşlarındaki on kızdan yedisi dış görünüşlerinden ötürü kaygı duyduklarını, utandıklarını belirtmiş), menopoz döneminden sonra da uzun süre devam ediyor. Arzu edilen dış görünüşü yakalamak için hem uğraşmak hem de teknolojiye yardım almak gerekiyor. İdeal kadının genç olması (daha doğrusu, yaşından genç göstermesi), ince (kalça ve memeler büyükken belin ince olması bilhassa beğenilen vücut biçimlerinden biri), buğday tenli olması (siyah kadınların çoğunun ten rengini açması, beyaz kadınlarınsa bronzlaşması gerekiyor), hemen hemen hiç kılı olmaması, vücudunun pürüzsüz ve sıkı olması gerekiyor. Yüzle ilgili

arzu edilen özellikler arasında elmacıkkemiklerinin belirgin, gözlerin büyük olması var (bu ikinci özellik sebebiyle gözkapığı kaldırma ameliyatları Asya'nın çeşitli bölgelerinde günden güne yaygınlaştı). Widdows bu beklentileri karşılamanın ahlaki zorunlulukmuş gibi yansıtıldığını belirtiyor: "Kendini salmama"yı "hak ediyorsun", bu zahmete girmen lazım "çünkü sen buna değersin". Pek çok kadın güzellik idealine uymamayı işte bu yüzden ahlaki kusurmuş gibi görüyor; bunu sırf bedenleriyle değil, kişilikleriyle de ilgili bir değerlendirmemiş gibi alıyor.

Widdows'un kullandığı dile bakıldığında ahlakçılık yaptığını, kadınları yargıladığını düşünen, kadınların kendileri için neyin en iyi olduğuna karar verebilecek bağımsız özneler olduğunu yadsıdığını belirten feministler de çıkabilir. Kadınlara üreme organlarıyla ne yapıp ne yapamayacaklarının söylenmesine karşı çıkıyoruz, öyleyse vücutlarının diğer taraflarıyla ne yapıp ne yapmamaları gerektiğini söylemek nasıl kabul görebiliyor? Feministlerin, annelik konusunda olduğu gibi, güzellik meselesinde de kadınların seçim hakkını savunması gerek. Cher'in hafızalara kazınan ifadesiyle: "Canım isterse sırtıma meme taktırırm, kime ne?"

Yukarıda söylenenlere cevaben, seçimlerimizin yaşadığımız dünyayla alakası olduğu; bu kararları fanusta yaşayarak almadığımız, bu seçimlerin tek tek kişilerin kontrol edemediği gibi göz ardı da edemediği toplum baskılarına karşılık olarak ortaya çıktığı söylenebilir. Makbul kadın görünüşünün ne olduğunu belirleyen normlara uymak açıkça ödüllendirilmeye, uymamaksa açıkça cezalandırılmaya yol açıyor. Mesele araştırmalara göre işverenlerin "çekici" kadınları işe alma, terfi ettirme ve onlara iyi maaş teklif etme olasılıkları daha yüksek (aynısı çekici erkekler için de geçerli ama bunun kadınlar üzerindeki etkisi daha büyük). Bu değerlendirme sistemini çoğumuz hayatımızla ilgili önemli kararlar alabilecek

şartlara erişmeden çok önce içselleştiriyoruz. Üç yaşındaki küçücük çocukların bile dış görünüşe göre ayrımcılık yaptığı fark edilmiş. Bu çocuklar oynayacakları çocukları ve arkadaşlarını seçerken akranlarının fizikleriyle ilgili belli özellikleri (mesela şişman olmalarını) dikkate alıp olumsuz değerlendiriyor. Yetişkinken yaptığımız seçimlere hayatımızın bu kadar başındaki fikirlerimiz, arzularımız şekil veriyorsa bunun seçme “özgürlüğü” olduğunu söylemek mümkün mü?

“Tercih”i savunan bu görüşe gelen itirazlardan bir diğeri, güzellik endüstrisinin iddialarını tekrar etmesiyle ilgili. Bu iddiaya göre, güzellik endüstrisi alıcıya ne istiyorsa onu verir; oysa aslında bu endüstrinin güvensizlik duygusu, ihtiyaç, arzu yaratmasının tarihi, tüketimci kapitalizmin diğer sektörlerinde de olduğu gibi eskiye dayanır. (Reklamlar “vajinal sprey”lere, “serbest radikaller”e dikkat çekmeden önce bunları takan var mıydı ki?) Küresel Güney’de yaratılan güvensizlik duyguları ve arzular sömürgecilik ile ırkçılığın tarihiyle yakından ilişkili. Kuzey Amerika ya da Avrupa menşeli şirketler Latin Amerika, Afrika ve Asya piyasasını ten rengi açma ürünleriyle istila etti ki üretilenler zenginler dünyasının güvenlik ölçütlerini karşılamıyor. Bazı ürünler düzenli kullanıldığında kanser olma, nörolojik sorunlar yaşama, böbrek hastalığına yakalanma tehlikesini artırıyor. Bu ürünlerin kelimenin tam anlamıyla zehirli olmadığı durumlarda bile böyle ürünlerin reklamının yapılması açık ten renginin koyu ten rengine yeğlendiği değer hiyerarşisini oluşturan ırkçılık zehrinin yarattığı etkileri kuvvetlendiriyor.

Kadınların ve kız çocuklarının vücutlarının nasıl görünmesi gerektiğiyle ilgili fikirlerimizin tek sorumlusu güzellik endüstrisi değil. Pornografinin etki alanının artmasıyla ilgili endişeler de dile getiriliyor. Britanya’da labioplasti* uzmanı

* Vajina girişindeki iç dudakların hâkim güzellik anlayışına göre “düzeltip” tektipleştirilmesine yönelik estetik ameliyat. -çn

hekimlere yönlendirilen, cinsel organlarının görüntüsünden memnun olmayan kız çocuklarının sayısının gittikçe arttığını belirten 2017 tarihli raporlar var. Birleşik Krallık'taki Ulusal Sağlık Sistemi'nde 2015-2016 arasında on beş yaşın altındaki yüz elli kız çocuğuna labioplasti ameliyatı yapılmış. Bu ameliyatların bu kızlara zarar veren ciddi kaygıları hafifletmeye yardımcı olduğunu söylemek mümkün olsa da feministlerin ergenlik çağındaki, hatta ergenlik öncesi çağındaki kız çocuklarının böyle kaygılanmasına sebep olan kültürü eleştirmemesi zor.

Kadınlık anlayışının kadınlar üstünde yarattığı olumsuz etkilere eleştirel yaklaşmayan feminizm dalgası yok. Ne var ki bu yaklaşımın feministler arasında anlaşmazlığa yol açtığı da doğru. Kadınlığın ikincillikten ibaret olmadığını savunan feminist düşünce kollarına da her zaman rastlanmıştır. Gelecekte kadınların icra ettiği faaliyetler ve âdetler keyif kaynağı olabilir, kadınların yaratıcılığını ortaya koymasına olanak verebilir, kadınların yakınlaşıp bağ kurmalarını sağlayabilir. Kadınlardaki fiziksel ve duygusal olarak doyurucu olma, empati kurma gibi özellikleri değerlidir ve bunların övülmeleri gerekir.

Son zamanların etkili bir kadınlık anlatısı da, patriyarkal kültürlerin kurumsallaşmış tercihlerini yeniden inşa ettiği gerekçesiyle feminizmi eleştiren trans feminist Julia Serano'dan geldi. Feminizmin kız çocukları ile kadınların "erkeksi" nitelikler taşımasının, "erkeksi" faaliyetlere girişmesinin daha çok kabullenilmesini sağladığını ama bu durumun tam tersinin yaşanmadığını belirtir. Kültürümüzde oğlan çocuklarının ve adamların herhangi bir şekilde kadınsı görünmesinden hâlâ son derece rahatsız olunur. Bu bölümün başında ele aldığım, çocukları cinsiyet ayrımı gözetmeden büyütmeyle ilgili tartışma da bu görüşü destekler nitelikte. Kızları ağaca tırmanınca, uzay gemisi maketi yapınca

mutlu olan ebeveynler olsa da oğulları Barbie bebek isteyince kararsız kalan bir sürü ebeveyn örneği de var. Gelgelelim bu farkın ardında aslında neyin yattığıyla ilgili başka açıklamalar getirebilecek feministler var. Oğlan çocuklarının belli şeylerle ilgilenmesini, belli şekillerde davranmasını engelleyen ebeveynlerin bunu yapmasının sebebi kadınlığa karşı önyargılı olmaları değil de yeterince erkeksi olmayan oğlan çocuklarının ve adamların başka erkeklerden şiddet görebileceğinin farkında olmaları olabilir. Erkeklerin diğer erkeklerle cinsiyet rollerini dayatması, erkeklerin kadınlardan farklı davranmakla kalmayıp kadınlar üzerindeki egemenliklerini ortaya koyup simgeleyecek şekilde davranmalarını gerektiren hiyerarşik sistemin muhafaza edilmesini sağlar. Kadınlik rolüne girmeyi reddeden kadınlar isyankâr addedilse de erkeklik normlarına aldırmayan erkekler hain kabul edilir. Bu erkeklere verilen cezalar da bu durumu yansıtır.

Birinci Bölüm'de belirttiğim üzere erkek egemenliği, kökeni çok eskilere dayanan, nüfuz alanı geniş, karmaşık bir olgu. Feminizmin erkek egemenliğini henüz ortadan kaldıramamış olması pek şaşırtıcı değil. Ancak bu, erkek egemenliğinin doğanın kanunu olduğu, onunla mücadele etmenin nafile olduğu ve şu ana kadar hiçbir şey başarılmadığı anlamına gelmez. Son elli yılda kadınlik ve erkeklik normlarının etkisi değişti; belli toplumlarda, belli açılardan eskisi kadar katı değiller. Ne var ki belli normların *daha da* katılaştığını, olumsuz etkilerinin daha da çoğaldığını söylemek de mümkün. Sonraki bölümde değişimin gerçekten yaşandığı, ne var ki bu değişimin kısmi olduğu, hatta bazen olumsuz etki gösterdiği başka bir alana, yani cinselliğe feminizmin nasıl yaklaştığını değerlendireceğim.

CİNSELLİK

2012’de yayımlanan *Grinin Elli Tonu* olay yaratmıştı. Adını daha önce kimsenin duymadığı bir yazar olan E. L. James tarafından kaleme alınan bu erotik roman Christian Grey ile Anastasia Steele arasındaki ilişkiyi anlatıyordu. Milyarder Christian Grey (BDSM’ye* göre yönetilen cinsel ilişkide baskın) “hükmeden” taraftır. Anastasia Steele ise Grey’le tanıştığında hâlâ bakire olan, üniversite mezunu genç bir kadın. Bu roman üçlemedeki ilk kitaptı. Üçlemenin sonunda bu çift evlenmiş, çocuk yapmıştı. Bu metin alışılmadık cinsel zevklerle (zincirler, kırbaçlar, şaplaklarla) dolup taşsa da esasında alışılmış heteroseksüel aşk hikâyesinden öte değildi. Ne var ki *Grinin Elli Tonu*’nun kültürde olay yaratması bu alışılmadık cinsel zevklerden kaynaklanıyordu. Kitabın kadın okurları olağanüstü derecede çekmesinin kadınların yirmi birinci yüzyıldaki konumu açısından ne anlama geldiğini dört bir koldan sorgulayanlar oldu. Mesela feminizmin kadınların kendilerinden daha yaşlı, daha zengin, daha güçlü erkeklerle

* (İng.) “Bondage” (bağlayarak esir etme), “discipline / domination” (cezalandırma / hükmetme), “sadism / submission” (sadistlik / itaat etme), “machochism” (mazoşistlik) kelimelerinin kısaltması. –çn

rin onlara hükmetmesini istemesine dair temel, sabit gerçeği değiştirmedığı anlamına mı geliyordu? Yoksa günümüz kadınlarının kendi güçsüzlükleriyle ilgili fantezilerden haz almasının artık aslında güçlü olmalarından kaynaklandığı anlamına mı geliyordu? Basında “annelere göre porno” diye geçen yeni bir tür yaratan bu kitapların böyle rağbet görmesi, kadınların ne arzuladıklarını utanç duymadan keşfedebilecek kadar özgürleştiğine mi işaret ediyordu? Yoksa kadına yönelik şiddeti “seksi”ymiş gibi gösteren temsillerden kolay etkilendiklerinin endişe verici bir kanıtı mıydı?

Feminist eleştirmenler bu kitaplardan nefret ettikleri konusunda aşağı yukarı hemfikirlerse de, bu soru sebebiyle bölünmüştü. Kimisi erkeklerin hükmedip kadınların itaat etmesine dayalı ilişkilerin yapısı gereği sorun teşkil ettiğini ileri sürerken kimisi *Grinin Elli Tonu*’nun sorun teşkil ettiğini kabullense de bu sorunun BDSM’nin yanlış temsil edilmesinden kaynaklandığını belirtiyordu (BDSM birbiriyle eşit konumdaki partnerler arasındaki anlaşmaya dayanır; kitaptaysa Ana, Christian’ın eşiti değildir diyorlardı). İkinci görüşü savunanlardan biri, “Orgazm olmak için kim ne istiyorsa (rıza dayalı, güvenli şeyleri) yapmasını destekliyorum. Feministler orgazmı savunuyor!” diye yazmıştı. Ne var ki toplumsal ve politik şartların cinsel arzuları nasıl şekillendirdiğini göz ardı etmesi sebebiyle bu “orgazm politikası”nı eleştirenler de vardı. Eleştirenlerden biri, “Kadınlar erkek şiddeti ve baskısıyla, erkek egemenliğini erotikleştirerek baş etmeye çalışır,” diye yazmıştı.

Grinin Elli Tonu üzerine yürütülen bu tartışmalar feminizm tarihi boyunca o veya bu şekilde sürmüş daha geniş çaplı tartışmalardan birinin günümüzdeki örneklerindendir. Carole Vance’in 1984’teki ifadesiyle, kadınlar açısından cinsellik “hem kısıtlamanın, bastırmanın, tehlikenin hem de keşfetmenin, hazzın, eylemliliğin alanıdır”. Feministler

sadece “haz” meselesine odaklandıklarında erkek şiddetinin ve baskısının gerçekliğini; sadece “tehlike” meselesine odaklandıklarındaysa kadınların cinselliği bilfiil arzuladığını ve cinsellikten keyif aldıklarını göz ardı etme tehlikesiyle karşı karşıya kalırlar. Vance’in belirttiği üzere cinselliğin böyle iki yanı olduğunu, feminizmin her ikisini de ele alması gerektiği konusunda hemfikir olmayan feminist pek yok. Ne var ki feministler bu ikisi arasındaki denge konusunda fikir birliğine varmış değil. Bazı meselelerde de fikir ayrılığı öyle derin ki, “Feministler orgazmı savunuyor!” diyen kişi gibi “cinsellik yanlısı” olduklarını söyleyenler ile patriyarka yapısındaki toplumlarda cinselliğin ezilme ve şiddet görme alanına dönüştüğü üzerinde duranlar arasında yarılmalar yaşanıyor.

Feminizmin birinci dalgasıyla ilgilenen tarihçiler on dokuzuncu yüzyılda ve yirminci yüzyılın başlarında cinsellikle ilgili yürütülen feminist tartışmalara, kadınları cinsel tehlikelerden koruyup “insanoğlunun içindeki hayvan”ı ıslah etme isteğinin hâkim olduğunda genelde hemfikir (gerçi buna karşı çıkan, kadınların doğum kontrolüne, kürtaja erişebilmesini, cinsellik eğitimi alabilmesini, evlenmeden de cinselliğini yaşayabilme özgürlüğü olmasını savunan feministler de vardı). Feminizmin ikinci dalgasıysa cinsel politikayı bambaşka bir yere taşıdı. 1960’ların sonunda yükselen Kadın Özgürlüğü Hareketi’nin ilk hali toplumun genelindeki cinsel muhafazakârlığa başkaldıran, cinselliğin burjuva evliliği ve çocuk yapma gibi dar bir çerçeveye kapatılmasını kabul etmeyen karşıt kültürden güç ve ilham alıyordu. Bu “cinsel devrim” ütopyacı politik tasarının parçalarındandı. Daha çok, daha özgür sevişmek başlı başına olumlu bir şey diye değerlendirilmekle kalmıyor, olumlu diğer politik hedeflere ulaşma yolu olarak da görülüyordu (“Savaşma, seviş” gibi sloganlar da buna işaret eder). Cinsel özgürleşmenin kadınlar açısından bilhassa radikal yönleri vardı çünkü kadınların

özgürlüğü çoğu zaman cinsellik temel alınarak kısıtlanıyordu. Kadınların evlenmeden cinsel ilişki yaşayarak göze aldığı tehlikeler ve çarptırılacakları cezalar erkeklerinkinden daha büyüktü. Kadının o pek mühim “ad”ına leke sürmemek için, hem cinsel hem de toplum içindeki davranışlarının (neler yaptığı, nerelere gittiğinin, kimlerle buluştuğunun) denetlenmesi gerekiyordu. Bu kısıtlamalara başkaldıran nesilden gelen Lynne Segal, ikinci dalganın başındaki kadınlara göre “kadınların cinsel açıdan haz alma, tatmin olma hakkının bağımsız olma, kendi kişiliklerini oluşturabilme haklarını simgelediği”ni söylemiştir. Diğer bir ifadeyle, buradaki mesele yalnızca cinsellikten ibaret değil.

Yine de cinsellik bu meselenin parçasıydı. Yasalara karşı gelip sevişmesinler diye kadınların davranışları denetlenirken bir yandan da doktorlar ve başka alanlardaki uzmanlar doğaları gereği kadınların cinsellikle erkekler kadar ilgilenmediğini ve yine doğaları gereği cinsellikte pasif kaldıklarını, tekeşli olduklarını söylüyordu (erkeklerin doğasındaysa istedikleri kadar kişiyle birlikte olmak vardı). Feministler kadın cinselliğiyle ilgili bu görüşteki çelişkilere dikkat çekmekte gecikmedi. Söylenenlerin doğru olmadığını gösterme konusunda da istekliydiler. İkinci dalgadaki feminist yazının başlarında tekrar tekrar karşılaştığımız konulardan biri, kadınlarda olmaması gerektiği düşünülen arzuların tamamının incelenip kutlanmasıydı. Bu arzular arasında, gerek Erica Jong’un 1973 tarihli *Uçuş Korkusu* romanındaki kadın başkarakterin “rasgele sevişme” diye adlandırdığı, tarafların birbirini tanımadığı, sadakatin söz konusu olmadığı heteroseksüel ilişkiler gerekse başka kadınlarla cinsel ilişki yaşamak olabilirdi. Cinsel devrimin kadınların haz alması-

* Armağan İlkın’ın *Uçuş Korkusu* çevirisinde bu ifade “ânında aşk” diye geçer. Ne var ki tanımadığınız, rasgele kişilerle bağ kurmaksızın, duyguları katmaksızın, sırf sevişmek için sevişmek anlamı vardır metinde. -çn

nı sağlama ve kadınları tatmin etme konusunda başarısız olmasıysa tekrar tekrar karşılaştığımız bir diğer konuydu. Alix Kates Shulman'ın 1971'de belirttiğine göre, radikal karşıt kültürün parçası olan kadınların üstünde de orgazm taklidi yapma baskısı vardı; hatta bunun, banliyöde yaşayan ev kadınlarının üstündeki baskıdan aşağı kalır yanı yoktu. Shulman "Bunun hem kadınların hem de erkeklerin cehaletinden kaynaklandığını söylemek yeterli bir açıklama değil," diye de eklemiştir.

Bir başka feminist Anne Koedt ise aynı noktaya 1970'te parmak basmıştır. Geniş kitlelerce okunan "Vajinal Orgazm Miti" başlıklı makalesinde, seksolog Masters ve Johnson'ın 1960'ların ortalarında yayınladıkları eserler gibi bilimsel araştırmaların kadınların orgazm olmasını vajinanın değil, klitorisin sağladığını teyit ettiğini belirtmiştir. Gelgelelim psikanalistler, terapistler ve geniş kitlelere tavsiye veren kişiler kadınlığını tamamen kabullenmiş, "erginliğe erişmiş" kadınların penisin vajinaya girmesiyle orgazm olabildiğini, hatta olması gerektiğini iddia etmeyi bırakmamıştı. Koedt'in ileri sürdüğüne göre, bu görüşün hem bilimle hem de tecrübelerle çelişmesine rağmen yayılmaya devam etmesinin sebebi erkeklere yaramasıydı. Kadınlar "cinsel açıdan erkeklere zevk veren şeylerle" tanımlanmıştı. Penisin vajinaya girmesiyle doyuma ulaşamıyorlarsa sorunun onlarda olduğu söyleniyordu. Koedt'in ifadesine göre, ilerleme kaydedebilmek için " tarafların cinsellikten karşılıklı haz almasını göz önünde bulunduran yeni kaideler oluşturmak" gerek. "Artık 'standart' kabul edilen cinsel pozisyonlar tarafların karşılıklı orgazm olmasını sağlamadığına göre bunların artık standart sayılmamasını talep etmemiz lazım."

Aradan hemen hemen elli yıl geçti ancak Koedt'in ve çağdaşlarının tespit ettiği, kadınların cinsel açıdan erkeklere zevk veren şeylerle tanımlanması sorunu hâlâ çözülebilmiş

değil. Britanyalı bir araştırma ekibinin 1990'ların başında yürüttüğü bir araştırma vardı. Bu araştırmaya göre, genç kadınlar ve erkeklerden oluşan temsili örneklerle derinlemesine görüşmeler yapılmış, "cinsellik" dendiğinde hemen hemen herkesin penisin vajinaya girmesiyle yaşanan cinsel birleşme kastedildiğini düşündüğü görülmüştü. Klitorisin uyarılması, her zaman olmasa da "ön sevişme"nin parçası olabiliyordu fakat tam anlamıyla cinsel birleşme penisin vajinaya girmesiyle başlayıp erkeğin boşalmasıyla bitiyordu. Erkeklerin orgazm olması doğal karşılanan, beklenen bir şeyken aynısı kadınlar için geçerli değildi. Peggy Orenstein'in çok daha yakın zamanda (2016'da) ABD'de yayımlanan *Girls and Sex* [Genç Kızlar ve Cinsellik] kitabı da benzer yaklaşımlara ve tecrübelerle belge sunuyor. Orenstein'in bulgusuna göre genç erkeklerin cinsellikten haz alması "hak" sayılırken genç kızlarındaki "anca sonradan akla gelen, tali" bir şey olarak görülüyordu. (Bu kaidenin geçerli olduğu tek alan cinsel birleşme de değildi. Orenstein'in araştırmasında görüştüğü genç kızlar partnerlerine düzenli olarak oral seks yaptıklarını, genç erkeklerin bunu beklediğini söylemişti. Ne var ki bu özel muamele pek karşılıklı değildi. Bu eşitsizliği sorgulamak kızların çoğunun aklından geçmemiştir).

Orenstein bu sorunun cinsellik eğitiminin daha iyi verilmesiyle ele alınabileceğini düşünüyor. Gençlerin cinsellik konusunda edindiği bilgiler vücudun işleyişinden ibaret (en azından ABD'de durum böyle). Mesele genç kızlar ve kadınların bedeni olduğunda cinsellikten ziyade üreme sistemine odaklanılıyor. Arzuların, hislerin ve ilişkilerin konuşulabileceği hiç yer yok. Genç kızların hem okulda hem evde karşılaştıkları tablo aynı: Cinselliğin verdiği hazlar konusunda konuşmaktan ziyade cinsellikle ilgili tehlikeler (hamile kalmak, cinsel yolla bulaşan hastalıkların geçmesi, tecavüz vb.) konusunda uyarılmaları çok daha olası. Okulda aldıkları cin-

sellik eğitimi “cinsellikten uzak durma”yı temel kabul eden Amerikalı gençlerin çoğunun duyup duyabileceği tek tavsiye “sevişmeyin”den ibaret. Orenstein, günümüzdeki pek çok eleştirmen gibi, gençlerin cinsellik eğitimi konusundaki bu boşluğu doldurmak üzere başvurduğu kaynaktan ötürü kaygı duyuyor. Bu da pornografiden başka bir şey değil.

Feministleri en çok bölen meselelerden biri, pornografinin “hazı” mı yoksa “tehlike”yi mi yansıttığıyla ilgili. “Porno belli bir fikri öğretir, tecavüzse bu fikrin uygulamaya dökülmesidir” sloganının da işaret ettiği üzere, pornografide yansıtılan cinselliğin gerçek dünyada cinsel şiddete ve istismara kışkırttığını düşünenler ile pornografinin insanların, bilhassa kadınların ve cinsel azınlıkların arzularını keşfetmesini, bedenlerini tanımasını, cinselliği olan birileri olarak temsil edildiklerini görmelerini sağlayan değerli bir kaynak olduğunu düşünenler arasında uzun yıllardır süren tartışmalar var. Buradaki ikinci görüşü savunanlar, kâr amacı güden pornografinin çoğunun kadınlara hakkını vermediğini kabul edebiliyor; ne de olsa heteroseksüel erkeklere hitaben üretiliyor. Bu görüştekilere göre yapılacak şey ise pornografiye karşı çıkmak değil; erkekleri o kadar merkeze almayan, cinsiyetçi olmayan alternatifler üretilmesini talep ederek, hatta bu alternatifleri bizzat üreterek pornografinin taşıdığı gücü kullanmak. Bu görüştekiler pornografiye karşı çıkılmasının feministleri dindar muhafazakârlarla aynı kefeye koymasından da kaygı duyuyor. Sonuçta bu muhafazakârlar dar görüşteki ahlaki değerlerine uymayan, gerçek dünyada yaşanan cinsellik biçimleri şöyle dursun, cinsellik temsillerinin hepsini sansürlüyor. Porno karşıtı feministlerse ilgilendikleri asıl meselenin muhafazakâr anlayışa göre cinsel ahlak olmadığını hem pornografi sektöründeki hem de pornografi ürünleri tüketen geniş kitledeki kadınların, çocukların ve erkeklerin istismar edilmesi olduğunu dile getiriyor.

Bu görüşler 1980'lerdeki feminist tartışmalardaki "cinsellik savaşları"nda öne çıkıyordu. Son dönemde yaşanan gelişmeler sonucunda yeniden ortaya çıktılar. İnternet, pornografinin her türüne çok daha kolay erişilebilmesine yol açtı (bulgulara göre, erkekler kadınlara göre hâlâ çok porno izliyor ama 1980'lerle kıyaslandığında hem kadınlar hem de erkekler daha çok porno izliyor, ayrıca pornoyla çok daha küçük yaşta karşılaşılıyorlar). Üstelik bir zamanlar gizli kapaklı yürütülen, damgalanan bir altkültür olan diğer her şey kültürde yaygınlaşıp ana akım haline geldi. Striptiz kulüplerinin adı değişip "centilmenler kulübü" oldu. Bu kulüpler köhne mekânlarından çıkıp Britanya'da anacaddelere yerleşti. Direk dansıysa zinde kalmanın seksi yolu denilerek kadınlara satılıyor. Ergenlik öncesi çağdaki kız çocukları üstünde "porno yıldızı" yazan tişörtler giyiyor. Gerçek porno yıldızlarıysa popüler kültür simgelerine dönüştü.

Bazı feministler bu durumu "porno kültürü" diye adlandırır. Bu ifade, pornonun var olmakla kalmayıp normalleştirilmesi ve kültüre yayılması anlamında kullanılıyor. Üstelik porno kültürünün böyle yükselişe geçmesinin "tecavüz kültürü"yle alakalı olduğunu söyleyen feministler de var. Tecavüz kültürü de tecavüzün var olmakla kalmayıp normalleştirildiği, hatta tecavüze olanak sağlandığı kültür anlamına gelir. Tecavüz yasalarda cinayetten sonra en ağır şiddet suçu olarak görülmesine rağmen kültürün tecavüze "olanak sağlaması"ndan bahsetmek kulağa tuhaf gelebilir. Ne var ki tecavüz davalarının çoğunda davalı suçlu bulunmaz. Tecavüzlerin çoğu da davaya konu olmaz, hatta bildirilmez bile. Bunun sebebi, çoğu insanın, tecavüzü "adamlar tahrik olunca kendilerine hâkim olamaz" ve "kadın hayır dese de aslında ister" gibi kültürel efsaneler ve kalıpyargılar yüzünden karanlık bir sokakta bıçak zoruyla yaşanmadığı müddetçe "gerçek" saymamasıdır. Bu efsaneler insanların faili değil de

kurbanı suçlamaya bahane aramasına da yol açar. Bu yaşananlarda pek çok şeyin etkisi olduğundan porno kültürün de bu etkenlerden biri olduğunu düşünen feministler de var. Doğrudan tecavüze yol açtığını düşünmeseniz de pornonun bu kadar çok adamın tecavüz edip cezasız kalmasını sağlayan efsanelere kaynaklık eden alanlardan biri olduğunu görmek mümkün.

1980'lerde de olduğu gibi, bu görüşü reddeden feministler de var. Bu feministler kadınların cinselliklerini görünür ve bilfiil ifade etme hakkını savunurken tecavüze ve tecavüz kültürüne karşı çıkmanın da mümkün, hatta gerekli olduğunu söylüyor. Son zamanlarda "kaltak yürüyüşleri"yle ifadeye döken yaklaşım da bu. Bu tecavüz karşıtı protesto yürüyüşlerinde kadınlar, belli şekillerde giyinen veya davranan kadınların cinsel şiddete davetiye çıkardığına ve bunu kışkırttığına dair düşüncelere, basmakalıp görüşe göre seksi bulunan kıyafetler giyerek karşı çıkar (kaltak yürüyüşlerinin ilki 2011'de Toronto'da polis memurlarından birinin öğrencilere kendilerini korumak istiyorlarsa "kaltak gibi giyinmemelerini" söylemesinin ardından düzenlenmişti).

Porno kültürünün yarattığı etkiler üzerinde dururken tecavüzün görülme sıklığında payı olup olmamasından başka meselelere odaklanan görüşler de var. Mesela Peggy Orenstein pornonun rızaya dayalı ilişkilerde neyin haz verdiğine dair fikirleri nasıl şekillendirdiğiyle daha çok ilgileniyor. Bu, başka bir kültürde büyüyüp şimdiki kültürü eleştiren, yaşı daha büyük feministlere özgü de değil. Bir kadın 2015'te adını belirtmeden Twitter'da şöyle yazmıştı: "Yirmi üç yaşındayım. İnternetteki pornolara küçük yaşta maruz kalan ilk nesildenim. Cinselliğin ne olduğunu tanımadığımız insanların yaptıklarını internette izleyerek öğrendik." Bu yazdıklarının ardından, cinsel partneri olan erkeklerin pornoda görüp ona sormadan yaptığı (saçını çekmek, yüzüne boşalmak vb.), o

istememesine rağmen erkeklerin zorla yaptırdığı (anal seks yapmak gibi), yapmayı kabul etmiyor diye onu eleştirdiği (toplu seks gibi) çeşitli şeyleri sıralamıştı. Yazdıklarının hiçbirini kendi arzulamamıştı ama şu da aklından çıkmıyordu: “Kafa kız’ değilim diye kendimi suçlu hissetmediğim tek bir sefer bile olmadı. Beklentilerini karşılamıyordum. Kezbanın tekiydim.”

Bunları yazan kadın, porno kültürünün kadınların heteroseksüel ilişkideki performansı konusunda yeni beklentiler yarattığını; bu beklentileri benimseyip içselleştiren, bunları karşılamadığında da kendini yetersiz hisseden kadınlardan biri olduğunu ortaya atmıştı. “Kafa kız” ile “kezban” arasındaki ayrım “iyi kızlar” ile “kaltaklar” arasındaki o daha alışılmış ayırmadan tamamen farklıymış gibi görünse de aslında ikisi de benzer işlevde. Her iki durum da kadınların, davranışlarını yanlış tarafta kalma korkusuyla denetlemesine sebep olur. Bu da kadınları kendi arzularına göre cinsel hazın peşinden gidecek şekilde özgürleştirmez. Bilakis, baskıcı ölçütlerden birinin (“İyi kızlar öyle şey yapmaz”) yerine yenisini koyar (“Kafa kızlar erkekler ne isterse yapar”). Ama her zamanki gibi, bu kadının Twitter’da yazıya döktüğü cinsel pratiklerden haz aldığı, tatmin olduğunu, pornografinin önlerine erotiklikle ilgili yeni imkânlar koymasıyla cinsel yaşamlarını güzelleştirdiğini söyleyen feministler de var.

Kadınların cinsel arzularının çeşitlilik gösterdiği açık. “Ne cinsellik yanlısıyım ne cinsellik karşıtım, ben *cinselliğe eleştirel yaklaşıyorum*,” diyen feminist araştırmacı Lisa Downing bu çeşitliliği ele alan feminist tartışmaların kutuplaşıp iki görüşe çekildiğini belirtiyor. İlk kutup, cinsel devrimin ütopyacı ruhundan besleniyor; cinselliğin başlı başına iyi olduğunu, kadınların haz aldığı cinsellik türlerinin her birinin kendiliğinden özgürleştirici ve politik açıdan da ilerlemeci olması gerektiğini savunuyor (“Femi-

nistler orgazmı savunuyor!" gibi). İkinci kutup, patriyarka yapısındaki toplumda yaşanan (heteroseksüel) cinselliğin yapısı gereği baskıcı olduğunu, kadınların bu pratikten aldığı hazlara da şüpheyile yaklaşılması gerektiğini ileri sürüyor. Downing'se bu görüşlerinin ikisinin de fazla basite kaçtığını, "hem cinselliğin hem de cinsellikle ilgili temsillerin hepsinin eleştirel düşünceden, sorgulamadan geçebilmesi gerektiği"ni düşünüyor.

Porno kültürüne karşı çıkan feministler pornografinin yanı sıra seks endüstrisinin yaygınlaşıp daha genel kabul görmesini de eleştiriyor. Bu da kadınların hem bu endüstrinin ürünlerini tüketenler olarak hem de "seks işçisi" sıfatıyla bulundukları konumla ilgili sorular yaratıyor. "Seks işçisi" ifadesi, erotik çekim mankenliği ile striptizcilikten tutun da doğrudan cinsel hizmet satılmasına, yani fuhşa kadar geniş bir skalayı kapsayan genel bir ifade. Feministleri en çok bölen meselelerden bir diğeri de bu. Cinsellik satmak, suç haline getirilip toplumsal açıdan damgalanmadığı sürece sorun teşkil etmeyen, diğer işlerden farkı olmayan bir iş mi, yoksa cinsiyet eşitliği ve adalet ilkeleriyle hiçbir zaman bağdaşmayacak cinsel sömürü türlerinden biri mi?

Feministlerin fuhuş meselesini ele almasının tarihi çok eskilere dayanır. 1860'ların sonlarında Britanya'daki feministler Bulaşıcı Hastalıklar Yasası'nın kaldırılması için ulusal çapta mücadele yürütmüştü. Bu yasa askeri yerleşke olan belli şehirlerdeki polislerin, "fahişe" olmasından şüphelendikleri tüm kadınları tutuklayıp tıbbi muayeneye zorlamasına olanak veriyordu (kadın karşı koyarsa hapse atılabilir, yapılan muayenede hastalık taşıdığı ortaya çıkarsa hastaneye rızası olmaksızın kapatılabilirdi). Bu mücadeleyi yürütenlerin yayınladığı manifesto bu yasanın hedefine oturttuğu kişilere cinsiyete ve sınıfa dayalı ayırım yapması, bu kişileri temel haklardan mahrum bırakması, gayet de "alet edevat-

la tecavüz etmek” diye görülebilecek aşağılayıcı bir işleme maruz bırakması sebebiyle yasayı eleştiriyordu. Feministler bu yasayı kadınlar ve erkeklere çifte standart uygulanmasını resmiyete döktüğü için de eleştiriyordu. Erkeklerin böyle bir talebi olmasa fuhuş diye bir şey olmazdı. Ne var ki fuhşun vurduğu damganın faturası sadece kadınlara kesiliyor, yasalar yalnızca kadınları cezalandırıyordu.

Victoria dönemi feministleri genelde fuhşu eleştiriyordu ama sektöre isteyerek giren kadınların bunu çoğu zaman ekonomik ihtiyaç nedeniyle yaptıklarını da biliyorlardı. Kadınların ne iş yapabileceğini keskin sınırlarla belirleyen bu toplumda fuhuş çoğu zaman “ücreti en dolgun sektör”dü. (Bu feministler bazı kız çocukları ile kadınların bu sektöre istemeden girdiğini de biliyordu. Şimdi olduğu gibi o zamanlarda da kadınlar buna zorlanıyor, hatta kadın ticareti yapılıyordu). Ancak bazı orta sınıf feministler, erkeklerle ilişkilerine daha hafif halleri sızan kadın düşmanlığının böyle bir piyasanın var olmasıyla açık açık ifade bulduğunu da düşünüyordu. Bu mücadeleyi yürütenlerin başındaki Josephine Butler, kendi sınıfından erkeklere hitaben şöyle demişti: “Kız kardeşlerimizi batağa sürüklerken bize saygı duymanız mümkün değil. Onlara adaletsiz ve acımasız davrandığınız gibi bize de adaletsiz ve acımasız davranırsınız.”

Günümüzde fuhşa karşı çıkan feministler de bu sektörün ekonomik ve toplumsal bir kurum olarak işlediğine dair benzer çözümlemeler getirir. Erkeklerin rıza satın almasının (yani erkeklerin, karşısındaki kişiye, karşılığında para almadığında yapmak istemeyeceği şeyleri yaptırmak için para ödeyebilmesinin) mümkün olduğu böyle bir piyasanın varlığının cinsiyet eşitsizliğini hem yansıttığını hem de pekiştirdiğini, ayrıca cinselliğin karşılıklı arzuya dayanması gerektiği ilkesini zayıflattığını ileri sürerler. Bu görüşü savunan feministlerin çoğu “İskandinav modeli”ni destekler. İsveç’in

öncülük ettiği, Norveç ile İzlanda'da da benimsendiği için bu adı alan İskandinav modeli cinsel hizmetin satılmasını suç olmaktan çıkarır ama bu hizmetin satın alınmasını yasaklar. Bunun amacı, cinsellik ticaretiyle ilgili yasal yaptırımları (çoğu kadın olan) fuhuş hizmeti verenlerden (ezici çoğunluğu erkek olan) fuhuş hizmeti alanlara kaydırmak, ayrıca genel talebi azaltmaktır. İsveç'teki kolluk kuvvetleri görevlilerinden birinin yazar Kat Banyard'a söylediğine göre, fuhuş hizmeti almak aşırı hız yapmak gibi bir şeydir; erkeklerin çoğu ikisini de "sırf yapmaları mümkün olduğu için" yapar; ortada hem yasal hem toplumsal açıdan ödeyecekleri bedel olduğunu bilseler vazgeçerlerdi. Üstelik bu model fuhuş sektöründekilere yardım sağlanmasını, bırakmak isteyenlere bırakma imkânı verilmesini de kapsar. Yapılan araştırmalar fuhuş sektöründekilerin çoğunun fuhuşu gerçekten de bırakmak istediğini ama çeşitli engellerle karşılaştığını gösteriyor. Müşteri aramaktan suçlu bulunmuşken başka işe girmenin zor olması, madde bağımlılığı problemleri gibi engeller sayılabilir.

İskandinav modelinin cinsellik satan kadınlara tepeden parmak sallayan, ahlakçılık taslayan görüşlere dayandığını; daha ilerlemeci yaklaşmak istiyorsak "seks işinin iş olduğunu" kabul etmemiz gerektiğini ileri süren feministler de var. Bu görüştekilere göre, cinsellik satmanın mesela güzellik salonunda hizmet vermekten (işçi ile müşteri arasında yakın temas olması gerekiyor), kahve hazırlayıp servis yapmaktan (müşteriler orada da çok kötü davranabiliyor), tuvalet temizlemekten (tanımadığınız kişilerin vücut atıklarıyla uğraşmanız gerekiyor) temelde hiçbir farkı yok. Bu görüşü savunan feministler üçüncü bölümde ifade ettiklerime benzer şeyler söyler genelde: Dünyanın dört bir yanındaki işçi kadınların çoğunun payına düşen, faturaları ödemek için gereken parayı, sevmediği şeyler yaparak kazanmaktan ötesi değildir. Ka-

dınlar fuhşu ekonomik seçim olarak makul görüyorsa onları işsiz bırakacak önlemler alınması için kampanya yürütmek şöyle dursun, bu kadınları eleştirmek kimin haddine? Bu açıdan bakıldığında feministlerin seks işçilerine çalışma koşulları düzeltilsin diye, bilhassa da fuhuş suç olmaktan ya çıkarılsın ya da yasallaştırılsın diye kampanya yürüterek destek göstermesi gerekir (suç olmaktan çıkarma ile yasallaştırılma arasındaki fark “yasal” fuhşu düzenleyip denetleyenin devlet olmasıdır). Bu görüşü savunan feministler yasadışı faaliyet yürüten kadınların, karşılaştıkları tehlikeleri azaltabilmek üzere harekete geçmesinin zor olduğunu belirtir. İstismarcı adamları polise bildirmekten çekinecek, sağlıklarını ve güvencelerini tehlikeye atan çalışma şartlarından şikâyet etmeyeceklerdir. Cinselliğin satılması başka hizmetlerin satılmasına denk görülse bu durum kadınların güvencesini artırır, üstlerindeki damgayı azaltır, çalışma hayatlarının kontrolünü ele almalarını sağlayacak yeni olanaklar açar. Bu yasadışı ticarete gücü elinde tutan örgütlü suçluların, pezevenklerin eline bakmaktansa diğer kadınlarla küçük işletmeler, koöperatifler kurabilirler.

Bu görüşe karşı çıkanlarsa cinselliğin satılmasının taşıdığı tehlikelerin makul seviyeye indirilemeyeceğini çünkü bu tehlikelerin çoğunun işin yasalardaki statüsünden değil yapısından kaynaklandığını söyler. İster yasal ister yasadışı olsun, fuhşun temelinde yatan, özel alanda gerçekleşen cinsel ilişki sırasında müşteri tarafından saldırıya uğramak, hatta öldürülmek mesleki tehlikelerin en büyüğüdür. Bu görüştekiler fuhşun yasallaştırıldığı Almanya ve Hollanda gibi ülkelerde kadınların güya kazanacakları hakların gerçeğe dönüşmediğini de belirtir. Bilakis, fuhuş sektörü kendini neoliberal kapitalist çerçevede yeniden düzenleyecek şekilde serbest bırakılmış; paraları işçilerden ziyade zengin yatırımcılar ve araçlar toplamıştır. Almanya’da yasallaştırılan “deva-

sa genelevler”de cinsellik satan kadınlar iş ortağı, yönetici olmak şöyle dursun hakları bulunan işçilere bile dönüşmemiştir. Aksine, bu kadınlar sözleşmeli serbest çalışanlar olarak muamele görür. Çalıştıkları her vardiya için yönetime harç verirler, yani kendi ceplerine girecek parayı kazanmadan önce bu harcı ödemek için birçok erkeğe hizmet sunmaları gerekir.

Kadınların cinselliği para ya da başka haklar karşılığında takas ettiği tek alan cinsellik ticareti değil. Yalnızca birinci dalganın değil, ikinci dalganın başındaki feministlerden bazıları, evliliğin fuhşun saygın ve yasal halinden ibaret olduğunu ileri sürüyordu: Kadınlar erkeklerin maddi destek sağlaması karşılığında kocalarına ev işlerinin yanı sıra cinsel hizmetler de sunuyordu (o zamanki yasalara göre evli kadınların cinselliğe rıza göstermemesi mümkün değildi. Evlilik içi tecavüzün İngiltere’de suç sayılması 1991’i buldu). Geçmişte fuhuş sektöründe yer alan birçok kadının Kat Banyard’a söylediğine göre, bu kadınlar cinselliğin satılabilecek bir meta olduğunu, cinselliği para karşılığı satmaya başlamalarından çok önce anlamışlardı. Bu kadınlardan biri, cinselliğini kendi parçası olarak görmemesinin küçük yaşlara dayandığını söylemiş, “[cinselliğimi] erkeklerin benden istediği, benimse bir değerim olduğunu hissetmek için onlara vermem gereken bir şey [olarak görüyordum]” demişti. Başka bir kadınsa yaşadıklarının, kadınların “asıl gücünün cinsel güç” olduğunu gösterdiğini söylemişti. Kadınların cinselliğiyle ilgili bu fikirler, yapılan takas sömürüye dayandığında mı sorun teşkil ediyor sadece? Yoksa kadınların para, güç, özgüven edinebilme, geçinebilme karşılığında erkeklere cinsellik sunup takas ettiği, cinselliğin metaya dönüştüğü heteroseksüel sözleşme mi yapısı gereği sorun teşkil ediyor?

Feministlerin bazıları, kadınlar ve erkeklerin hem cinsel hem sosyal açıdan birbirleriyle ilişki kurabileceği daha eşit

yeni yollar açarak heteroseksüelliği geri almaya çabalasa da başka seçenekleri savunan feministler de vardı. Bu seçeneklerden biri cinselliği tümüyle reddetmekti. Bir zamanlar ABD’de radikal feministlerden oluşan “Kadınlar Cinselliğe Karşı” adlı bir grup vardı. Bu grup yazdıkları manifestoda, “Cinselliğin, cinselliği *bırakmaktan* başka çıkar yolu yok,” diyordu. Günümüzde kendilerine asexual diyenler genelde bu analizden hareket etmiyor ama cinsel faaliyetin ve cinselliğin insanın iyi gelişebilmesi için elzem olduğuna dair genel varsayıma karşı çıktıkları söylenebilir. Kadınlarla ister cinsel ister cinsel olmayan yakın ilişkiler kurmanın heteroseksüel sözleşmeye karşı olumlu bir seçeneği yansıttığını düşünen feministler de vardı. 1981’de Fransız feminist Monique Wittig lezbiyenlerin kadın olmadığını ileri sürdü. Wittig’e göre kadın toplumsal sınıflandırmasını yaratan şey kadınların heteroseksüel ekonomide ikincil olmasıydı; lezbiyenlerse ne kadar güvencesiz olursa olsunlar bu sistemin dışında kalıyordu.

1980’deyse şair Adrienne Rich “Zorunlu Heteroseksüellik ve Lezbiyen Varoluş” adlı makalesinde heteroseksüelliğin ne tercih ne yönelim diye değerlendirilmesi gerektiğini, politik bir kurum olduğunu ileri sürmüştü. Çoğu kadınınsa bu kurumun emirlerine uymaktan başka çaresi yoktu. Hem kadınların hem de erkeklerin eşcinselliği tabu olsa da kadınların üstündeki heteroseksüel ilişki yaşama baskısı daha ağırdı (bu baskı hem lezbiyenliği hem de cinsellikten uzak durma seçeneğini ortadan kaldırıyordu). Bu da kadınların, evliliğe maddi açıdan tabi olmasından kaynaklanıyordu. Rich bu baskının ve buna karşı koyan kadınlara çektirilen zulmün, gerçekten seçme özgürlükleri olsa çoğu kadının birbirlerinden başkasını seçmeyeceğine dair, kökü derinlere inen bir korkudan kaynaklanıyor olabileceğinin göz önüne alınmasını istiyordu.

Rich'in bu makaleyi yazmasının kısmen de olsa sebebi, lezbiyenlerin, feminizmin ikinci dalgasının hem kuram hem pratik kısmında lezbiyenliğin ötekileştirilmesine karşı çıkmaktı. 1960'ların son yıllarından önceki dönemde lezbiyen olduklarını söyleyen kadınlar, başlangıçta, çoğunun homofobik gördüğü yeni feminist hareketle huzursuz bir ilişki kurmuştu ki bu düşünce de sebepsiz değildi: Hareketin önde gelen isimlerinden Betty Friedan lezbiyenlerin "lavantadan tehdit" olduğunu söylemiş, lezbiyenlerin harekette yer etmesinin feminizmin hedeflerine genel kitlenin verdiği desteğin önünü keseceğini belirtmişti). Lezbiyenlerin bazıları Eşcinsel Özgürlüğü Hareketi'nin kendilerinin de meseleleriyle daha alakadar olduğunu düşünmeye devam etti. Ne var ki Kadın Özgürlüğü Hareketi'nde açık açık, radikal yer edinen lezbiyenler de vardı. Heteroseksüel olduğunu düşünen kimi kadınlar, feminist gruplara katılınca kadınlar arasında kurulan ilişkilerdeki erotik gücü keşfedip lezbiyen oldu. Günümüzde cinsel tercihin seçim olmadığı ve değiştirilemeyeceği varsayılsa da geçmişte feministler cinselliği şekil değiştirebilen bir şey olarak görüyordu. Evli bir kadının otuzlarındayken (hatta altmışlarındayken) lezbiyen olarak açılması bu kadının geçmişte de lezbiyen olduğu, daha önce bunun farkına varmadığı ya da bunu kabullenemediği anlamına gelmiyordu her zaman. Öyle bir ihtimal de vardı tabii ama yeni deneyimler edindikçe, özellikle de önemli toplumsal ve kültürel değişimlerin yaşandığı dönemlerde kişiliklerin ve arzuların değişmesi de mümkündü.

İçinde bulunduğumuz zamanın, kişiliklerin ve arzuların yeni toplumsal ve kültürel değişimlerle yeniden şekillendiği farklı bir dönem olduğu söylenebilir. Genç kadınların lezbiyenliğe sırt çevirip "kuir" ifadesinin işaret ettiği, daha kapsayıcı ve daha akışkan olduğunu düşündükleri kimliği benimsemesinin bu değişimin belirtilerinden olduğunu ifade

edenler var. “Kuir”, “eşcinsel” anlamında, geniş kitlelerin hakaret amacıyla kullandığı bir kelimeydi. Kelimenin 1980’ler ile 1990’larda kuir teori ve aktivizmin yeniden kullanıma sokup “geri aldığı” haliyse sadece gey erkekler ile lezbiyenlerden bahsetmek için kullanılmıyor. “Heteronormatifliğe” karşı çıkan her türlü cinsel tercihi ve pratiği kapsıyor. Heteronormatiflikse heteroseksüelliğin belli bir şekline (geleceksel cinsiyet rollerinin ve basmakalıp erotik pratiklerin bulunduğu tekeşli, çocuklu heteroseksüelliğe) toplumsal açıdan imtiyaz tanındığını belirten bir ifade olarak kullanılıyor. “Lezbiyen” değil de “kuir” olduğunu söyleyen kadınların sayısı gün geçtikçe arttığına göre soru işaretleri oluşuyor: Mesele ifadelerin değişmesi mi (bu kadınların ne eylemleri ne de bunları kiminle yaptıkları değişti; yalnızca, kullandıkları isim farklı) yoksa cinselliğin toplumdaki düzeniyle ilgili geniş kapsamlı değişimler yaşandığını mı gösteriyor? Bunun karmaşık bir soru olduğu şüphe götürmez. “Gittikçe daha da renklenen toplumsal cinsiyet kimlikleri varken ‘gey’ ya da ‘lezbiyen’ gibi ikiliğe dayanan ifadeler gerici ve eskimiş gelmeye başlıyor,” diyen eleştirmenlerden biri bu soruya verilebilecek yanıtlardan birine işaret etmiş. Cinsellik üzerine düşünme, konuşma şeklimiz ve hatta sevişme biçimimizde son zamanlarda yaşanan değişimler toplumsal cinsiyet kimliğiyle ilgili fikirlerin değişmesiyle yakından ilişkili. Bu konuya son bölümde geri döneceğim.

Bu bölümü, feministlerin cinsellik konusunda nasıl bölündüğünü uzun uzun anlattığımdan, ele aldığım tüm yaklaşımlar birbirinden çok farklı olsa bile feministleri birleştirip “feminist” kılan şeyi anarak sonlandıracağım: Kısaca belirtmek gerekirse kadınların başkalarının alacağı haz ve sağlayacağı kazanç uğruna kullanılacak nesneler değil de bağımsız cinsel özneler olduğu ve böyle muamele edilmesi gerektiğinin savunulması. Kadınların cinselliğe indirgenmeden ya da

cinsellikten ibaretmiş gibi görülmeden cinselliklerini dışa vurmakta özgür olması gerekir. Kadınların arzularının önem arz etmesi ve çektikleri sınırların saygı görmesi gerekir. Çok temel şeylermiş gibi görünen bu talepler günümüz için bile hâlâ radikal sayılır.

KÜLTÜR

Eleştirmen Camille Paglia 1990'da şöyle dedi: “Medeniyet kadınlara bırakılsaydı hâlâ saman kulübelerde yaşıyor olurduk.” Bu, ortaya yeni atılmış bir fikir değildi. Paglia kültürü yaratanların erkekler olduğuna, bunun sebebinin de erkeklerin doğayı kontrol edip aşma dürtüleri taşıdıklarına dair o eski görüşü tekrar ediyordu (burada kültür, antropolojik anlamıyla “yaşam biçimi”ni değil; insanın akli ve yaratıcılığının meydana getirdiği, o en değer verilen meyveleri ifade ediyor). Bu esnada kadınlarsa doğayla sınırlı kalıyor, yaratıcı güçlerini bilgi, hakikat ve güzelliği aramak için değil, doğada var olan üreme sürecini devam ettirmek için kullanıyordu.

Charles Darwin insanların evrimiyle ilgili en önemli eseri *İnsanın Türeyişi*'nde kadınların kültür açısından aşağı konumlarının kanıtları üzerine düşünmüştür. “Şiir, resim, heykel, müzik, tarih, bilim ve felsefe alanlarında en seçkin erkekler ile kadınlar listelense bu iki liste mukayese götürmez,” diye yazmıştır. Darwin bu farkın biyolojik bir sebebi olması gerektiği sonucuna varmıştır: Erkekler doğuştan “daha yüksek standartlarda bir düşünce gücü”ne sahipti. On dokuzun-

cu yüzyıldan İtalyan kriminolog ve hekim Cesare Lombroso da aynı fikirdeydi. Lombroso, *L'Uomo di Genio* [Dâhi Adam] adlı bir inceleme kitabı yayımlamıştı. Bu kitapta “cinsiyetin etkisi”yle ilgili bir bölüm var. “Deha tarihinde kadınlar pek yer tutmuyor,” diye başlayan bu bölümde sonraki sayfaya geçtiğimizde görüyoruz ki kadınların ufacık yer tutması bile aslında abartıdan ibaret: Meğer dâhi olmaya aday bir avuç kadında da “erkeksi bir yön” varmış. Lombroso, “Dâhi kadın yoktur, dâhi kadınlar erkektir,” sonucuna varmış.

Bu mantığı saçma bulsak da bu temel görüş feminizm karşıtlığı olarak yaygınlıkla kullanılan bir klişe hâlâ. Şöyle sorular soruluyor: Madem kadınlar erkeklerle eşit, öyleyse neden kadın Leonardo da Vinci/Shakespeare/Mozart yok? Kadın filozoflardan veya siyasi düşünürlerden hangisi Konfüçyüs, Platon, Marx gibi bir etki yaratabilmiş? Nobel ödülü kazanan kadınların sayısı neden bu kadar az? Matematik alanında Fields madalyasını kazananlar arasında neden sadece tek bir kadın (Meryem Mirzahani) var?

Bu soruları yönelten feminizm karşıtı geleneğin geçmiş çok eskilere dayanır (Giriş bölümünde Christine de Pizan’ın *The Book of the City of Ladies* kitabını anmıştım. Bu metin, kadınların her konuda aşağı olduğu görüşüne karşı kadınları savunmaya girişen ilk örneklerden biridir). Bu bölümde, bahsettiğim sorulara feministlerin verdiği bazı yanıtları; ayrıca kadınların on dokuzuncu yüzyıldan beri yaratıcılık, sanat ve bilgiyle ilişkileri hakkında nasıl kuram geliştirdiklerini ele alacağım. (Buradaki irdelemenin Batı ve Avrupa geleneklerine odaklanacağını belirtmem gerek. Önem arz eden tek gelenek bunlar değil elbette. Kadınların bu geleneklerdeki yeriyile ilgili yapılan feminist yorumların da kadınların tümünün kültür geleneklerinin tümüyle ilişkisiyle ilgili genel geçer ifadeymiş gibi görülmemesi lazım. Genel geçer doğrularmış gibi sunulduklarında bile.)

Darwin'in çağdaşları birinci dalga feministler, kadınların hem zekâ hem de sanat anlamındaki yeti ve becerilerinin "en seçkin erkekler"inkine göre sayıca az, nitelik açısından da aşağı olduğuna genelde karşı çıkmıyordu. Karşı çıktıkları şey, bu durumun değişmesinin mümkün olmadığı görüşüydü. Feministlerin çoğu Darwin'i şevkle destekliyordu çünkü türlerin hepsinin süregelen adaptasyonla gelişmesi fikri, imkân verilse kadınların da erkeklerle aynı seviyede gelişebileceğine dair görüşlerini destekliyor gibiydi. Amerikalı feminist Antoinette Brown Blackwell *İnsanın Türeyişi*'ndeki bu aşağılayıcı yorumlarla karşılaşınca Darwin'i kendi kurduğu mantığa uymamakla suçlamış, "Hangi temele dayanıyorsa dayansın cinsiyetlerin farklılığı da doğal seçilime ve evrime tabi olsa gerek," diye yazmıştır.

On dokuzuncu yüzyılda ve yirminci yüzyılın başlarındaki feministler arasında evrim teorisinden alınan savları kullananlar da kullanmayanlar da vardı. Ne var ki bu feministler kadınların ikincilliklerinin, eğitim alamamalarının ve eve kapatılmalarının kültüre katkılarını sınırlandığından hiç şüphe duymuyordu. Virginia Woolf *Kendine Ait Bir Oda* kitabında ezelden beri süren, "niye kadın Shakespeare olmadığı" sorusunu ele alır. William Shakespeare'in kendisi kadar yetenekli kız kardeşi olan farazi Judith Shakespeare'in modern dönemin başlarındaki İngiltere şartlarında erkek kardeşinin eriştiği seviyeye erişmesinin mümkün olup olmadığını sorar. Woolf'un hayali Judith'e uydurduğu hayat hikâyesi, erişmesinin mümkün olmadığını açık açık belirtir. William'ın aksine Judith okula gönderilmez. Judith okumayı öğrense de annesi onu bir şeyler okurken gördüğünde ev işlerini savsaklıyor diye paylar. Judith on yedisine bastığında annesi ve babası kızlarına koca bulma vaktinin geldiğini düşünür, kızı oranın yerlisi yün tacirlerinden biriyle nişanlarlar. Evlenme ihtimali Judith'i dehşete düşürür. Londra'ya kaçan Judith şansını

tiyatroda denemek ister. Gelgelelim Elizabeth döneminde tiyatrolarda kadın çalıştırılmaz. Büyükşehirse kimsesi olmayan genç kadınlar açısından tehlikeli bir yerdir. Nihayetinde Judith kendine erkek hami bulur. Ne var ki, tahmin edilebileceği üzere, bu adamın verdiği desteğin bir bedeli vardır. Judith evlenmemiş ve gebe haliyle canına kıyar.

Woolf'un yaşadığı dönemde, yani yirminci yüzyılın başlarında, Woolf'un sınıfından kadınlara, Shakespeare'in kız kardeşine verilenden daha fazla imkân sağlanıyordu. Yine de erkek kardeşleriyle aynı durumda değillerdi. *Kendine Ait Bir Oda*'da, bu kadınların önüne konan engellerden birkaçı ele alınır: erkeklerinkine göre daha düşük düzeyde eğitim alma, maddi açıdan başkalarına bağımlı olma, karı ve anne olarak rollerini her şeyin önüne koymalarına dair süregelen beklenti. Bu kadar imtiyazlı olmayan kadınların önüneyse çok daha yüksek setler çekilirdi. Alice Walker "Annelerimizin Bahçelerinin İzinde" adındaki 1974 tarihli denemesinde, "Ninelerimizin döneminde siyah kadınların sanatçı olması ne anlama geliyordu?" diye sorar ve ekler: "Bu sorunun yanıtı öyle acı ki duyunca insanın kanı donuyor." Gelgelelim Walker'ın belirttiği üzere, eğitim almamış yoksul siyah kadınlar yaratıcılıktan yoksun değildi. Bu kadınların başka şartlarda büyük edebiyat eserleri ya da resimler veya heykeller yaratmalarını sağlayabilecek yetenekleri sözlü hikâyeciliğe, yorgancılığa, hatta bu denemeye başlığı veren, Walker'ın annesinin örneğinde gördüğümüz bahçeciliğe yönelmişti.

Günümüzde kadınlara kafalarına koydukları her şeyi yapabilecekleri, yaptıklarının hakkıyla değerlendirileceği söylenir; oysa kadınlar ve erkekler eşit şartlara sahip olmaktan aslında çok uzaktır. Yönetmen Susanna White, Woolf'u anarak "Kendine Ait Bir Sinema" adını verdiği, kadınlarla sinemayı konu edinen 2017 tarihli konuşmasında mesleki geçmişi dönüp bakmış; geçtiği dolambaçlı sapaklar, çıkmaz so-

kaklar ve engellerle dolu yolun izini sürmüştür. White istediği noktaya sonunda varmış olsa da bu meslekteki kadınların çoğu için aynısını söylemek hâlâ mümkün değil. Geçtiğimiz on beş yılda sinema bölümünden uzun metrajlı film yönetme azmiyle mezun olan kadınlar ile erkeklerin sayısı aynı. Gelgelelim, koydukları bu hedefe erişenlerin ezici çoğunluğu erkek. Britanya’da 2016 yılına baktığımızda erkeklerin yönettiği filmlerin sayısının kadınlarınkinin altı katı olduğunu görüyoruz. Kadınların yönettiği filmlerin çoğu mütevazı, düşük bütçeli yapımlar. Yüksek bütçeli filmlerin sadece yüzde üçü kadın yönetmenlerin elinden çıkıyor. White’a göre bu dengesizlik kökleri derinlere inen cinsiyetçi varsayımları yansıtıyor ki bunlara da karşı koymak zor çünkü genelde açık açık ifade edilmiyorlar. Mesela kadınların geniş oyuncu kadrolarını ve yapım ekiplerini yönetmekte zorlanacağı, evli ve/veya çocuklu kadınların uzun saatler çalışmak istemeyeceği varsayılıyor (oysa sinema setlerinde en uzun çalışanlar kostüm, saç, makyaj ekipleri ki bunlar kadınların hâkim olduğu meslekler olmuştur hep). Sık rastlanan bir diğer varsayımsa kadınların çocuk filmleri ve aile dramı filmleri gibi belli konularda yönetmenlik yapabileceğiyle ilgili. White, ilk uzun metraj film teklifini, Irak’ın işgal edilmesini konu edinen mini televizyon dizisiyle Emmy’ye aday gösterildikten sonra almış. Yine de, gelen teklif çocuk filmi çekmesi içinmiş. (White filmin fragmanı nasıl olurdu diye düşünmüş: “*Generation Kill*’in yönetmeninden *Nanny McPhee Büyük Patlama*”). White o zamandan bu zamana yüksek bütçeli bir gerilim filmi ile tarihi drama filmi yönetmiş. Gelgelelim, kendisinin de belirttiği üzere, bu pek alışıldık bir durum değil. Sinema ana akımında kadın yönetmenlerin geniş çapta eser üretmesine pek sık rastlanmıyor. Öyle ki insanların çoğunun aklına bir avuç kadın yönetmen (Kathryn Bigelow, Jane Campion, Sophia Coppola...) haricinde isim bile gelmiyor.

Bundan yüz yıl sonrasında bu isimler hafızalardaki yerini koruyacak mı? Öyle umuyoruz ama feministlerin belgeleri, kadınları kültürün dışında bırakmakta kullanılan bir yöntem daha var. Eser verdikleri dönemde yetenekleri tanınan kadınların bile tarih kayıtlarından silindiğini görüyoruz. Shulamith Firestone 1970’te, “Peki, kültüre doğrudan doğruya katkıda bulunan kadınlar yok mu?” diye sorduğunda “Bunlar sayıca hiç de çok değil,” diye yanıtlayabilmiştir. Ancak sonradan feminist çalışmalar Firestone’un bildiğinden çok daha fazla isim olduğunu ortaya çıkarmıştır. Kadınların geçmişte kültüre nasıl katkıda bulunduğunu belgelemek feminist araştırmanın güttüğü önemli amaçlardan biri oldu ki bu durum günümüzde de hâlâ geçerli. Mesele, bulunup meydana çıkarılan eserin kendi değerinden de ibaret değil. Kadınların becerilerine ve başarılarına dikkat çekmek “A konusunda hiç usta bir kadın yok” inancına karşı çıkmaya da yarıyor. Sonuçta geçmişle ilgili bu inanç bugün hâlâ kadınları yıldırıp kültürün dışında bırakıyor.

Feminist araştırmaların, bilim alanında dikkat çektiği bir sürü kadın var. Mesela on sekizinci yüzyıldan Almanya doğumlu gökbilimci ve Kraliyet Derneği’ne (fahri) üye yapılan ilk kadın Caroline Herschel; fosil koleksiyoncusu ve paleontolog Mary Anning; programlamanın geliştirilmesinin öncülerinden Ada Lovelace; cinsiyetin belirlenmesinde X ile Y kromozomlarının oynadığı rolü 1905’te tespit eden ABD’li biyolog Nettie Stevens; yirminci yüzyılın ortalarında Otto Hahn’la nükleer fizyonu keşfeden Avusturyalı nükleer fizikçi Lise Meitner; 1960’larda doktora öğrencisiyken pulsar yıldızlarını keşfeden astrofizikçi Jocelyn Bell Burnell; 2016 tarihli *Gizli Sayılar* filminde hikâyesi anlatılan, NASA’da çalışan matematikçi Katherine Johnson gibi örnekler verilebilir. Klasik Batı geleneğinde müzik besteleme alanında; yani eser veren tanınmış kişilerin istisnasız hemen hepsinin erkek olduğu

sanat alanında yapılan araştırmalar da kadınların yüzyıllar öncesine dayanan yeteneklerini ortaya çıkardı. Anna Beer *Sounds and Sweet Airs: The Forgotten Women of Classical Music* [Seslerle Ezgiler: Hafızalardan Silinen Klasik Müzikçi Kadınlar] kitabında ünlü erkek bestecilerle bağı sebebiyle tanındığımız kadınların (mesela Mendelssohn'un kız kardeşi Fanny Hensel, Schumann'la evlenen Clara Wieck) yanı sıra pek aşina olmadığımız bir sürü örnek de sayar. Rönesans döneminde Floransa'da saray besteciliği yapan Francesca Caccini, bestelediği opera sahnelenen ilk Fransız kadını Elisabeth Jacquet de la Guerre (opera Paris'te 1694'te sahneye konmuştur), Haydn gibi Avusturyalı olup onunla aynı dönemde yaşayan ve eser verdiği dönemde dini müzik bestecisi olarak hayli güzel anılan Marianna Martines gibi örnekler verir.

Feministler bu kadınları yeniden tarihe geçirmekle kalmayıp nasıl olup da tarihten silindiklerini de sorgulamıştır. Bilim alanında "Matilda etkisi" yaşanıp duruyor. Yani kadınların başarıları, bu kadınların birlikte çalıştıkları erkeklere atfediliyor (Matilda etkisi, adını on dokuzuncu yüzyılda bu konuda kalem oynatmış ve kadınların oy verme hakkını savunan ABD'li Matilda Joslyn Gage'den alır). Keşifleri dolayısıyla ne Lise Meitner ne de Jocelyn Bell Burnell Nobel ödülü aldı. Bunun sebebiyse çalışmalarının göz ardı edilmesi değildi. Nobel komitesi her iki keşifte de ödülü erkeklere (Meitner'in birlikte çalıştığı Otto Hahn'a ve Bell Burnell'in doktora danışmanına) vermeyi seçmişti. Adı hemen herkesçe tanınan Marie Curie bile 1903 tarihli Nobel adaylığına alınmamıştı. Kocasını Pierre Curie'nin şikâyeti sonucunda adı eklenmiş, sonunda da Henri Becquerel ve Pierre Curie'yle paylaştığı ödülü almıştı. Kadınlar ile erkeklerin birlikte yürüttüğü işlerde kadının önderlik etmesi şöyle dursun, eşit konumda ortak olabileceğini bu örneklerde gördüğümüz ödül komitelerinin aklı almıyordu belli ki. Bu sorunun yaşandığı tek alan bilim

de değil. Anna Beer, Rebecca Clarke'tan söz eder. Clarke bestelediği keman sonatıyla 1919'da bir ödül kazanmış. Ne var ki sonunda bestenin gerçekten kendisinin mi olduğu yoksa besteyi kadın mahlası kullanan bir erkeğin mi yarışmaya gönderdiği sorgulanmış. Bahsi geçen erkeğin Fransız besteci Maurice Ravel olabileceği bile söylenmiş. Bu, Clarke'ın yeteneğinin övülmesi anlamına gelse de kadın cinsine edilmiş bir hakarettir. ("Dâhi kadın yoktur, dâhi kadınlar erkektir.")

Sanat alanında kadınların eserlerinin değersizleştirilmesinde sık kullanılan yöntemlerden biri, bu eserlerin "minör" diye sınıflandırarak aşağı konuma düşürülmesidir. Bu da bu kadınların bazıları yetenekli tabii ama usta değiller, eserleri de sağdan soldan alıp türetilmiş, duygu yüklü, önemsiz, ortalama, "basit" şeyler demek anlamına geliyor. Yani bu eserler genelde kadınlara atfedilen olumsuz niteliklerin aynısını taşıyor. Feministler bu yaklaşımı hemen fark etmişti. Edebiyat eleştirmeni Mary Ellmann 1968'de şöyle yazmış: "Kadınların kaleme aldığı kitaplar sanki bu kitaplar da kadınmış gibi muamele görüyor, getirilen eleştiriler ... memeleri, kalçaları fikren ölçer gibi." Roman yazarı Catherine Nichols'ın 2015'te giriştiği deneyle farkına vardığı üzere, kadın yazarların cinsiyet merceğinden okunup ele alınmaması günümüzde bile mümkün değil. Nichols yazdığı romanı farklı farklı yayıncılara göndermiş, metin aynı olmasına rağmen kimini kendi adıyla kimini uydurduğu erkek adıyla imzalamış. Metni Catherine'in adıyla okuyan yayıncılar kadının dilinin "şiir gibi" oluşunu överken romanı "George" zannettikleri birinin adıyla okuyarlarsa "kurgunun iyi" ve "zekâ dolu" olduğunu söyleyip adamı methetmiş. Yayıncılar George'un metnini tercih etmiş. Yayıncılardan ikisi Catherine'in metnine, on yedisiyse George'unkine ilgi göstermiş. Nichols'ın ifadesiyle, "[George] aynı kitabı yazarak benden sekiz buçuk kat daha başarılı oldu."

Yayıncıların hepsi aslında aynı metni okuduğuna göre “George”a daha olumlu yaklaşılması, bu yayıncıların, bilincinde olmasalar da erkek yanlısı olmalarının değerlendirilmelerini etkilediğini akla getirir. Cinsiyetçiliğin bilincinde olup bunu kasıtlı yapmak da mümkün tabii. Cinsiyetçilik ister bilinçli olsun ister bilinçsiz, kadınların eserlerinin hep aşağı, “minör” görülmesinin temel nedenlerinden biri. Nedenlerden bir diğeryse kadınların o kadar seçkin görülmeyen eser türleri ve biçimleriyle kısıtlanması. Geçmişteki kadın bestecilerin kalabalık orkestralar için senfoniler bestelemesi pek mümkün değildi. Kadın ressamalara ya “kadına dair” konularda resim ısmarlanır ya da onlardan öyle resimler yapmaları beklenirdi; mesela izlenimci Berthe Morisot ve Mary Cassatt’la özdeşleştirdiğimiz ev içi manzaraları, anne-çocuk portreleri gibi eserler. Koruyabildiğimiz, elimize geçen eserlerin ne olduğu meselesi var bir de tabii. Francesca Caccini pek tanınmayan minör bir kişilik olmanın ötesine hiç geçemeyecek çünkü besteleri günümüze kalmadı, bu yüzden sahneye konmaları ve araştırılmaları mümkün değil. Kendilerine “Gerilla Kızlar” adını koyan ve isimlerini açıklamayan feminist eylemcilerin 1985’ten beri belirttiği üzere, görsel sanatlar alanında da kadınların eserleri değersizleştirilip “minör” kılıfına sokuluyor. Bu da kadınlara müzelerde ve sergilerde ya hiç ya da yeterince yer vermeyerek yapılıyor. Gerilla Kızlar’ın hazırladığı meşhur posterlerden birinde şu soru yazılıydı: “Kadınların Metropolitan Müzesi’ne girmek için çıplak mı olması lazım?” Bu poster New York’taki Metropolitan Müzesi’nde çıplak kadın resimlerinin kadın sanatçıların resimlerinin sayıca kat kat üstünde olduğuna işaret ediyordu.

Kadın sanatçıların, yazarların, müzisyenlerin ve sinemacıların erkek meslektaşlarıyla aynı imkânlara sahip olmayı, eserleri için aynı başarıyı elde etmeyi hak ettiklerine hiç-

bir feminist karşı çıkmaz. Gelgelelim kadınları haksız yere dışarıda bırakmış kanonlarda ya da geleneklerde bir avuç müstesna kadına yer verilmesinin kökleri derinlere inen asıl sorunu ele almaya yaramadığını ileri süren feministler var. Bu sorun da kültürün erkeği merkeze alması. Neyin “ustalık” neyin “yetenek”, hatta başta neyin sanat neyin bilgi sayıldığını değerlendirmekte kullandığımız ölçütlerin hiçbirisi yansız değil: Erkek suretinde, erkekler için, erkekler tarafından üretilen kültür geleneğine ait bu ölçütler. Simone de Beauvoir’ın ifadesiyle, “erkekler [dünyayı] kendi bakış açılarına göre tanımlar, bakış açılarını da mutlak doğru zannederler”. İşte bu nedenle feministlerin resim fırçasını, kamerayı veya kalemi kimin tuttuğunu önemsemesi lazım. Mesele ferdi kadın sanatçıların eşit imkânlar edinebilmesi değil. Dünyanın başka bir bakış açısıyla, patriyarka yapısındaki varsayımlara ve ölçütlere karşı çıkarak yansıtılmasını istemek de mesele.

Susanna White “Kendine Ait Bir Sinema”da kadınlarda da erkeklerde de ortak bir bakış açısı olmadığını belirtse de kadınlar ve erkeklerin dünyayla ilişki kurma şekillerinde farklılıklar olduğunu, bu farklılıkların da toplumdaki konumlarının yanı sıra yaşadıkları şeylerin de farklı olmasından kaynaklandığını, bu yüzden de anlattıkları hikâyelerin de farklı olduğunu söyler. “Sinema perdesi yaşadığımız toplumu bize yansıttığı”na göre gördüğümüz, duyduğumuz hikâyelerin hepsini erkeklerin anlatması durumunda nelerin yansıtılmadan kaldığı, hatta neyin çarpıtılarak anlatıldığı konusunda endişe duymamız gerek. Sanatta temsil edilme şeklimiz neyin mümkün ve cazip olduğuyla ilgili fikirlerimizi etkiler. White bu noktaya *Açlık Oyunları*’nın ilk filminden örnek verir. Bu filmde ana karakter olan kız, yani Katniss okçuluk konusunda son derece yeteneklidir. Katniss’in bu özelliği okçuluğa başlayan kız çocuğu sayısının fazlasıyla artmasına yol

açmış. Bu örnek önemsiz gibi görünebilir ancak bahsedilen genel ilke için aynısını söylemek mümkün değil.

Kadınların daha çok temsil üretmesini sağlamanın eldeki durumu kendiliğinden değiştireceğini düşünmek mümkün mü peki? Herkesin ama herkesin hem kadınların hem de erkeklerin dünyaya bakış şeklini patriyarka gelenekleri belirlemiyor mu? Shulamith Firestone'a göre öyle. Firestone on dokuzuncu yüzyıldan kadın ressamların eserlerini ele alırken bu ressamların "kadınları erkek gözüyle gördüğü"nü belirtmişti. Bu kadınların erkeklerin oluşturduğu gelenek çerçevesinde eser vermesinin gerekmesinin eserleri "sahte"leştirdiğini ama bu geleneklerle eser vermeleri *gerektiğini* çünkü başka seçeneklerinin, gerçekten kadınlara ait bir geleneğin olmadığını düşünüyordu. Firestone'un yazdıklarından yıllar sonra bu meseleyi ayrıntılarıyla ele alan kuramcılar ve sanatçılar ortaya çıkacaktı. Kadınların hem kendilerini hem de dünyayı "erkek gözüyle" görmesi nasıl sağlanmıştı peki? Feministlerin yeni gelenekler oluşturmaları mümkün müydü, oluşturabileceklerse ürettikleri temsiller neye benzeyecekti?

John Berger *Görme Biçimleri* adlı televizyon programını 1972'de kitaplaştırmış, bu kitapta temsile dayalı Batı sanatı geleneğinin kadının doğası ve toplumdaki rolü konusunda patriyarka yapısındaki varsayımları nasıl hem yansıttığını hem de pekiştirdiğini ele almıştır. Berger irdelemesinin en meşhur kısmında aşağıdakilerin hem hayatta hem de sanatta geçerli olduğunu anlatır:

Erkekler davrandıkları gibi, kadınlarsa göründükleri gibidirler. Erkekler kadınları seyrederek. Kadınlarsa seyredilişlerini seyrederek. Bu durum, yalnız erkeklerle kadınlar arasındaki ilişkileri değil, kadınların kendileriyle ilişkilerini de belirler. Kadının içindeki gözlemci

erkek, gözlenense kadındır. Böylece kadın kendisini bir nesneye –özellikle görsel bir nesneye– seyirlik bir şeye dönüştürmüş olur.*

Berger ileri sürdüğü bu fikre Batı'nın çıplak resim geleneğini ele alarak örnek sunar. Çıplak kadın resminin heteroseksüel erkek olduğu varsayılan bir seyirciye hitaben üretilen erotik arzu nesnesi olduğunu açıklar. Ancak sanatçı bu çıplak kadını pek çok örnekte öyle resmeder ki kadın kendi nesneleştirilmesinden tek başına sorumlu değilse bile bu konuda işbirliği yapmış gibi görünür. Buradaki ressam erkektir, bu erkek de kadının vücudunu seyirciye dönük halde eğip bükülmüş durumda resmedebilir ki kadının doğallıktan uzak ve bükülmüş bu hali kendini sergilemek istediğine işaret eder. Kadını doğrudan seyirciye bakıyormuş gibi de resmedebilir ki bu da kadın karşısındaki erkek seyirciyi hem bilfiil tahrik eder hem de onun arzusundan haz alır gibi görünür. Kadını aynada kendine hayran hayran bakarken de resmedebilir. (Berger bunun bilhassa ikiyüzlülük olduğunu düşünür: “Kadının eline bir ayna veriliyordu ve resme ‘Kendine Hayranlık’ deniyordu. Böylece çıplaklığı zevk için resme geçirilen kadın ahlak açısından suçlanıyordu.”) Kadının vücudu (kadının resmini yapan ile kadının resminin yapılması için para ödeyen) erkekler arasında gidip gelen takas nesnesi olmasına rağmen kadının resimde temsil edilme şekli sanki kontrol kadının elindeymiş gibi bir izlenim uyandırıyordu.

Feminist sinemacı ve teorisyen Laura Mulvey, *Görme Biçimleri*'nin yayımlanmasından üç yıl sonra “Görsel Haz ve Anlatı Sineması” başlıklı akademik makalesini yayımladı. Bu makalede “erkek bakışı” kavramı üzerinde durdu. “Erkek bakışı” ifadesi artık basitleştirilerek “erkeklerin kadınlara bak-

* Metinde geçen Berger alıntılarının hepsinde kullanılan kaynak: John Berger, *Görme Biçimleri*, çev. Yurdanur Salman, Metis Yayınları. –çn

ma şekli” gibi bir anlamda kullanılıyor ama Mulvey daha karmaşık bir şeyden bahsediyordu. Mulvey de Berger’ın yaptığı gibi temsil etme geleneklerinin, özele inerek makalesinde ele aldığı ana akımdaki anlatı sinemasındaki temsil etme geleneklerinin, hem kadın hem de erkek seyircileri (heteroseksüel) erkeğin bakış açısını benimsemeye; yani eylemin merkezinde yer alan erkek ana karakter(ler)le özdeşleşmeye, filmdeki erkeklerin kadın karakterlere baktığı gibi (genelde nesneleştirerek) bakmaya yönlendirdiğini ileri sürmüştü. Sinemada bu etkiyi yaratmada, yani seyircinin erkek karakterlerle *birlikte* kadın karakterlere *doğru* bakmasını sağlamada kullanılan temel araçlardan biriye kameraydı. Kameranın konumlandığı yerin yanı sıra hareket yönü de seyircinin ne göreceğini ve dikkatini nereye vereceğini belirleyip sınırlandırır (gerçi realist film çekenler genelde seyircilerin bunun farkına varmasını diye uğraşır). Bu seçimler genelde kameranın, dolayısıyla da seyircinin bakış açısının erkek ana karakterin bakış açısıyla örtüşmesi sağlanacak şekilde yapılır. Mesela erkek karakterin bir kadına dikkatle baktığını gösterip seyircinin de erkeğin yanından bakmasını sağlayabilir; kamera, adamın gözlerinin izlediği yolu takip ederek, kadın karakterin vücudunda yavaş yavaş gezinerek ya da kadının vücudunun çeşitli yerlerine yakın çekimle odaklanarak erkek karakterin kadın karaktere baktığını anlatabilir. Böylelikle “erkek bakışı” olağanlaşır; sırf heteroseksüel erkekler değil, seyircilerin hepsi böyle bakmaya başlar. Bakış açısının son derece cinsiyetli yapısı film seyretmekten aldığımız hazla bağdaşmaya başlar. Hem kadınların hem de erkeklerin kadın vücudunu nesneleştirmeye razı gelmesini sağlama yollarından biridir bu.

Son zamanlarda siyah ve/veya kesişimsel feminist bakış açısıyla yapılan çalışmalar Avrupa/Batı sanatındaki bakışın erkek olmakla kalmayıp beyaz, ırkçı ve sömürgeci olduğu-

na dikkat çekmiştir. Bu bakış siyah kadınlara yöneldiğinde nesneleştirmenin bambaşka bir biçimi devreye girer. Sarah Baartman vakasında bu nesneleştirmenin nasıl işlediğini ele alan birçok yazar var. Baartman, Koisan yerlisi bir kadındı. On dokuzuncu yüzyılın başında Güney Afrika'dan Avrupa'ya getirilmiş, ırkçı lakapla "Hotanto Venüsü" diye yeniden adlandırılmış, onu görmek için para ödeyen seyirciler önünde sirklerde sergilenmiştir. Baartman sırf yaşarken değil, ölümünden sonra da seyirlik numune muamelesi görmüş, Avrupa'daki "ırk bilimi" kullanabilsin diye vücudu parçalarına ayrılıp müzede sergilenmiştir. Afrikalı hiperseksüel ve "ilkel" kadın örneği olarak alınmıştır. T. Denean Sharpley-Whiting'in ifadesiyle Baartman "birey, hatta insan değilmiş, cinsel organ ve kalçaların bir araya gelmesiyle oluşmuş, tahrik edip merak uyandıran bir şeymiş gibi" görülmüştür. Günümüzde Avrupalılar arasından bu muameleyi destekleyecek pek kişi çıkmayacak olsa da on dokuzuncu yüzyılda Baartman gibi siyah kadınların temsil edildiği aşağılayıcı resim tarzını kullanmaya devam edenler var. Bu tarz mesela Jean-Paul Goude'un çektiği o meşhur Grace Jones fotoğraflarında açık açık görülür. Grace Jones bu fotoğrafta kafesin içinde çıplaktır, elleriyle dizleri üstüne çökmüştür. Günümüze daha yakın örnekler verecek olursak Kim Kardashian'ın popusunun üstünde şampanya kadehini dengede tuttuğu fotoğrafında da bu tarzı görürüz (gerçi Kardashian beyazdır. Ayrıca bu fotoğrafta çıplak değildir; abiye kıyafet giyip eldiven takmıştır).

Şu ana kadar ele aldığım teorik yorumlarda güdülen amaçlardan ilki, belli temsillerin nasıl işlediğini ve işlerken de nelere yol açtığını açıklamaktır. Bu yorumlar farklı temsil biçimlerinin denenmesine de ön ayak olabilir. Laura Mulvey eleştiri getirdiği geleneklere bel bağlamayan; seyircinin, gördüklerine perdedekilerle arasına mesafe koyarak bakma-

sını ve kameranın varlığından haberdar olmasını gerektiren sinema türünü savunmuş; Peter Wollen'la çalışarak bu tarz filmler üretmiştir. Ana akım sinema geleneklerine başka şekillerde karşı koyan feminist sinemacılar da var. Belçikalı yönetmen Chantal Akerman'ın *Jeanne Dielman, 23 Quai du Commerce, 1080 Bruxelles* filmi Mulvey'nin makalesinin yayımlandığı sene gösterilmeye başlanmış, film *New York Times* gazetesinde "sinema tarihinde kadınlığın ilk başyapıtı" diye övülmüştü. Filme adını veren ana karakter bekâr bir annedir. Eve aldığı erkek müşterilere cinsellik satarak hem kendini hem oğlunu geçindirir. Filmde bu kadının gündelik işlerle meşgul olduğu üç gün gösterilir. Yatak toplamak, bulaşık yıkamak ve yemek pişirmek gibi gündelik faaliyetler gerçek zamanlı olarak çekilmiştir. Her gün yapılan veya tekdüze işlerin görülmeyeceği ya da arka planda kalacağına, beklenmedik veya dramatik olaylarınsa ön plana çıkacağına dair o alışıldık beklenti böylece kırılmıştır (Akerman'ın gösterdiği üzere, bu beklentiyi oluşturan gelenek, kadınların çoğunun vakitlerini nasıl geçirdiğini görünmez kılar). Jeanne'in cinsellik sattığı işine yaptığı ev işinden daha büyük önem atfedilmemiş, bu işlerden hiçbirini yıldızlarla süslenmemiştir. Sonunda gerçekten de dramatik bir olay yaşanır (ne olduğunu anlatmayacağım çünkü filmi izleyip görmenize değer) ancak Akerman kurduğu anlatının hiçbir yanını Hollywood tarzı gelenekteki gibi ele almaz, hatta öyle ele almayı kesinlikle reddeder.

Laura Mulvey görsel hazla ilgili makalesinin sonunda, 1970'lerdeki radikal sinemanın seyircilere geleneksel anlatı sinemasından aldıkları hazzı, o filmleri izlerken yaşadıkları tatmini vermediğini belirtmiştir. Mulvey'nin bunu büyük bir eksiklik saymadığı açık. "İmgeleri bu amaçla [yani erkek bakışının arzularını tatmin etme amacıyla] sürekli çalınıp kullanılan kadınların geleneksel film tarzının çöküşü karşı-

sında duyguya kapılıp biraz üzölmek dışında bir şey yapması mümkün değildir,” sonucuna varmıştır. Gerçi film teorisi ve sanat filmleriyle alakası olmayan kaç kadının hemfikir olacağı merak konusu. Bu makale yazıal kırk yıldan fazla süre geçti. “Geleneksel film tarzı”nın ortadan kalkmadığı açık. Yaşadığım semtteki sinemada gösterilen filmleri örnek kabul edecek olursak, sinemaya gidenlerin çoğunun, anlatı sinemasının verdiği hazdan hâlâ kopamadığını söylemek mümkün. Feministlerin seyircinin beklentilerine karşı çıkan sanat eserleri üretmesinin *gerekmediği* anlamına gelmiyor bu. Ne var ki o kadar radikal olmayan müdahaleler de gerekli olabilir. Cinsiyetçi temsillerin kökünün derinlere inip her alana sızdığı toplumlarda Susanna White’ın bahsettiği (kamera ardına geçen kadınların, başrol oynayan ve konuşma süresi az olmayan kadınların sayısının, ayrıca filmlerde anlatılan hikâyelerin çeşitliliğinin artması) türde değişimler yaşanmasının da faydası dokunabilir.

Bunlara “o kadar radikal olmayan müdahaleler” dedim ama son yıllarda fark ettik ki feminist müdahalelerin hepsi kabul edilemeyecek kadar radikal görölüyor. Popüler Hollywood filmi *Hayalet Avcıları*’nın 2016 tarihli yeniden çekilmiş halinde, filmin ilk halinde erkeklerin oynadığı başrolleri dört kadının canlandırmasının nasıl öfke seli yarattığını düşünelim mesela. 2013’e de dönebiliriz: İngiltere Bankası, Quaker mezhebinden sosyal reformcu Elizabeth Fry’in resminin bulunduğu kâğıt paranın tedavölnden kaldırılıp yerine Winston Churchill’in resminin bulunduğu parayı koyacaklarını açıklamıştı. Yazar ve eylemci Caroline Criado-Perez, 2016 yılına gelindiğinde tedavöldeki İngiltere kâğıt paralarının dördünde de erkeklerin resminin olacağını fark etti. Bunun üzerine kâğıt paralara resmedilecek bir sonraki tarihi kişiliğın kadınlardan seçilmesi için kampanya başlattı. Çok geçmeden tecavüz ve ölüm tehditleri yağmaya başladı. Bu

tehditlerin kimi öyle ağırdı ki bu nedenle hapis cezası alanlar oldu. 2012'deyse ABD'de yaşayan medya eleştirmeni Anita Sarkeesian uzun süreli saldırı kampanyalarının hedefi oldu ("Anita Sarkeesian Dövmece" diye video oyunu tasarlayan da vardı, Sarkeesian'ı yapacağı konuşma sırasında vurmakla tehdit eden de). Sarkeesian bu tepkiyi alacak ne yapmıştı peki? *Kadın mı Klişe mi?* başlıklı video dizisi yayınlamış, video oyunlarındaki cinsiyetçilik örneklerini analiz etmişti.

Andığım örneklerle baktığımızda bu kadınlara verilen tepkinin orantısız olduğunu söyleyebiliriz. Üstünde kadın resmi olan *bir tanecik* kâğıt paranın olmasını, ana akımdaki filmlerden *sadece birinde* başrollerin hepsini kadınların oynamasını neden bu kadar çok kişi tehdit olarak algılıyordu ki? Bu şiddetli öfke, kültürün erkeklere özel olduğunu, hatta olması gerektiği inancının yanı sıra günümüzde kültürel mevzuların cinsel politikada merkezi önem taşıdığını da yansıtıyordur belki. Günümüzde feminizm karşıtları arasında en meşhuru, alt-right'çı "meninist"ler* enerjilerinin çoğunu kültür politikasına harcar: Kültürün değişmesi için politikanın değişmesi gerektiğine değil de politikanın değişmesi için kültürün değişmesi gerektiğine inanırlar. Kültürün politik olduğunun feministler de feminizm karşıtları her zaman farkındaydı. Eşitsizliğin sürdürülmesinde veya bu eşitsizliğe karşı koymada fikirler, imgeler, hikâyeler ve teoriler önemli rol oynar. Son yıllarda alt-right'çılar Batı demokrasilerinde çoğu erkeğin kapıldığı, ellerinde kalan son kalenin kültür imtiyazı olduğuna dair o hissi kullanmayı başardı. Bu tavırla alay etmemek zor ("Kadınların savaş pilotu/profesyonel futbolcu/başbakan olmasına izin verdik ama hayalet avcısı olmaları KATIYEN mümkün değil!") ama erkekler hakikaten

* Meninizm veya maskülinizm, bilhassa feminizmin yükselmesiyle erkeklerin ikincilleştiğini, ezildiğini belirtip "erkek hakları"nı savunan, feminizm karşıtı hareket. -çn

böyle öfke duyuyor ve bu öfkenin sonuçları da ağır olabilir. Bu, feministler için yeni bir mücadele alanı değil ancak bunun hem günümüz hem de gelecek açısından taşıdığı önemi hafife almamamız lazım.

İHTİLAF ALANLARI VE GELECEK UMUDU

Feminizmin güncel halini özetleme çabasına tekrar tekrar rastlıyoruz. *Prospect* dergisi 2017’de böyle özetlerden birini yayımladı. “Feminizmin dördüncü dalgasıyla ilgili bilmek isteyip de sormaktan korktuğunuz her şey” başlığı atılmıştı. “Feminizmin geniş çapta yayılması yirmi birinci yüzyıldaki feminizmin tutarlılığından bahsetmeyi zorlaştırdı,” deniliyordu yazıda. “Politik hedefleri ve görüşleri açısından birlik halinde” anlamında “tutarlılık”tan söz ediyorsak günümüz feminizminin geçmiştekine göre daha tutarsız olduğunu söylemek pek mümkün değil. Bugünden bakıldığında geçmiş daha tutarlı görünür, oysa o günleri yaşayanlara hiç de öyle gelmemiştir. Gelgelelim feministler mevcut politik durumun getirdiği güçlüklerle karşılaştığından, dışarıdan gelen bu etki feminizmi belli bir tutarlılık sağlamaya mecbur bırakıyor diyebiliriz.

Dünyanın dört bir yanındaki kadınların durumu 2008 ekonomik krizinden sonra hükümetlerin kemer sıkma politikaları sebebiyle ekonomik açıdan; sağcı otoriter rejim-

ler ve milliyetçiliğin canlanması sebebiyle de politik açıdan kötüleşti. Hindistan, Polonya, Rusya, Türkiye ve ABD gibi farklı ülkelerde (daha bir sürü ülke de sayılabilir) baskıcı devlet başkanları ve muhafazakâr meclis üyeleri daha yakın zamanda edinilmiş kazanımları ortadan kaldırmaya çalışıyor (Polonya’da kürtaşı yasaklamaya çalıştılar, Rusya’daysa ev içi şiddet biçimlerinden çoğunu suç olmaktan çıkardılar). Devlet memurlarının feministlere saldırdığı yerler var: İnsan Hakları Örgütü’nün 2017 tarihli raporuna göre, feminist eyleme katılan Rus kadınlar polis tarafından sorgulanıp “aşırı uçtaki faaliyetleri” sebebiyle uyarılmış. Saldırının aşırı sağcılardan geldiği yerler de var. ABD’de alt-right’ı çözümleyenler, neo-Nazi veya beyaz üstünlükçü örgütlerde yer almanın ve erkek hakları aktivizminin parçası olmanın alt-right’çılıkla epey bağlantılı olduğunu gördü. Bu şartlarda feminizmin politik gündemi tüm berraklığıyla beliriyor: “Direnip bunlarla mücadele etmek”ten başka seçenek yok. Tutarlılık her zaman hayra alamet değildir.

Direnmenin etki yaratması için farklı destek gruplarının ve görüşlerin temsil edildiği, geniş tabana yayılan birlikler oluşturmak gerekir. Bu durum feministlerin kadınlar arasındaki güç ilişkilerini ve eşitsizlikleri tanıyıp ele almasının gerektiğini belirtir. Prensip, feministler bunda hemfikir. Kesişimsellik ilkesine duyulan bağlılığın feminizmin “dördüncü dalgası”nın tanımlayıcı özelliklerinden olması *Prospect* dergisindeki yazıdan çıkma bir şey de değil. Ne var ki kesişimselliğin teorisini geliştirmek başka, teoriyi pratiğe dökmek başka. Donald Trump’ın ABD başkanlığı görevine başlamasını protesto etmek üzere düzenlenen kadın yürüyüşleri feministlerin birlik olduğunun çarpıcı bir göstergesiydi. Öte yandan bu yürüyüşler belli kadın gruplarının başka grupları dışarıda bırakması veya ötekileştirmesiyle ilgili tartışmaların yaşandığı alanlardandı. Siyah kadınlar yürüyüşü ilk örgüt-

leyenlerin hepsinin beyaz olduğunu, eyleme verdikleri adı siyah kadınların yanı sıra sivil hakları savunanların geçmişteki protestolarından aldıklarını ama bunu belirtmediklerini söyledi. Eylemcilerden biri, yürüyüşü örgütleyenlere açık mektup yazıp yürüyüşü neden desteklemediğini açıkladı: “HER GÖRÜŞTEN” ve “TÜM KADINLAR” gibi ifadelerle politik açıdan benimseme çabaları Afrika asıllıların kendilerine has ihtiyaçlarının silinip atılmasından başka bir şey değildir”. Trump’ın “kadınların amlarını ellemek”le övündüğü rezil kayda ithafla kullanılan, yürüyüşün imzası haline gelen “kedi şapkaları” ile “am gücü” yazılı dövizlerin trans kadınları dışlayıp dışlamadığı, kabalık sayılıp sayılmayacağı konusunda da tartışmalar yaşandı.

Bu konunun mesele edilmesi feminizmin “dördüncü dalgası”nın özelliklerinden bir diğerine, yani toplumsal cinsiyet kimliği ve çeşitliliği konusundaki yeni sorulara gösterilen ilgiye işaret ediyor. Feminizm, tarihinin çoğunda, “kadın hareketi” olarak görülmüş, hatta çoğunlukla böyle anılmıştır. Bu, bir sınıf olarak kadınların hak, eşitlik veya özgürlük kazanmasını isteyen bir harekettir. Laurie Penny’nin 2015’te, “Feminizmin kadınlara odaklanması insanı uzaklaştırabiliyor,” ifadesindeki gibi kadınlara odaklanılmasından şikâyet etmek, fırında ekmek satılmasından şikâyet etmekten farksız görülürdü (feminizm karşıtı olup, “Peki erkekler ne olacak?” diye sayıklayıp duranlardan biri olduğunuz da söylenebilirdi). Ne var ki günümüzde feminizmin klasik tanımının temelini sorgulayan önemli bir feminist çevre de var.

Laurie Penny “kuir toplumsal cinsiyetlilik” akımına katılan aktivistlerden biri. Bu akıma göre feminizm erkek egemenliğine ve kadınların ezilmesine son vermeyi hedefleyen

* Trump’ın kullandığı “am” (pussy) ifadesi İngilizcede aynı zamanda “kedi” anlamına gelir. Kadınlar kelimenin bu anlamıyla oynayarak kedi kulağına benzer bereler örmüştü. -çn

bir hareket değil; ikili yapısı sebebiyle bu iki sınıflandırmayı meydana getiren, sınırları katı toplumsal cinsiyet sistemin-den herkesi ama herkesi kurtarmayı hedefliyor. Penny kendini “erkek” veya “kadın” diye tanımlamayan -trans, ikilik dışı, toplumsal cinsiyet dışı, akışkan toplumsal cinsiyetli, kuir (toplumsal cinsiyetli)- diğer pek çok kişi gibi, bu ikili sınıflandırmanın aslında kişiliğini anlatmaya yetmediğini küçük yaştan beri hissettiğini belirtiyor (gerçi kendine kadın demeye devam ediyor, ondan bahsederken *dişil zamir* kullanmama da itirazı olmaz). Bu bakış açısına göre toplumsal cinsiyet ikinci dalgadaki feministlerin anladığı şekilden, yani toplumun kadınlar ve erkeklere dayattığı kısıtlayıcı ve eşitsiz rollerden daha farklı bir şey, insanların seçip tanımlamakta özgür oldukları kimlik anlamına geliyor. İkinci dalgadaki feministler hem politik yazılarında hem de ütopyalarında toplumsal cinsiyet ayrımının olmadığı (Firestone’un 1970’teki ifadesiyle “insanlar arasındaki cinsel ayrılıkların kültür açısından hiçbir öneminin kalmayacağı”) gelecekler düşlerken Penny’nin hayali bambaşka:

Görmek istediğim, toplumsal cinsiyetin olmadığı bir dünya değil. Toplumsal cinsiyetin baskıcı olmadığı veya dayatılmadığı; kimliğinizi ifade etmek, performansını yapmak ve tanımlamak için de yeryüzündeki insan sayısı kadar çok yolun olduğu dünyayı görmek istiyorum. Benim istediğim dünya toplumsal cinsiyetin acı değil, keyif verdiği bir dünya.

Bu hayalin Firestone’un izinden gidip “toplumsal cinsiyete eleştirel yaklaşan” feministlerin görmek istediği dünyanın çok uzağına düşmediği söylenebilir. Yeryüzündeki insan sayısı kadar toplumsal cinsiyet kimliği olması durumunda top-

lumsal cinsiyetin mevcut hali bilfiil silinip gider. Toplumsal cinsiyet “kişinin cinsiyetine göre dayatılan toplumsal rol” anlamına gelmeyi bırakıp “insanların kişiliklerini ifade eden davranışlar” anlamına bürünür. Kuir toplumsal cinsiyetlilik feminizmiyle Firestone’un izinden gelen radikal feminizm farklı güzergâhlar kullanarak aynı noktaya varıyorsa aralarındaki çatışmanın nedeni ne?

Buna, feministlerin aşağı yukarı hepsi toplumsal cinsiyetin toplumsal inşa olduğu konusunda hemfikir olsa da ne amaçla inşa edildiği, bu şekilde inşa edilmesinin kime yarar sağladığı konusunda fikir ayrılığına düştükleri söylenerek bir yanıt sunulabilir. Dördüncü bölümde açıkladığım üzere, belirli bir kültürün “kadını” veya “erkeksi” bulduğu nitelikler ile davranışlar arasındaki farkın keyfi olmadığı söylenebilir. Bunlar erkek egemenliğini meşru kılarken kadınların ikincilliğini sürdürme amacıyla bu şekilde inşa edilmiştir. Toplumsal cinsiyeti bu açıdan değerlendiren feministler bilerek ya da ironi amacı taşıyarak toplumsal cinsiyet “performans”ının (ki performans, feminist/kuir teorisyen Judith Butler’ın eserlerinden alınan kavramlardandır) düzeni politik açıdan yıka- çağı fikrine şüpheyle bakar. Bazı feministler, kuir ve trans performanslarının, hele ki kalıpyargılara dayanan kadınlık veya erkeklik hallerine dair performansların kadınları ikincilleştiren sistemi yıkmak yerine daha da sağlamlaştırdığını düşünür. Laurie Penny de bu feministlerin düşüncelerine değinir (gerçi onlara katılmaz).

Bu soruya verilebilecek diğer bir yanıtta günümüz toplumsal cinsiyet kimliği politikalarının “kadın” sınıflandırmasının tanımının ne olduğu konusunda temel sorulara yol açmasıdır. Feministler bu konuda da fikir ayrılığı yaşar. Feministlerin çoğu, “Kadın doğulmaz, kadın olunur,” görüşünü benimsese de bu konu açıldı mı ufukta bir soru belirir: Nasıl kadın olunur? Herkesin kadın olması mümkün müdür, yok-

sa kişinin belli bir geçmişi mi olması (mesela yaşadığınız kültür kızlara nasıl muamele ediyorsa doğduğunuz andan beri öyle muamele görmüş olmak) gerekir? Kadın olmanın vücudunuzun belli bir türde olmasıyla alakası var mıdır? Vücutlarımızın toplumsal bağlamdan ayrı düşünülmemeyeceğini, bu bağlamın varlığımızı derinden etkilediğini kabul etsek bile kadınların ezilmesine son vermeyi hedefleyen feminist tasarıyla ilişkisi hiçbir zaman kopmayacak, vücutla ilgili, maddi gerçekler yok mu?

Laurie Penny (klasik) feminist tasarı ile kuir toplumsal cinsiyetlilik feminizminin birbiriyle bağdaştığını düşünür, “Cinsiyet de politik bir sınıflandırma. Politik açıdan bakıldığında ben yine de kızların tarafındayım,” der. Gelgelelim bu tartışmanın iki tarafında da bu iki görüşü uzlaştırmanın pek mümkün olmadığını düşünen feministler var. Bu tartışma, kamuoyunda dikkat çekti ve son derece kutuplaştı. Ne var ki hızına yetişmek zor. Bu tartışmanın kısa vadede nasıl ilerleyeceğini tahmin etmek bile güç. Tartışmanın yol açtığı çatışma aslında farklı nesiller arasında yaşanıyormuş gibi sunuluyor (yani toplumsal cinsiyet kimliği politikalarını eleştirenlerin yaşlı olduğunu, bu feministlerin fikirlerine feminizmin ikinci dalgasının şekil verdiğini, daha farklı düşünen daha genç kadınlar feminizme hâkim oldukça bu feministlerin bakış açılarının her geçen gün daha da alakasızlaşmasının kaçınılmaz olduğu söyleniyor). Gelgelelim bu durumun giriş bölümünde bahsettiklerime örnek oluşturduğunu söylemek mümkün: Feminizmdeki “dalga” modeli her nesilde bulunan politik farklılıkları sanki ortada öyle bir şey yokmuş gibi gösteriyor. Toplumsal cinsiyetin ne yapıda olduğu ve hangi anlama geldiğiyle ilgili farklı, hatta birbiriyle çatışan görüşler feminizmin ne olduğu ve ne amaç güttüğü konusundaki farklı fikirlerle de bağdaşıyor. Nasıl ki bu farklılıklar feminizmin hem geçmişinin hem de bugünün parça-

sıysa geleceğinin de parçası olmaya devam edecek.

Toplumsal cinsiyet kimliği meselesinin günümüz feminizminde bu kadar öne çıkması, kimliğin tüm biçimleriyle ilgili daha geniş bir alanda kültürel bir meşguliyet olduğunu gözler önüne seriyor. Bu da son zamanlarda, günümüzde feminizmin içinde bulunduğu durumla ilgili eleştirel yorumlar getirilmesine yol açtı. Sylvia Walby yirmi birinci yüzyıldaki feminizmin politik tasarısı değil de kimlikmiş gibi kavramsallaştırılmasının günden güne yayıldığını belirtiyor: “A kişisi feminist *biri* mi?” diye soruyoruz, “A kişisi feminizmi *eyleme döküyor* mu?” diye değil. Walby’nin söylediğine göre, kişinin kendini tanımlamasına atfedilen bu önem kesişimsellik ve kapsayıcılık hedeflerinin aleyhine işleyebilir çünkü feminizmi eyleme döken, yani kadınların ezilmesine karşı çıkıp durumları düzelsin diye uğraşan ama kendilerini feminizm üzerinden tanımlamayan kişi ve örgütlerin (mesela işçi sendikasının) “feminist” tasarılarını tanıyıp kabul etmiyor. Bu tasarılar tam da cinsiyet, ırk ve sınıfın kesişimini odağa aldığından, feminist tasarısı olarak tanınmamaları veya görünmez kılınmaları işçi sınıfından, etnik azınlıklardan ve siyah feministlerin ötekileştirilmesine sebep oluyor.

Feminizmin kimlik olarak yükselişini taban örgütlenmesi hareketlerindeki imgeleri ve fikirleri pazarlanabilir emtiyaya dönüştüren tüketimci kapitalizme bağlayan eleştirmenler de var. Andi Zeisler, *We Were Feminists Once* [Eskiden Feministik] kitabında, “feminizmin herkesin tüketebileceği ve hatta tüketmesi gereken bir kimlik”miş gibi reklamının yapıldığını, bunun sonucunda da etkisini kaybettiğini ve politik niteliğini yitirdiğini ileri sürer. Politik tasarılarla hiçbir alakası olmayan kişiler bile feminizmi simgeleyen ürünler satın alma suretiyle feminist kimlik edinmeye yönlendiriliyor. Geçenlerde Facebook anasayfamda buna örnek oluşturabilecek bir şeyle karşılaştım: FeministBox™ diye bir ürünün reklamıydı.

Kutunun fiyatı elli pound'dan fazlaydı; içinde bir tişört, bir bez çanta, bir rozet, bir kitap, iki fanzin, birkaç çıkartmanın yanı sıra kutuyu satan şirketin diğer ürünlerinde kullanılabilecek indirim kuponu vardı. 2017'deyse modayı takip eden ve etrafa saçabilecek kadar çok parası olan tüketicilerin Dior'un sınırlı sayıda ürettiği, süslerle donatılmış halde "Hepimiz feminist olmalıyız" yazan tişörtü 710 dolar karşılığında alması mümkündü (gelirin yüzde birlik kısmı Rihanna'nın kurduğu yardım derneğine gidecekti).

Feminizmin bu metalaştırılmış haline getirilen bir diğer eleştiri de politik meseleleri kişisel tercihe dönüştürüp indirgemesiyle ilgiliydi. Bu tür bir feminizm, hiciv gazetesi *The Onion*'ın alay ettiği içi boş söylemleri üretiyordu. *The Onion*'ın Dünya Kadınlar Günü'nü "Kadınlar ne yapsa kadınlar güçleniyor" başlıklı bir hikâyeyle andığı olmuştur. Feminizmin her şeyden önce kişisel tercih politikası olup olmadığıyla ilgili görüşler son derece mühim politik meselelerde (kürtajla, fuhuşla ilgili yasalar düzenlenmeli mi, nasıl düzenlenmeli gibi konularda) dile getirilse de geniş çapta önem teşkil etmeyen durumlarda da ortaya çıkabiliyor. Mesela Zadie Smith 2017'de gazetelerden birine kız çocuklarının güzelleşmeye ve makyaj yapmaya fazla vakit harcamasının onu kaygılandırıldığını, kızının ayna karşısında geçirdiği süreyi günde on beş dakikayla sınırlandırdığını söylediğinde Smith'i makyaj yapmayı tercih eden kadınları eleştirmekle suçlayan feministler vardı. Makyaja ihtiyaç duymayacak kadar güzel olduğundan, onun bir şey söylemeye hakkı olmadığını belirtenler oldu.

Smith'i savunanların belirttiği üzere, toplumun kız çocuklarına ve kadınlara görünüşlerine dikkat etmeleri gerektiğine dair oluşturduğu baskıyı eleştiriyordu aslında. Dördüncü Bölüm'de bahsettiğim gibi, kadınların makyaj yapıp yapmama konusundaki tercihlerini, hâkim güzellik ölçütlerine

uyup uymamanın maddi sonuçlar doğurabileceğini bilmeleri etkiler. Ayrıca kız çocuklarının toplumsallaşma biçiminin yarattığı duygular ve arzular da etkiler. “Kişisel olan politiktir” ilkesi kişisel seçimlerimizin tam anlamıyla seçme “özgürlüğü” olmadığını da belirtir. Ne de olsa bu seçimler hiçbir zaman bağlamdan bağımsız değildir. Kimlik ve tercihle ilgili tartışmaların gösterdiği üzere aynısı feminizm için de geçerli.

Feminizm “moda” olduğu nadir dönemlerden birinden geçiyor olabilir. Andi Zeisler gibi yazarların söyledikleri, feminist olmanın, tişört almaktan fazlasını gerektirmesi açısından emek gerektirdiğine ve zor olduğuna varıyor. Peki feministler neden böyle bir şey yapıyor öyleyse? Bir grup feminist kadına bu soruyu yönelttiğimde aldığım yanıtlar politik eylemciliğin zorluğuna ve fedakârlık gerektirmesine değil de kadınların hayatına değer ve anlam katmasına odaklanıyordu. Söylediklerine göre feminizm dünyaya bakışlarını değiştirmiş, bu da yaşadıkları şeyleri anlamalarını sağlamıştı; başka kadınlarla gerçekten bağ kurmalarına imkân tanımış, kökten değişimin mümkün olduğuna daha da inanmalarına olanak vermişti. Birçoğu, bir tek kendilerinde olduğunu sandıkları hoşnutsuzluk hissinden mustarip kadın toplulukları olduğunu fark ettiklerinde üstlerinden bir yük kalktığından bahsetmişti. “Aklımı kaçırmamamı sağladı,” diyen de vardı, “Hayatımı değiştirdi,” diyen de. Diğer feminist kadınlarla (içlerinden birinin ifadesiyle “kendi adına düşünmekten çekinmeyen müthiş kadınlar”la) kurdukları ilişkilere önem veriyorlardı. Politik çatışmalar ve engellerle uğraşmaları gerekse de geleceğe umutla bakıyorlardı. “Feminizm umut vadeder. Değişim yaratma fırsatı verir.”

Feminizm bugün hangi zorluklarla karşılaşırса karşılaşsın, bu umudun gayet makul olduğunu düşünüyorum. Feminizmin temel ilkeleri dünyanın dört bir yanına yayıldı: Etkisi günümüzdeki hemen her toplumda, kadınları temel

hak ve özgürlüklerden mahrum bırakan toplumlarda bile görülüyor. Her ne kadar feminizme karşı çıkacak çevreler olsa da pratiğe dökülmesini sonucunda neler olacağına dair tartışmalar çıksa da “kadınların insan olduğuna dair radikal görüş” safları terk etmeyecek.

KAYNAKÇA

Kitapta andığım temel teori metinlerinin yayın tarihine göre listesi:

Christine de Pizan, *The Book of the City of Ladies* [1400 civarı] (Penguin Books, 1999)

Mary Wollstonecraft, *A Vindication of the Rights of Woman* [1792] (Penguin Books, 2004) [Türkçesi: *Kadın Haklarının Gerekçelendirilmesi*, çev. Deniz Hakyemez, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları]

Friedrich Engels, *The Origins of the Family, Private Property and the State*, 4. baskı, 1891, https://www.marxists.org/archive/marx/works/download/pdf/origin_family.pdf [Türkçesi: *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*, çev. Erkin Özalp, Yordam Kitap]

Margaret Mead, *Sex and Temperament in Three Primitive Societies* [1935] (HarperCollins, 2001)

Simone de Beauvoir, *The Second Sex* [1949], çev. Constance Borde ile Sheila Malovany-Chevallier (Knopf, 2009) [Türkçesi: *İkinci Cinsiyet*, çev. Gülnur Acar Savran, Koç Üniversitesi Yayınları]

Shulamith Firestone, *The Dialectic of Sex* [1970] (Verso, 2015)

[Türkçesi: *Cinselliğin Diyalektiği*, çev. Yurdanur Salman, Payel Yayınları]

Angela Davis, *Women, Race and Class* (Vintage, 1983) [Türkçesi: *Kadınlar, Irk ve Sınıf*, çev. Selda Arıt, Heretik Yayıncılık]
bell hooks, *Feminist Theory: From Margin to Center* (South End Press, 1984)

Gerda Lerner, *The Creation of Patriarchy* (Oxford University Press, 1986)

Judith Butler, *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity* (Routledge, 1990) [Türkçesi: *Cinsiyet Belası: Feminizm ve Kimliğin Altüst Edilmesi*, çev. Başak Ertür, Metis Yayınları]

Sylvia Walby, *Theorising Patriarchy* (Blackwell, 1990) [Türkçesi: *Patriyarka Kuramı*, çev. Hülya Osmanağaoğlu, Dipnot Yayınları]

İLAVE OKUMALAR

GİRİŞ

Feminizmi genel kitleye hitaben ele alan yakın tarihli kitaplar: Chimamanda Ngozi Adichie, *We Should All Be Feminists* (Fourth Estate, 2014) ve bell hooks, *Feminism is for Everybody: Passionate Politics*, 2. Baskı (Routledge, 2015) [Türkçesi: *Feminizm Herkes İçindir: Tutkulu Politika*, çev. Kolektif, BGST Yayınları].

Dorothy Sayers'ın "Are women human?" ["Kadınlar insan mıdır?"] başlıklı konuşmasının metni *Unpopular Opinions* (Gollancz, 1946) deneme derlemesi kitabında yer alır. Winifred Holtby alıntısı *Women and a Changing Civilisation* (John Lane, 1934) kitabından alındı. Britanya'da 1850 ila 1939 arasındaki kadın hareketinin genel hatları için bkz. <http://www.historytoday.com/martin-pugh/womens-movement>. ABD'deki feminizmin tarihinin 1920'den günümüze kadar özeti için bkz. Dorothy Sue Cobble, Linda Gordon ile Astrid Henry'nin kitabı *Feminism Unfinished* (Norton, 2014). Heidi Safia Mirza'nın derlediği *British Black Feminism: A Reader* (Routledge, 1997) kitabı yirminci yüzyıldan Britanyalı siyah feministler ve farklı ten renklerinden feministlerin teorik ve politik yazılarının derlendiği iyi bir seçki. Julia Sudbury'nin 'Other Kinds of Dreams' (Routledge, 1998) kitabıysa Britanyalı siyah kadınların politik örgütlenmesinin tarihini ele alıyor.

Kimberlé Crenshaw kesişimselliği şurada ele alıyor: https://www.ted.com/talks/kimberle_crenshaw_the_urgency_of_intersec-

tionality. Keşışimselliğe giriş niteliğinde faydalı bir kitap: Patricia Hill Collins ve Sirma Bilge, *Intersectionality* (Polity Press, 2016).

Feminizmin küresel bir hareket olması konusunda bkz. Ed. Amrita Basu, *Women's Movements in the Global Era* (Routledge, 2016).

1. EGEMENLİK

Feminist teorideki fikirleri incelemek üzere spekülâtif kurgunun kullanılmasıyla ilgili olarak bkz. Ed. Judith A. Little, *Feminist Philosophy and Science Fiction: Utopias and Dystopias* (Prometheus Books, 2007). Bu bölümde değinilen kurmaca metinler: Naomi Alderman, *The Power* (Penguin, 2016) [Türkçesi: *Güç*, çev. Özden Umut Akbaş, Misis Kitap], Marge Piercy, *Woman on the Edge of Time* (Women's Press, 1976) [Türkçesi: *Zamanın Kıyısındaki Kadın*, çev. Füsun Tülek, Ayrıntı Yayınları] ve Charlotte Perkins Gilman *Herland* [1915] (Vintage Classics, 2015) [Türkçesi: *Kadınlar Ülkesi*, çev. Sevda Deniz Karali, İthaki Yayınları].

2. HAKLAR

Dünyanın dört bir yanındaki kadın haklarıyla ilgili olarak BM Kadın Birimi'nin internet sitesi bulgular ve rakamların yanı sıra BM belgelerine bağlantılar da sunuyor: <http://www.unwomen.org/en/what-we-do>. Catharine MacKinnon'ın *Are Women Human?* (Harvard University Press, 2006) kitabında MacKinnon'ın kadınlar, kanunlar ve insan hakları üzerine yazıları derlenmiş. Charlotte Bunch eylemci olarak yaptıklarını şurada anlatıyor: <http://www.com/charlotte-bunch>.

Üreme sağlığı haklarını feminist açıdan değerlendirilen klasik metin için bkz. Angela Davis'in *Kadınlar, Irk ve Sınıf* kitabında doğum kontrolü ve kısırlaştırmayla ilgili bölüm. Günümüz kürtaj politikalarıyla ilgili olarak bkz. Katha Pollitt, *Pro: Reclaiming Abortion Rights* (Picador, 2014).

Azınlık hakları ve dini haklarla ilgili olarak bkz. Christine Delphy, *Separate and Dominate* (Verso, 2015) ve Yasmin Rehman'ın Delphy'nin metni üzerine yazdığı değerlendirme, "How have

we come to this?”, *Trouble & Strife*, 19 Nisan 2016 <http://www.troubleandstrife.org/2016/04/how-have-we-come-to-this/>. Ayrıca bkz. Pragna Patel, “The Sharia Debate in the UK: who will listen to our voices?”, openDemocracy, 14 Aralık 2016, <https://www.opendemocracy.net/5050/pragna-patel/sharia-debate-who-will-listen-to-us> ve Ayelet Shachar, “Entangled: family, religion and human rights”, Ed. Cindy Holder ve David Reidy, *Human Rights: The Hard Questions* (Cambridge University Press, 2013), ss. 115-135.

3. EMEK

Ücretli ev emeğinin sınıf, ırk ve cinsel politikası üzerine bkz. Bridget Anderson, *Doing the Dirty Work* (Zed Books, 2000).

Amartya Sen’in “More than 100 million women are missing” (*New York Review of Books*, 20 Aralık 1990) makalesine şuradan erişilebilir: <http://www.nybooks.com/articles/1990/12/20/more-than-100-million-women-are-missing/>

Barbara Ehrenreich’in *Nickel and Dimed* (Granta Books, 2002) kitabı kadınların hâkim olduğu, düşük maaşlı meslekleri icra eden kadınların hayat gerçeklerini inceler.

Katrine Marçal’ın *Who Cooked Adam Smith’s Dinner?* (Portobello Books, 2015) kitabı ekonominin erkekleri merkeze aldığını anlaşılır dille anlatır. (Kitabın adındaki sorunun, yani “Adam Smith’in akşam yemeğini kim pişirirdi?” sorusunun cevabı “annesi”nden başkası değil; Smith’in annesi bunun karşılığında para almamıştı elbette).

4. KADINLIK

Kadınlığı ele alan, klasikleşmiş feminist metinler: Susan Brownmiller, *Femininity* (Simon & Schuster, 1984) ve Naomi Wolf, *The Beauty Myth* (Chatto & Windus, 1990). Yakın zamanda çıkan diğer bir metin için bkz. Emer O’Toole, *Girls Will Be Girls* (Orion, 2015).

Cordelia Fine’in *Delusions of Gender* (Icon Books, 2010) [Türkçesi: *Toplumsal Cinsiyet Yanılsaması*, çev. Kıvanç Tanrıyar, Sel Yayın-

cılık] ve Angela Saini'nin *Inferior* (Fourth Estate, 2017) [Türkçesi: *Alttakiler*, çev. Seza Ödemir, Minotor Yayınları] kitapları cinsiyet ve toplumsal cinsiyet ayrımının bilimini anlaşılr dille, feminist açıdan ele alır.

Bronwyn Davies'in kreşe giden çocukların cinsiyet rolleri edinmesiyle ilgili çalışması için bkz. *Frogs and Snails and Feminist Tales* (Hampton Press, 2002). Cinsiyet rolleriyle ilgili günce tutan Ros Ball ve James Millar ebeveyn olarak yaşadıklarını anlattıkları bir kitap yayımladı, bkz. *The Gender Agenda* (Jessica Kingsley Publishers, 2017).

Heather Widdow'un 2015'te yaptığı konuşmalardan birini izlemek için bkz. <http://www.birmingham.ac.uk/generic/beauty/news/2015/why-beauty-matters.aspx>.

Julia Serano'nun kadınlıkla ilgili analizi için bkz. *Whipping Girl* (Seal Press, 2007). Erkekliğin kurgulanmasıyla ilgili yorumlar için bkz. Grayson Perry, *The Descent of Man* (Penguin, 2016).

5. CİNSELLİK

Carole Vance'ten alıntıladığım cümle Vance'in derlediği *Pleasure and Danger* (Routledge, 1984) kitabından alındı. Lynne Segal hazzın feminist politikasından *Straight Sex* (Verso, 2015) kitabında bahseder.

Anne Koedt'in 1970'te yazdığı, klasikleşen makalesi "The myth of the vaginal orgasm"a şuradan erişilebilir: <https://wgs10016.commons.gc.cuny.edu/the-myth-of-the-vaginal-orgasm-by-anne-koedt-1970/> [Türkçesi: "Vajinal Orgazm Miti", çev. Gülen Toker, Amargi Dergi. Şuradan erişilebilir: <http://www.amargi-dergi.com/yeni/?p=762>]

Peggy Orenstein'in *Girls and Sex* (HarperCollins, 2016) kitabı yirmi birinci yüzyılda Amerika'daki ergenlik çağındaki kızların cinsel tecrübelerine dair genel fikir verir.

Ariel Levy'nin *Female Chauvinist Pigs* (Pocket Books, 2006) kitabı porno kültürünü konu edinir. Kate Harding'in *Asking For It* (Da Capo Press, 2015) kitabıysa tecavüz kültürünü ele alır.

FuHuş karşıtı feminist görüşün açık açık sunulduğu metin için bkz. Kat Banyard, *Pimp State* (Faber & Faber, 2016). Karşıt görüş için bkz. Laurie Penny, *Meat Market* (Zero Books, 2011).

Adrienne Rich'in "Compulsory heterosexuality and lesbian existence" metni yeniden basıldı, bkz. *Journal of Women's History* 15(3), Sonbahar 2003, s. 11-48. Lezbiyen kadınların hem feminizm öncesinde hem de feminist dönemde yaşadıklarıyla ilgili olarak bkz. Rebecca Jennings, *A Lesbian History of Britain* (Greenwood World Publishing, 2007).

Lisa Downing'in "cinselliğe eleştirel yaklaşan" feminizmle ilgili fikirleri yazarın blogundan okunabilir: <http://sexcritical.co.uk/2012/07/27/what-is-sex-critical-and-why-should-we-care-about-it/>

6. KÜLTÜR

Virginia Woolf'un 1929'da yayımlanan *A Room of One's Own* (Penguin Modern Classics, 2002) [Türkçesi: *Kendine Ait Bir Oda*, çev. Nilay Öztürk, İthaki Yayınları] kitabı 1928'de Cambridge'te "kadınlar ve kurmaca" üzerine yaptığı konuşmalara dayanır. Alice Walker'ın 1974 tarihli "In search of our mothers' gardens" denemesine şuradan erişilebilir: <http://www.msmagazine.com/spring2002/walker.aps>. Susanna White'in 2017 tarihli Fulbright konuşması "A screen of our own"a şuradan erişilebilir: <https://directors.uk.com/news/a-screen-of-one-s-own-a-fulbright-lecture-by-susanna-white/>.

Kadın bestecilerle ilgili bilgiler şuradan alınmıştır: Anna Beer, *Sounds and Sweet Airs: The Forgotten Women of Classical Music* (Oneworld Publications, 2016). Catherine Nichols'ın hikâyesi için "Homme de plume: what I learned sending my novel out under a male name" başlıklı yazısına şuradan erişilebilir: <https://jezebel.com/homme-de-plume-what-i-learned-sending-my-novel-out-und-1720637627>.

Görme Biçimleri'nin kadın temsiliyle ilgili bölümü YouTube'dan izlenebilir: <https://www.youtube.com/watch?v=m1G18mNU5Sg>. Kitabı için bkz. John Berger, *Ways of Seeing* (Penguin Books, 1972) [Türkçesi: *Görme Biçimleri*, çev. Yurdanur Salman, Metis Yayınları]. Laura Mulvey'nin erkek bakışıyla ilgili makalesine yer veren pek çok antoloji var. Makalenin ilk hali: Laura Mul-

vey, “Visual pleasure and narrative cinema”, *Screen* 16(3), Sonbahar 1975, ss. 6-18. [Türkçesi: “Görsel Haz ve Anlatı Sineması”, çev. Nilgün Abisel, 25. Kare Sinema Dergisi, Sayı 3, s. 18-24]. Irkçılık, beyazların bakışı ve siyah kadınların temsiliyle ilgili olarak bkz. T. Denean Sharpley-Whiting, *Black Venus* (Duke University Press, 1999) ve bell hooks, *Black Looks: Race and Representation* (Routledge, 2015).

Alt-right’ın feminizme kültür savaşı açma taktiği üzerine aydınlatıcı bir metin: Angela Nagle, *Kill All Normies* (Zero Books, 2017).

7. İHTİLAFA ALANLARI VE GELECEK UMUDU

Dünyanın dört bir yanında feministlerin karşı karşıya kaldığı zorlukların kısa ve öz ele alındığı (ama son gelişmelerden önce yazılmış) metin için bkz. Beatrix Campbell, *End of Equality* (Seagull Books, 2014). Laurie Penny’nin “How to be a genderqueer feminist” yazısına şuradan erişilebilir: <https://www.buzzfeed.com/lauriepenny/how-to-be-a-genderqueer-feminist>

Sylvia Walby’nin *The Future Of Feminism* (Polity Press, 2011) kitabı feminizmin 2010 sonrası halini değerlendiren akademik bir metin. Kira Cochrane’in *All the Rebel Women* (Guardian Shorts, 2013) kitabıysa Britanya’daki “dördüncü dalga”yı ele alan, genel kitleye hitap eden bir metin.

Feminizmin metalaştırılmasının ele alındığı metin için bkz. Andi Zeisler, *We Were Feminists Once* (PublicAffairs, 2016).

TEŞEKKÜR

Kolektif bilgi birikimlerinden yıllardır çok şey öğrendiğim tüm feministlere müteşekkirim. Marina Strinkovsky ve Teresa Baron'a teşekkürler. En iyi eleştirmenim Meryl Altman'a bilhassa teşekkür ederim.

DİZİN

A

- Adichie, Chimamanda Ngozi 9,
143
aile 28, 35, 36, 46, 47, 52, 63, 65,
67, 70, 71, 117
Akerman, Chantal 127
Alderman, Naomi 21, 22, 144
alt-right 34, 129, 132
annelik 50, 51, 52, 88
Anning, Mary 118
Anthony, Susan 39

B

- Baartman, Sarah 126
Bachofen, Johann Jakob 28, 29
bakım emeği 62, 63, 72
Ball, Ros 83, 84, 146
Banyard, Kat 105, 107, 146
Beauvoir, Simone de 16, 75, 76,
78, 80, 122, 141
Beer, Anna 119, 120, 147
Berger, John 123, 124, 125, 147
Bigelow, Kathryn 117
bilim 33, 36, 113, 118, 119
Birleşmiş Milletler (BM) 44, 46
Blackwell, Antoinette Brown
115, 142
Bloomer, Amelia 86
Brownmiller, Susa 77, 145
Bunch, Charlotte 39, 48, 144
Burnell, Jocelyn Bell 118, 119
Butler, Josephine 106
Butler, Judith 137, 144

C

- Caccini, Francesca 119, 121
Campion, Jane 117
Cassatt, Mary 121
cinsellik 27, 32, 51, 94, 95, 96,
98, 99, 100, 102, 105, 107,
110, 127
cinsel özgürleşme 32
cinsiyet 24, 25, 26, 29, 30, 32, 36,
39, 42, 44, 45, 47, 49, 63,
64, 68, 69, 71, 76, 79, 80,
81, 82, 83, 84, 85, 90, 91,
103, 104, 110, 120, 133,
134, 135, 136, 137, 146
cinsiyet rolleri 69, 146
Clarke, Rebecca 120
Clinton, Hillary 39, 49
Coppola, Sophia 117
Crenshaw, Kimberlé 18, 143
Criado-Perez, Caroline 128
Curie, Marie 119
çocuklar 28, 29, 46, 65, 80, 83,
84, 89

D

- Darwin, Charles 113, 115
Davies, Bronwyn 82, 83, 146
Davis, Angela 70, 142, 144
din 24, 30, 36, 52, 54
Downing, Lisa 102, 103, 147
Durkheim, Emile 81

E

- eğitim 10, 24, 36, 41, 42, 86,
115, 116

Ellmann, Mary 120
Engels, Friedrich 28, 29, 31, 141
eşitlik 12, 23, 30, 43, 47, 55, 133
ev işi 62, 65, 66, 70, 72, 73
ev kadını 60, 65
evlilik 47, 48, 54, 64, 73

F

Fawcett, Millicent 14
feminizmin ikinci dalgası 80
Fine, Cordelia 82, 83, 145
Firestone, Shulamith 33, 34, 70,
71, 79, 118, 123, 134, 135,
141
Friedan, Betty 109
fuhuş 103, 104, 105, 106, 107

G

Gage, Matilda Joslyn 119
Gerilla Kızlar 121
Gilman, Charlotte Perkins 22,
144
Goldman, Emma 42
Goude, Jean-Paul 126
Gouges, Olympe de 40
Grabruker, Marianne 83
güzellik 41, 86, 87, 88, 89, 105,
138

H

Hartsock, Nancy 10
Hélie-Lucas, Marième 53
Hensel, Fanny 119
Herschel, Caroline 118
Holtby, Winifred 10, 143
hooks, bell 10, 142, 143, 148

I

ırkçılık 18, 52, 67, 89
insan hakları 40, 48, 144
insanoğlunun hakları 40, 41

J

Jacquet de la Guerre, Elisabeth
119
James, E. L. 83, 93, 146
Jefferson, Thomas 40
Johnson, Katherine 97, 118
Jones, Grace 126
Jong, Erica 96

K

Kadınların Eşitliği Partisi 15
kadınların oy verme hakkı 12,
13, 42
Kardashian, Kim 126
kemer sıkma 32, 131
kesişimsellik 18, 137
Koedt, Anne 97, 146
kölelik 15
kuir 109, 110, 133, 134, 135, 136
kurmaca 22, 31, 144, 147
Küresel Güney 43, 50, 51, 89
kürtaj 34, 45, 61, 144

L

Lacey, Nicola 43
Lerner, Gerda 29, 36, 142
lezbiyenler 109
Lombroso, Cesare 114
Lovelace, Ada 118

M

Mackinnon, Catherine 49

Marçal, Katrine 71, 145
Martines, Marianna 119
matriyarka 28, 30
Mead, Margaret 76, 141
Meitner, Lise 118, 119
Mill, John Stuart 23, 24
Millar, James 83, 84, 146
Mirzahani, Meryem 114
Morgan, Lewis Henry 28
Morisot, Berthe 121
Mulvey, Laura 124, 125, 126,
127, 147
müzik 113, 118, 119

N

Nichols, Catherine 120, 147

O

OECD 62, 63, 69, 71
Orenstein, Peggy 98, 99, 101,
146
özcülük 80

P

Paglia, Camille 113
patriyarka 23, 26, 29, 31, 34, 35,
95, 103, 122, 123
Penny, Laurie 133, 134, 135,
136, 146, 148
Piercy, Marge 22, 31, 144
Pizan, Christine de 11, 114, 141
pornografi 99

R

Rehman, Yasmin 53, 54, 144
Rich, Adrienne 108, 109, 147
Rihanna 138

S

sanat 114, 115, 119, 122, 128
Sanayi Devrimi 64
Sarkeesian, Anita 129
Sayers, Dorothy L. 9, 10, 11, 143
Segal, Lynne 96, 146
Sen, Amartya 60, 61, 145
Serano, Julia 90, 146
Sharpley-Whiting, T. Denean
126, 148
Shear, Marie 10
Shulman, Alix Kates 97
sınıf 18, 25, 37, 50, 57, 58, 104,
133, 145
sinema 85, 117, 127
Smith, Zadie 138, 145
Sontag, Susan 37
Stanton, Elizabeth Cady 39
Stevens, Nettie 118

T

taşıyıcı annelik 50, 51, 52
Taylor, Harriet 23
tecavüz 33, 35, 49, 98, 100, 101,
104, 128, 146
teori 16, 76, 110, 141
toplumsal cinsiyet kimliği 133,
134, 135, 136
trans 90, 133, 134, 135
Trump, Donald 33, 67, 132, 133

U

Ulusal Kadın Örgütü 15
ücret 13, 25, 43, 44, 57, 58, 59,
65, 67, 68, 70, 71
ütopya 22

V

Vance, Carole 94, 95, 146

W

Walby, Sylvia 31, 32, 137, 142,
148

Walker, Alice 116, 147

White, Susanna 116, 117, 122,
128, 147

Widdows, Heather 87, 88

Wieck, Clara 119

Wittig, Monique 108

Wolf, Naomi 87, 145

Wollstonecraft, Mary 16, 40, 41,
86, 141

Woolf, Virginia 115, 116, 147

Y

yeniden üretim 62, 65

Z

Zeisler, Andi 137, 139, 148

MERAKLISINA - 7

MERAKLISINA FEMİNİZM, modern dünyanın en önemli entelektüel, kültürel ve politik hareketlerinden biri olan feminizmin hem tarihini, gelişimini ve güncel tartışmalarını ele alıyor hem de cinselliği, şiddeti, akademik teoriyi ve pratik aktivizmi tartışarak onun dünyayı görmenin nasıl bir yolu olabileceğini gösteriyor.

Deborah Cameron, feminist tartışmaları altı temaya –erkek egemenliği, haklar, emek, kadınlığın toplumsal inşası, cinsiyet ve kültür– ayırarak temel endişeleri ve ana argümanları güçlü ve keskin bir anlatımla ortaya koyuyor. 19. yüzyılda kadınların oy hakkı için verilen mücadelelerden başlayarak, “dördüncü dalga” olarak adlandırılan döneme kadar uzanan tüm tarihsel “feminizmleri” ele alıyor.

Cinsiyet eşitsizliğinin hayatın bir gerçeği olduğunu inkâr etmenin imkânsız olduğu ücret farkı skandallarının, çevrimiçi tacizlerin ve endişe verici derecede yüksek sayıda kadın cinayetinin yaşandığı günümüzde feminizm, her zamanki gibi güncelliğini koruyor. Bu küçük kitap, feminist hareketin fikirleri ile tarihini anlamak ve bunlarla ilgilenmek isteyen herkes için güvenilir bir rehber görevi görüyor.

NOVA
KİTAP

9 786258 489514

9 786258 489514 /novayayinlari